

ÚSTAV ZEMĚDĚLSKÝCH A POTRAVINÁŘSKÝCH INFORMACÍ

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

Agricultural Economics

ČESKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÝCH VĚD

3

ROČNÍK 43 (LXX)
PRAHA
BŘEZEN 1997
CS ISSN 0139-570X

Mezinárodní vědecký časopis vydávaný z pověření České akademie zemědělských věd a s podporou Ministerstva zemědělství České republiky

An international journal published by the Czech Academy of Agricultural Sciences and with the promotion of the Ministry of Agriculture of the Czech Republic

Redakční rada – Editorial Board

Předseda – Chairman

Doc. Ing. Vladimír Jeníček, DrSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Členové – Members

Ing. Gejza Blaas, CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

PhDr. Stanislav Buchta, CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

Doc. Ing. Juraj Cvečko, CSc. (Agris, Bratislava, SR)

Prof. Ing. Jan Hron, DrSc., dr. h. c. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Mgr. Helena Hudečková, CSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Doc. Ing. Viera Ižáková, CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

Ing. Josef Kraus, CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Ing. Bohumil Prouza, CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Prof. Ing. František Štěpánek, CSc. (Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)

PhDr. Jana Šindlářová (Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Brno, ČR)

Prof. Ing. Karel Vinohradský, CSc. (Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Brno, ČR)

Prof. Ing. Jozef Višňovský, CSc. (Vysoká škola poľnohospodárska, Nitra, SR)

Prof. Ing. Ivan Vrana, DrSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Vedoucí redaktorka – Editor-in-Chief

Mgr. Alena Rottová

Cíl a odborná náplň: Časopis publikuje autorské vědecké statě s agrární tematikou z oblasti ekonomiky, managementu, informatiky, ekologie, sociálně-ekonomické a sociologické. Od roku 1993 zajišťuje kontinuálně problematiku dosud uveřejňovanou ve zrušeném časopisu Sociologie venkova. Široké tematické spektrum zahrnuje prakticky celou sféru agrobiznisu, tj. ekonomickou problematiku dodavatelských inputových sfér pro zemědělství a potravinářský průmysl, sociálně-ekonomickou problematiku a sociologii venkova a zemědělství, až po ekonomiku výživy obyvatelstva. Statě jsou publikovány v jazyce českém, slovenském nebo anglickém. Abstrakty z časopisu jsou zahrnuty v těchto databázích: Agris, CAB Abstracts, Czech Agricultural Bibliography, WLAS.

Periodicita: Časopis vychází měsíčně (12x ročně), ročník 43 vychází v roce 1997.

Přijímání rukopisů: Rukopisy ve dvou vyhotoveních je třeba zaslat na adresu redakce: Mgr. Alena Rottová, vedoucí redaktorka, Ústav zemědělských a potravinářských informací, Slezská 7, 120 56 Praha 2, tel.: 02/24 25 79 39, fax: 02/24 25 39 38, e-mail: braun@uzpi.agrec.cz. Den doručení rukopisu do redakce je publikován jako datum přijetí k publikaci.

Informace o předplatném: Objednávky na předplatné jsou přijímány pouze na celý rok (leden–prosinec) a měly by být zaslány na adresu: Ústav zemědělských a potravinářských informací, vydavatelské oddělení, Slezská 7, 120 56 Praha 2. Cena předplatného pro rok 1997 je 672 Kč.

Aims and scope: The journal publishes original scientific papers dealing with agricultural subjects from the sphere of economics, management, informatics, ecology, social economy and sociology. Since 1993 the papers continually treat problems which were published in the journal Sociologie venkova a zemědělství until now. An extensive scope of subjects in fact covers the whole of agribusiness, that means economic relations of suppliers and producers of inputs for agriculture and food industry, problems from the aspects of social economy and rural sociology and finally the economics of the population nutrition. The papers are published in Czech, Slovak or English. Abstracts from the journal are comprised in the databases: Agris, CAB Abstracts, Czech Agricultural Bibliography, WLAS.

Periodicity: The journal is published monthly (12 issues per year), Volume 43 appearing in 1997.

Acceptance of manuscripts: Two copies of manuscript should be addressed to: Mgr. Alena Rottová, editor-in-chief, Institute of Agricultural and Food Information, Slezská 7, 120 56 Praha 2, tel.: 02/24 25 79 39, fax: 02/24 25 39 38, e-mail: braun@uzpi.agrec.cz. The day the manuscript reaches the editor for the first time is given upon publication as the date of reception.

Subscription information: Subscription orders can be entered only by calendar year (January–December) and should be sent to: Institute of Agricultural and Food Information, Slezská 7, 120 56 Praha 2. Subscription price for 1997 is 170 USD (Europe), 177 USD (overseas).

ÚVODNÍ SLOVO K ZAHÁJENÍ MEZINÁRODNÍHO SEMINÁŘE K PROBLEMATICE REGIONÁLNÍ, SOCIÁLNÍ A AGROENVIRONMENTÁLNÍ POLITIKY¹

Dvoudenní informativní seminář k regionální politice zahrnuje završení dvouleté spolupráce mezi VÚZE, odborem regionální, sociální a agroenvironmentální politiky a specialisty ASA.

Motivem pro organizování semináře se zahraniční účastí odborníků z Maďarska, Rakouska, SRN a SR je to, že v nových podmínkách tržního hospodářství je třeba získat zkušenosti od sousedních zemí, a to v průřezu od zemí, které jsou v podobné situaci jako ČR (Maďarsko, Slovensko), od zemí, které mají první zkušenosti se vstupem do EU (Rakousko) a od těch zemí, které jsou členy EU a mají vypracovaný systém opatření k řešení regionální politiky a sociálních problémů vyplývajících z rozdílné úrovně regionů (SRN).

Cílem semináře je posoudit, jak náročné a rozsáhlé úkoly bude třeba na úseku regionální, sociální a agroenvironmentální politiky řešit v rámci předvstupní strategie do EU a vyměnit si zkušenosti v oblasti metodických přístupů a teoretických východisek, informačního zabezpečení, legislativních opatření apod.

Uvedené okruhy předznamenávají výsledky, které se od semináře očekávají. V ČR nabývá problematika, která je předmětem semináře na významu, vzhledem k tomu, že regionální rozdíly způsobené rozdílnými přírodními podmínkami prohloubila i probíhající ekonomická reforma. U trvale narůstajícím významu těchto zaostávajících regionů svědčí údaje o rozdělení zdrojů agrárního rozpočtu pro rok 1997. Účelové dotace v celkové výši cca 4,2 mld. Kč směřují v rozhodující míře do horských, podhorských a jinak znevýhodněných oblastí.

Regionální a sociální politiku chápeme jako součást agrární politiky. Důvody pro řešení této problematiky jsou především:

- rozdílné příjmy zemědělců, migrace obyvatel, a s tím spojené vysídlování některých obcí, vyžadující komplexnější sociální pohled na rozvoj venkova,

- posouzení venkovského prostoru jako komplexu kulturních, historických a ekologických hodnot, ve kterém má zemědělství jako tvůrce a udržovatel krajiny nezastupitelné místo,
- výměna zkušeností o míře a formách státní ingerence odpovídající cílům agrární politiky a snaze řešit důchodovou disparitu zemědělců, ale i ostatního obyvatelstva v těchto regionech,
- v současné době jde o formulování zásadního postoje k zemědělství v horských a podhorských oblastech a k podpoře osídlovací funkce zemědělství,
- příprava systému, jež by přispěl k ocenění mimoprodukčních funkcí, kterých jsou tyto oblasti významnými nositeli.

Odpověď na tyto otázky by měl alespoň z části dát tento seminář.

Na závěr bych chtěl poděkovat Agricultural Sector Analysis² (Bonn, SRN), jmenovitě dr. Ch. Bösemu, za mimořádnou pomoc při výstavbě moderního informačního systému v rámci sítě testovacích podniků, při sestavování souhrnného zemědělského účtu za ČR v letech 1993 až 1996, za víceletou finanční podporu mnoha odborným akcím ze zdrojů německého spolkového ministerstva zemědělství. Dále zástupcům územního odboru MZe ČR a Agrární komory v Jindřichově Hradci při přípravě tohoto semináře a v neposlední řadě svým spolupracovníkům za přípravu této organizačně náročné akce.

Tento seminář je zároveň rekapitulací a odbornou diskusí k výsledkům gratu GA ČR č. 512/95/1024 „Návrh systému opatření pro řešení ekonomicko-sociálních podmínek zemědělství v regionech ČR“ – řešitel ing. M. Hrabánková, CSc.

Ing. Josef Kraus, CSc., ředitel VÚZE Praha, Česká republika

1 Všechny příspěvky publikované v tomto čísle Zemědělské ekonomiky byly předneseny na mezinárodním semináři k problematice regionální, sociální a agroenvironmentální politiky, který se konal ve dnech 6.–8. 11. 1996 v Novém Vojkově.

2 ASA (Institut für Sektoranalyse und politikberatung)

INSTITUTE OF AGRICULTURAL AND FOOD INFORMATION

Slezská 7, 120 56 Praha 2, Czech Republic

Fax: (00422) 24 25 39 38

In this institute scientific journals dealing with the problems of agriculture and related sciences are published on behalf of the Czech Academy of Agricultural Sciences. The periodicals are published in the Czech or Slovak languages with long summaries in English or in English language with summaries in Czech or Slovak.

Subscription to these journals should be sent to the above-mentioned address.

Periodical	Number of issues per year
Rostlinná výroba (Plant Production)	12
Živočišná výroba (Animal Production)	12
Veterinární medicína (Veterinary Medicine – Czech)	12
Zemědělská ekonomika (Agricultural Economics)	12
Lesnictví – Forestry	12
Zemědělská technika (Agricultural Engineering)	4
Ochrana rostlin (Plant Protection)	4
Genetika a šlechtění (Genetics and Plant Breeding)	4
Zahradnictví (Horticultural Science)	4
Potravinářské vědy (Food Sciences)	6

NÁZOROVÉ POZADÍ PŘÍPRAVY DLOUHODOBÉ ZEMĚDĚLSKÉ POLITIKY

CONCEPTUAL BACKGROUND OF THE LONG-TERM AGRICULTURAL POLICY

T. Doucha

Research Institute for Agricultural Economics, Prague, Czech Republic

ABSTRACT: The identification and the assessment of weaknesses and strengths of the present Czech agro-food sector and of the future development of the world and domestic environments form a basis for the definition of key decisions of the Czech government as regards the long-term agricultural policy development. Considering a possible entry of the Czech Republic into the EU in the next 5–10 years, the recommendations to the government are aimed at the diminishing role of the state in the market and parallelly at the increasing role of the state in providing public goods for and from agriculture and in the promotion of a new structure and allocation of agricultural production.

agriculture, agricultural policy, market, public goods

ABSTRAKT: Příspěvek je zaměřen na charakteristiku variant dlouhodobé zemědělské politiky z hlediska ekonomiky, které byly vymezeny v rámci úkolu „Rozpracování zemědělské politiky“ pod koordinací Ministerstva zemědělství. Jsou identifikovány silné i slabé stránky současného agrárního sektoru ČR a ty jsou konfrontovány s předpokládaným budoucím vývojem vnějších i domácích podmínek rozvoje českého zemědělství. Na tomto základě jsou diskutována klíčová rozhodnutí, před kterými v oblasti agrárního sektoru stojí společnost a stát.

zemědělství, zemědělská politika, trh, veřejné statky

ÚVOD

Příspěvek je zaměřen na některé základní poznatky a názory, které vyplynuly z dosavadních prací na přípravě dlouhodobé zemědělské politiky. Tyto práce zajišťují skupiny nezávislých odborníků pod koordinací Ministerstva zemědělství ČR (úkol „Rozpracování zemědělské politiky“, koordinovaný P. Perglerem, poradcem ministra).

V první polovině roku 1996 byly ukončeny práce na tzv. 4. verzi dlouhodobé zemědělské politiky. Byly vymezeny a vícekritériálně ohodnoceny tři základní varianty zemědělské politiky, lišící se mírou zásahů státu do agrárního trhu. První varianta (V1) představuje takový typ politiky, který je založen na minimální účasti státu na trhu, tzn. prakticky na úplné liberalizaci tržních vztahů (s výjimkou vymezené míry ochrany domácího trhu před dovozy). Volba na opačném pólu (varianta V3) představuje typ zemědělské politiky se značnou účastí státu na trhu, přičemž principy a úrovně cen jsou odvozeny ze současné Společné zemědělské politiky EU. Ve střední variantě (V2) byla rozpracována politi-

ka, představující v podstatě prodloužení současné zemědělské politiky (tzv. varianta „status quo“).

Následné diskuse o předpokládaných dopadech všech tří základních voleb politiky a o jejich společenské podmíněnosti vedly k závěru, že obě krajní typy politiky nebudou s největší pravděpodobností společností přijaty a bylo rozhodnuto o jejich „zakonzervování“¹. Další analytické a predikční práce v ekonomické oblasti se zaměřily na aktualizaci a dopracování „střední“ varianty V2.

V omezeném rozsahu příspěvku nelze představit v podrobnosti postupy a výsledky prací na variantě, dosažené do současnosti v rámci přípravy tzv. 6. verze dlouhodobé zemědělské politiky, které jsou uvedeny v materiálu Doucha, Vrkoč (1996) či v dalších pracovních dokumentech úkolu „Rozpracování zemědělské politiky“. Příspěvek je zaměřen na charakteristiku aktualizované varianty V2 a na představení nejzávažnějších poznatků, které tvoří „názorové pozadí“ prací. Některé tyto názory jsou osobní pozicí autora příspěvku, s nimiž čtenář pochopitelně nemusí souhlasit.

1 Není bez zajímavosti, že liberální varianta V1 byla většinou odborníků, včetně zástupců z praxe, hodnocena příznivěji, než varianta V3. Zejména byly oceňovány příležitosti, které se schopným zemědělcům a manažérům zemědělských podniků ve variantě V1 odkrývají. Zároveň však byla varianta V1 hodnocena jako volba s největšími riziky v oblasti sociální a životního prostředí. Okamžitě či postupně převzetí principů a cenové úrovně Společné zemědělské politiky EU ve variantě V3 se ukázalo být velmi nákladným, ekonomicky neschůdným řešením.

V prvé části se jeví účelné představit ve stručnosti aktualizovanou variantu zemědělské politiky V2, ve stavu k 31. 10. 1996. Jde o představení povahy, principů a nástrojů, na kterých je varianta založena a ze kterých vyplývají i věcné záměry touto variantou sledované.

Ústředním principem varianty je regulace agrárního trhu prostřednictvím opatření na hranicích a prostřednictvím Státního fondu tržní regulace (SFTR), který je zaměřen na intervenční nákupy a subvencování vývozu případných přebytků na trhu obilí a mléka (eventuálně i hovězího masa). Jinak je ponecháno působení volného trhu. Pro oblasti s horšími podmínkami, v zájmu urychlení žádoucí restrukturalizace výroby a péče o krajinu, jsou vytvořeny (přechodné) komparativní výhody pro chov skotu (resp. ostatních přežvýkavců), avšak s omezením koncentrace zvířat na jednotku využívané plochy. Varianta se vyznačuje uplatněním těchto nástrojů:

Regulace cen zemědělských výrobců prostřednictvím:

- pružného celního systému, který se podle vývoje situace na domácím trhu (jež je identifikován poměrem srovnatelných domácích a světových cen a současně i poměrem zásob k celkové domácí spotřebě) může pohybovat v rozpětí od nulové úrovně ochrany trhu až po úroveň ochrany, který je dán mezinárodními závazky ČR, zejména vůči Světové obchodní organizaci (WTO),
- pružného systému pro vydávání vývozních licencí (modifikace A), který při vzniku určité, předem vymezené situace na domácím trhu (jež je identifikována jako v předchozím případě) může zabránit vývozu agrárních produktů,
- intervenčních nákupů a subvencování vývozu případných přebytků na trhu obilí a mléka (eventuálně i hovězího masa): SFTR se mění ze současné státní obchodní organizace na intervenční agenturu, zajišťující přiměřené ceny zemědělských výrobců (na úrovni „záchranné sítě“, dané nákladovou úrovní lepších výrobců).

Podpora restrukturalizace – lepší alokace výroby:

- podpora převodu a ošetřování nejhorší půdy či půdy specifikované veřejným zájmem (Ministerstvem životního prostředí) do dlouhodobého či trvalého klidu zalesněním, zamokřením (zavodněním) nebo zatravněním, bez zemědělského využívání (jedná se o cca 300 tis. ha zemědělské půdy),
- vytvoření komparativních výhod pro oblasti s horšími podmínkami: podpora pastevního (extenzivního) chovu zvířat (především na maso), s omezením koncentrace zvířat na ploše (1 VDJ/ha pastevní plochy;

dobrovolný program s přechodem současných hektarových plateb na platby za VDJ),

- modifikace B: vytvoření přechodných komparativních výhod pro podhorské oblasti (mimo výše uvedené oblasti s horšími podmínkami): přechodná (pětiletá) podpora výroby mléka, s omezením koncentrace zvířat na ploše (1,4 VDJ/ha krmných plodin; dobrovolný program s platbami za VDJ).

Ostatní podpory pro zlepšení ekonomické situace zemědělství, které jsou zahrnuty v současné zemědělské politice, zejména:

- podpora modernizace farem formou neutrální úvěrové politiky, založené na garantování úvěrů a subvencování úroků prostřednictvím Podpůrného a garančního rolnického a lesnického fondu (PGRLF),
- podpora řešení prevence i následků plošných škod, které se týkají zdraví rostlin a zvířat (podpora řešení zvýšené rizikovitosti zemědělské výroby a ochrany potravinového řetězce),
- podpora nepotravinářského užití zemědělské produkce: prostřednictvím daňových úlev (spotřební daň, daň z přidané hodnoty).

Kromě nástrojů pro regulaci trhu, pro restrukturalizaci a modernizaci výroby a pro zlepšení důchodové situace zemědělců se předpokládá uplatnění dalších nástrojů, které jsou zaměřeny na poskytování tzv. obecných služeb státu (výzkum, poradenství, vzdělávání, informatika, genetika) a na zlepšení vztahů zemědělství k životnímu prostředí (zejména podpory investic se vztahem k životnímu prostředí a podpora rozvoje organického zemědělství). Za zmínku v této souvislosti stojí i variantě uplatňovaný způsob úhrady tzv. ekonomické újmy v oblastech s příkázanými režimy hospodaření: zatímco v jiných oblastech jsou všechny výše uvedené programy dobrovolné, v těchto oblastech se programy stávají závaznými.

Subvarianty

Na další rozlišovací úrovni se varianta V2 člení na subvarianty, které jsou vymezeny podle vztahu státu k tzv. transformační zadluženosti zemědělských podniků². Jsou vymezeny tyto subvarianty:

1. Bez řešení zadluženosti: stát nezasáhne do současné „transformační“ zadluženosti zemědělských podniků a ponechá řešení přirozenému tržnímu vývoji.
2. Částečné řešení zadluženosti: preferované řešení, jehož cílem je zachovat sociální smír na venkově a které spočívá např. v uplatnění úlev na dani z příjmů či poskytnutí dotací nebo garancí úvěrů na část úhrady transformačních podílů družstev, ve zvýšení procenta odpisu ze současných 20 % na 50 % u návratných finančních výpomocí a v přecenění privatizovaného majetku.

2 Jedná se o cca 35–40 mld. Kč, které dluží transformovaná družstva vlastníkům transformačních podílů, o cca 19 mld. Kč, které dluží privatizované podniky státu za privatizovaný státní majetek (bez půdy), a o cca 7 mld. Kč poskytnutých státem nově vznikajícím soukromým zemědělským podnikům v období 1991–1993 ve formě návratných finančních výpomocí.

3. Úplné řešení zadluženosti: řešení, které si klade za cíl nejen zachovat sociální smír na venkově, ale i stabilizaci současné podnikatelské struktury v zemědělství, a které spočívá např. v převedení transformačních podílů družstev na stát, v převedení návratných finančních výpomocí na přímé dotace a v přecenění privatizovaného majetku včetně odložení splátek za tento majetek.

NÁZOROVÉ POZADÍ SPOJENÉ S FORMOVÁNÍM A HODNOCENÍM VARIANTY POLITIKY V2

Názorové pozadí spojené s formováním a hodnocením varianty politiky V2 lze rozdělit do tří oblastí. V první řadě jde o to, jak jsou vnímány a hodnoceny přednosti a nedostatky našeho současného zemědělství a agrárního sektoru a jaké jejich vlastnosti lze považovat za nejzávažnější, máme-li na mysli jeho budoucí začlenění do jednotného trhu EU.

Dále se jedná o to, jak jsou vnímány a hodnoceny vývojové možnosti našeho zemědělství z hlediska předpokládaného vývoje jeho vnějšího prostředí v horizontu příštích 5–10 let. Složky vnějšího prostředí lze chápat jako „hnací síly“ našeho zemědělství, v kladném i záporném významu.

V třetí oblasti půjde o zhodnocení poznatků a názorů z předchozích oblastí a jeho promítnutí do podoby jakýchkoli klíčových („osudových“ či „zlomových“) rozhodnutí, před kterými náš stát vůči zemědělství a celému agrárnímu sektoru stojí.

Silné a slabé stránky současného zemědělství a agrárního sektoru

Po téměř ukončené restituci a privatizaci zemědělského majetku (s výjimkou 500 tis. ha státní půdy) a po uskutečněné transformaci družstev se zrodila nová podnikatelská struktura českého zemědělství. Současně se, do značné míry však pouze formálně, transformovaly dodavatelské a odběratelské články, navazující na zemědělství. Podíváme-li se na vzniklou strukturu nezaujatým pohledem a máme-li jako srovnávací „etalon“ na mysli zemědělství u našich vyspělejších sousedů, lze identifikovat přednosti, ale i přetrvávající nedostatky našeho zemědělství a agrárního sektoru. Tyto vlastnosti jsou také do značné míry důsledkem dosavadní zemědělské politiky státu.

Mezi nesporné přednosti českého zemědělství patří zachování dostatečné koncentrace výroby, ve které lze zřejmě i v budoucnosti, pokud se takováto koncentrace udrží, realizovat komparativní výhody „economy of scale“. Nutno však připomenout, že průměrná velikost české farmy je řádově větší, než je tomu v EU. Nadměrná velikost farem zcela jistě přináší řídící a organizační problémy, zejména však může být v nesouladu s podmínkami, za kterých se v EU poskytují zemědělcům podpory. Je potom otázkou, do jaké míry lze výhodami větších farem kompenzovat náklady příležitosti

vyplývající z podpory menších farem v EU. Na tuto otázku si však musí odpovědět každý podnikatelský subjekt individuálně.

Mezi „přednosti“ českého zemědělství lze rovněž zařadit relativně nízkou cenu některých vstupů, zejména cenu práce (a to i v relaci k průměrné ceně práce v národním hospodářství) a cenu půdy. Oba faktory jsou však zřejmě pouze dočasné povahy. Přesto přechodně vytvářejí dobré, byť zatím málo využívané, předpoklady např. pro diverzifikaci zemědělských podniků do nezemědělských činností, zejména do těch činností, které jsou náročnější na pracovní vstupy.

I když naše zemědělství je zemědělství převážně horského a podhorského typu, čímž jsou dány přirozená (přírodní a klimatické) omezení v rozvoji konkurenceschopnosti, nelze opomenout, že má – spolu se zpracovatelským průmyslem – určitou tradici (a „trade-mark“ v obchodním smyslu) a know-how ve výrobě některých komodit, jako je např. sladovnický ječmen, slad, chmel, pivo, některé druhy vín atd. Za silnou stránku svého druhu lze považovat i to, co se v jiných souvislostech jeví jako nedostatek: levná, avšak méně odpovědná práce, která vstupuje do intenzivního velkoplošného pěstování zejména takových plodin, jako jsou obiloviny a olejnatiny, méně náročné na kvalitu lidského činitele. O to více se však tato „výhoda“ stává negativním činitelem v živočišné výrobě, především v chovu skotu, a v dalších odvětvích zemědělské výroby, která jsou náročnější nejen na množství, ale především na kvalitu práce.

Perspektivně zajímavá přednost (spíše však dosud nerealizovaná příležitost) českého zemědělství vyplývá z přirozeného umístění České republiky v rozvodí více moří. České zemědělství do značné míry předurčuje kvalitu vod, které opouštějí naše území. Podobně lze hodnotit i příležitosti zemědělství, které souvisejí s jeho přímým i nepřímým propojením s turistickým průmyslem a s údržbou české krajiny pro tyto účely.

Z hlediska vývojových možností však stále převažují slabé stránky našeho zemědělství. Jejich dále uvedení stručný výčet si nečiní nároky ani na úplnost, ani na obecný souhlas všech odborníků a zainteresovaných skupin:

- mimořádně vysoká finanční zadluženost zemědělských podniků, ať již z minulosti („transformační“ povahy), nebo ze současnosti, v důsledku stále přetékajících cizích zdrojů (zejména prostřednictvím PGRLF); z toho se odvíjí výrazná ekonomická slabost a labilita značné části našich zemědělských podniků,
- relativně slabá technologická vybavenost, zastaralost a zanedbanost hmotného zemědělského majetku,
- nedokončená restrukturalizace a rozmístění výroby, které není v souladu s přírodními a odbytovými podmínkami (tak jako je tomu např. v sousedních vyspělých zemích) a které je jednou z hlavních příčin vysokých jednotkových nákladů výroby,
- pokles úrovně managementu i lidské práce obecně, daný také odchodem mnoha schopnějších a podni-

- kavějších pracovníků mimo zemědělství; manévrovací prostor managementu velkých (a zpravidla kolektivních) podniků je navíc silně zúžen zájmy o své přežití;
- malá organizovanost zájmů: zemědělství netvoří jeden zájmový celek, je „rozbité“ na více skupin se zájmy, které jsou v některých případech protichůdné;
- převládající rentní („rent-seeking“) chování zemědělců, především však podniků v navazujících člancích agrárního sektoru; více je rozvinuto rentní know-how ve vztahu k různým státním zdrojům, než marketingové know-how, nezbytné pro prosazování se ve složitém světě např. zahraničních obchodních vztahů, ale i pro vytváření zdravého tržního prostředí schopného účinněji stabilizovat trh, než dosavadní ad hoc uskutečňované zásahy státu;
- pokračující nezáměr převažující části zemědělců o zlepšení jejich vztahů k životnímu prostředí.

„Hnací síly“ českého zemědělství v horizontu nejbližších 5–10 let

České zemědělství a agrární sektor se budou v příštích 5–10 letech nacházet v dynamicky se vyvíjejícím prostředí, které je tvořeno mezinárodními (světovými) a domácími faktory. Tyto faktory lze chápat jako „hybné síly“, které působí na zemědělství a agrární sektor v pozitivním i negativním směru. Je pochopitelné, že názory na vývojové trendy jednotlivých činitelů vnějšího prostředí se mezi odborníky různí, někdy i zcela zásadním způsobem. Toto je nutno mít na zřeteli při posuzování jak výčtu, tak charakteru vývojových trendů vnějšího prostředí.

Mezi celosvětové faktory, které přímo či nepřímo budou ovlivňovat vývoj českého agrárního sektoru (resp. přístupy k formování dlouhodobé zemědělské politiky), patří zejména:

- růst neochoty „bohatých“ zemí podporovat země „chudé“, resp. neochoty „chudých“ zemí podílet se s dalšími podobnými zeměmi o stále vzácnější podpory „bohatých“ zemí;
- další pokračování obchodních střetů mezi USA a EU, ve kterém bude zřejmě vítězit USA;
- vývoj světového agrárního trhu, který se – alespoň v uvažovaném horizontu – přemění na „poptávkový trh“ s vyššími cenami za agrární produkty než tomu bylo do roku 1994, přičemž zvýšená poptávka se bude týkat jak množství zboží (především v rozvíjejících se zemích Asie a Latinské Ameriky), tak požadavků na jeho vyšší kvalitu (především v současných vyspělých zemích);
- další liberalizace světového agrárního trhu, která (také jako důsledek vztahů USA – Evropa) bude podpořena jednáním WTO, jež bude zahájeno v roce 1999; v kontextu s celosvětovým rámcem se bude liberalizace trhu podstatně rychleji a razantněji prosazovat na úrovni regionální (včetně CEFTA);
- vývoj Společné zemědělské politiky EU: pod dříve uvedenými liberalizačními tlaky bude tato politika

nucena patrně ihned po roce 2000 rychleji přecházet od podpory cen k environmentálním a sociálním programům podpory zemědělství a venkova; ústředním problémem zde bude převedení dosavadních kompenzačních plateb z tzv. „blue boxu“ do „yellow boxu“, opatření zemědělské politiky podle kategorizace WTO;

- vývoj názorů společnosti na zemědělství: ve vyspělých zemích, zejména v EU, se bude nadále prosazovat koncepce rodinných farem jako základny přirozeného a zdravého rozvoje venkova; charakter rodinných farem se však bude měnit (zvěřšování, diverzifikace do nezemědělských činností);
- další prohlubování globalizace (internacionalizace) a rozvoj nadnárodních společností ve finančních a obchodních sektorech, spojený se sníženou možností kontrolovat tyto společnosti z pozice jednoho státu;
- další vyčerpávání a pokračování devastace přírodních zdrojů, zejména v rozvojových a rozvíjejících se zemích, které bude zvyšovat riziko (a četnost) výskytů přírodních a antropogenních katastrof;
- technologický rozvoj: v agrární oblasti se neočekávají zásadní (kvalitativní) technologické změny, stále dokonalejší technologie však budou dále působit na zvyšování kvality, snižování ztrát všeho druhu a snižování pracovní náročnosti; otevřenou otázkou zůstávají etické (ale i obchodní) problémy spojené s genovými manipulacemi, a také příležitosti zemědělství v oblasti nepotravinářského užití zemědělské produkce (ve sledovaném horizontu se však neočekává zásadní „internacionální“ rozhodnutí o zvýšení cen primárních přírodních zdrojů);
- celosvětový rozvoj informatizace a organizace společností;
- pokračování klimatických změn (posunů), které se však ve sledovaném horizontu nejeví podstatné.

Mezi domácí faktory, které přímo či nepřímo budou ovlivňovat vývoj českého agrárního sektoru a formování dlouhodobé zemědělské politiky, patří zejména:

- koncentrace majetku a ekonomické moci a to i v agrárním sektoru; tento jev usnadní zejména v distribuční síti vstup nových podnikatelů do nadnárodních systémů;
- vyčerpání reformních faktorů vývoje národní ekonomiky a dokončení faktické restrukturalizace především v sektoru průmyslu, vyúsťující do zvyšování nezaměstnanosti; v této souvislosti se také předpokládá růst „agrárního přelidnění“ venkova, včetně počtu malých samozásobitelských hospodářství (tendence k polarizaci zemědělství);
- růst poptávky po potravinách s vyšší kvalitou a přidanou hodnotou, tzn. při předpokládaném demografickém vývoji nevýrazný (a pro zemědělce nevýznamný) růst poptávky po zemědělských surovinách pro potravinářské užití; možný, nikoliv však zásadní růst poptávky po zemědělských surovinách pro nepotravinářské užití;

– větší důraz občanů na ochranu životního prostředí (vody, ovzduší), avšak pokračování nevyhraněné poptávky po „krajině“ a „venkovu“ (z toho plyne větší zájem společnosti na potlačování negativních externalit zemědělství zákonnými opatřeními, spíše než na úhradě kladných externalit zemědělství).

Klíčová – „osudová“ rozhodnutí státu

S přihlédnutím k současnému stavu agrárního sektoru a vývoji jeho vnějšího prostředí v příštích 5–10 letech lze formulovat oblasti, kde rozhodnutí státu má zásadní, „osudovou“ povahu. Význam takových rozhodnutí spočívá v tom, že buď mohou agrární sektor posunout blíže do souladu s předpokládaným vývojem vnějších podmínek a požadavků, nebo do „slepých uliček“, ze kterých bude návrat možný pouze za cenu časových a dalších společenských ztrát. O jaká zásadní rozhodnutí se jedná?

Úloha státu na agrárním trhu

Zatím naprostá většina praktických aktivit i návrhů ze strany Ministerstva zemědělství směřovala k posilování role a váhy státu na trhu, přičemž argumentačně se tento postoj odvolává na nutnost zajišťovat stabilitu trhu, chránit spotřebitele a přecházet na Společnou zemědělskou politiku EU. Role státu se však prosazuje rozšiřováním státní monopolních opatření a přímou obchodní účastí státu na trhu (prostřednictvím SFTR), což se zřejmě do značné míry opírá o přístupy, které se uplatňovaly v Rakousku do doby jeho vstupu do EU. Opomíjí se skutečnost, že vztah státu k trhu je v podmínkách EU zcela opačný, a to minimálně ze dvou aspektů:

- ve Společné zemědělské politice EU předem stát (EU) definuje pravidla svých zásahů do trhu (do cen, do regulace nabídky a do ochrany trhu) a realizuje vysoce nákladnou „záchrannou síť“ pro zemědělce (a regiony!); nad touto základnou však funguje v podstatě plně liberální trh;
- z předchozího vyplývá, že v EU neexistuje a ani nemůže existovat instituce typu SFTR; existují pouze (zpravidla veřejnoprávní) agentury pro intervenční nákup a subvencovaný vývoz přebytků, přičemž zájmem EU je právě minimalizace účasti těchto agentur na trhu.

Z vývoje vnějšího prostředí vyplývá, že také v EU se bude nepochybně zmenšovat role státu na trhu. Případné rozhodnutí našeho státu o pokračování opacných přístupů se tak může stát překážkou vstupu ČR do EU a „medvědí službou“ pro zdravý rozvoj našeho agrárního sektoru, tj. včetně zpracovatelů a distributorů. Je nanejvýš žádoucí přeměnit dosavadní rentní chování podniků v těchto sektorech na skutečné tržní – marke-

tingové chování, které by bylo doprovázeno rozvojem více sofistikovaných a pro zemědělce i spotřebitele v konečných důsledcích výhodnějších způsobů obchodování (forward markets, future markets, burzovní obchody). Současné úvěrové funkce zemědělské politiky, jejichž významným představitelem je i SFTR, musí být nahrazeny přirozenými smluvními vztahy soukromých partnerů. Trvalou tendenci k nerovnoprávnému postavení zemědělců (ale i spotřebitelů) na trhu musí stát řešit spíše svými veřejnými službami a také neklade- ním překážek pro přirozené organizování zemědělců i spotřebitelů k posílení svých pozic.

Stát a národní bohatství

O co více by měla poklesnout role státu na trhu agrárních soukromých statků, o to více by se měla posílit jeho role na „trhu“ veřejných statků. To souvisí se dvěma posuny, které se musí ve společnosti (a nejen naší) odehrát. Za prvé jde při hodnocení agrárního sektoru o přechod od národohospodářských kategorií hrubého domácího produktu do kategorií národního bohatství, mezi které patří naše půda, voda, lesy, živá příroda, krajina a venkov, tzn. o uznání, že ve výrobních procesech jsou buď spotřebovávány (a často nenahraditelně) či zachovávány a zvelebovány uvedené složky životního prostředí jako specifický výrobní kapitál. Odsud se musí odvíjet faktické uznání zemědělství jako výrobce veřejného zboží a služeb ve vztahu k životnímu prostředí, krajíně a venkovu

Stát a restrukturalizace zemědělství – podpora stability podnikatelské struktury?

V první fázi reformy vznikla v zemědělství nová podnikatelská struktura. Z více příčin však zatím nedošlo k restrukturalizaci výroby, k jejímu účelnému rozmístění v souladu s přírodními a odbytovými podmínkami, tak jako je tomu ve vyspělých zemích (např. orientace na intenzivní rostlinnou výrobu a živočišnou výrobu – prasata, drůbež – v nížinných oblastech, na chov skotu s mléčným zaměřením v podhorských oblastech a na pastevní chov zvířat na maso v horských oblastech). Přetrvává situace, kdy „všichni dělají všechno a všichni jsou chudí“. Stát by neměl vytvářet překážky (např. kvotací výroby) k nutné restrukturalizaci. Naopak by se mohl stát pokusit o stimulaci, urychlení tohoto procesu a vytvořit přechodné či trvalejší komparativní výhody pro podnikatele v horských a podhorských oblastech. Otázkou je, zda mají být tyto komparativní výhody vytvářeny neadresně a plošně (a tím vlastně podporovat stávající strukturu výroby), nebo zda mají být komoditně zaměřené³.

Dále se v této oblasti jedná o přístup státu k současné „transformační“ zadluženosti zemědělských podni-

3 V návrhu varianty V2 je preferováno komoditní zaměření, avšak s vazbou na žádoucí způsob výroby (např. pastevní odchov) a na maximální koncentraci zvířat. V tomto smyslu se jedná o analogii s podporou např. organického zemědělství, s očekáváním dostatečného množství kladných externalit, které převyšuje případná rizika a náklady spojené s nadprodukci.

ků. Proti neřešení této situace státem snad stojí pouze ohledy na určitou nehumánnost tohoto přístupu. Konečné pozitivní strukturální a ekonomické efekty, po zřejmě kratším přechodném období značné turbulence a sociálního napětí na venkově, jsou však evidentní. I když je posléze ve variantě V2 preferováno „střední řešení“, s částečnou pomocí státu při oddlužení, nelze nevidět rizika skrývající se v morálních závazcích státu a v opakování tohoto přístupu např. pro nově vznikající dluhy. Příklady z jiných zemí jsou dobře známy.

Role státu při rozvoji „intelligence“ zemědělství

Ze zemědělství odešlo z přirozených důvodů mnoho schopných a talentovaných odborníků, manažérů a mladých lidí. Totéž se týká celé oblasti tzv. obecných služeb pro zemědělství: věda – poradenství – vzdělávání – informatika. Poklesla „intelligence“ sektoru a ani nejbližší perspektiva není povzbuzující. Chce-li stát skutečně napomoci zdravému rozvoji sektoru, zastavit proces jeho „deintelektualizace“ a zlepšit trvale nevýhodnější postavení zemědělců na trhu, měl by zvýšit a lépe organizovat investice do obecných služeb jako veřejného zboží, které je zdarma poskytováno zemědělcům.

ZÁVĚR

Příprava tzv. 6. verze dlouhodobé zemědělské politiky v rámci úkolu „Rozpracování zemědělské politiky“ pod koordinací Ministerstva zemědělství ČR přinesla množství názorů a poznatků různých odborníků na možnosti a podmínky budoucího vývoje českého agrárního sektoru. Identifikace a ocenění silných a slabých stránek současného agrárního sektoru a vývoje je-

ho vnějšího prostředí je základem pro vymezení klíčových rozhodnutí, před kterými stojí naše společnost. Tato rozhodnutí jsou vztažena k uvažovanému začlenění českého agrárního sektoru do Společné zemědělské politiky EU a do jednotného trhu EU v horizontu příštích 5–10 let. Některá z klíčových rozhodnutí jsou naznačena v programovém prohlášení vlády, ustavené po volbách 1996. Větší část názorového spektra ekonomického týmu, který se podílí na zpracování 6. verze dlouhodobé zemědělské politiky, se týká doporučení ke změnám úlohy státu ve vztahu k agrárnímu sektoru. Jedná se zejména o:

- zeslabení role státu při regulaci agrárního trhu v jeho současné podobě a přiblížení této regulace „filosofii“ Společné zemědělské politiky EU,
- posílení role státu při zajišťování veřejného zboží a služeb ze zemědělství v oblasti životního prostředí, údržby krajiny, rozvoje regionů a venkova,
- přechodnou stimulaci k dokončení žádoucí restrukturalizace a nového rozmístění zemědělské výroby, při zajištění přiměřené stability nově vzniklé podnikatelské struktury v zemědělství,
- posílení role státu při zajišťování tzv. veřejných služeb pro zemědělství, které může zmírňovat trvale nevýhodné postavení zemědělců na trhu.

LITERATURA

DOUCHA, T. – VRKOČ, F. et al: Ekonomický a výrobní modul. Podklady pro verzi 6. Pracovní materiál úkolu „Rozpracování zemědělské politiky“. VÚZE, VÚRV. Praha 31. 10. 1996.

Došlo 16. 12. 1996

Kontaktní adresa:

Ing. Tomáš Doucha, Csc., Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Mánesova 75, 120 58 Praha 2, Česká republika, tel. 02/627 53 49

KOMPARACE REGIONÁLNÍHO ROZVOJE V EU

COMPARATION OF THE REGIONAL DEVELOPMENT IN THE EUROPEAN UNION

C. Marková

Research Institute for Agricultural Economics, Prague, Czech Republic

ABSTRACT: The contribution demonstrates the complexity of the regional development within a such heterogeneous whole as the European Union (EU). It explains the causes of the nonharmonious development in individual areas and gives the instruments which are utilized by the EU for the sake of main problems. It pays a special attention to the structural funds of the EU and possibilities of their utilization to the needs of backward regions. The structural funds may help the countries of the Middle and East Europe to the acceptance by the EU in the decisive way. The structural funds may be utilized by the Czech Republic as well if it creates the necessary conditions to that. Allocation of finance, by fund and by region in the period 1994–1999 is given in the table I (rounded figures in millions ECU at 1994 prices). Regional aid per capita (in ECU at 1994 prices) shows table II. Objective 5b regions are included in table III. Regional allocation of finance by structural funds in Spain and Italy is demonstrated by fig. 1.

European Union, regional development, nonharmonious, backward regions, structural funds

ABSTRAKT: Příspěvek ukazuje, jak složitý je regionální rozvoj uvnitř tak nesourodého celku, jakým je EU. Vysvětluje příčiny nerovnoměrného rozvoje jednotlivých oblastí a uvádí nástroje, které používá EU pro řešení hlavních regionálních problémů. Zvláštní pozornost věnuje strukturálním fondům EU a možnostem jejich využívání pro potřeby zaostávajících oblastí. Strukturální fondy mohou rozhodujícím způsobem pomoci zemím střední a východní Evropy po přijetí do EU. Mohla by je využívat také Česká republika, pokud si k tomu ovšem vytvoří potřebné podmínky.

Evropská Unie, regionální rozvoj, nerovnoměrnost, zaostávající oblasti, strukturální fondy

Z geografického i ekonomického hlediska je Evropská Unie velmi nejednotný celek, který se vyznačuje velkou pestrostí a různorodostí. Pestrost se projevuje už v přírodních podmínkách, a to jak půdně-klimatických, tak i geomorfologických. Stačí si jen uvědomit, že území EU sahá od arktického severu až po subtropické Středomoří a zahrnuje v sobě všechny typy reliéfu od pobaltské pobřežní nížiny až po Alpské velehory.

Různorodost regionu EU se odráží v podmínkách jazykových, národnostních, kulturních a v neposlední řadě i ekonomických. Není také divu, když si porovnáme, že na území, které zabírá pouze jednu třetinu Evropy (3,2 mil. km²), leží celkem 15 států o velikosti od 2 500 km² (Lucembursko) až do 551 000 km² (Francie)

Přitom lidé v EU žijí v zemích, jejichž počty obyvatelstva se pohybují od 384 000 (Lucembursko) až po 81 milionů (SRN). Není bez zajímavosti povšimnouti si také hustoty obyvatelstva v jednotlivých státech, i když toto číslo udává jen průměr a nevypovídá o často velkých vnitřních rozdílech. Zatímco v zemích Beneluxu převyšují hustoty 300 obyvatel na 1 km² (Belgie 327 obyvatel na 1 km², Nizozemí 320 obyvatel na 1 km²), ve Skandinávii nedosahují hustoty ani 20 obyvatel na 1 km² (Finsko má 15 obyvatel na 1 km², Švédsko má 19 obyvatel na 1 km²). Když postavíme vedle

toho Českou republiku, má na rozloze 78 000 km² pouze 10 milionů obyvatel a průměrná hustota je 131 obyvatel na 1 km²). Pro porovnání ekonomických podmínek je důležitým ukazatelem míra nezaměstnanosti. Ta se pohybuje od 3 % v Lucembursku přes 16 % ve Finsku až po 22 % ve Španělsku. Naproti tomu v ČR dosahuje 3,3 %.

Všechny uvedené skutečnosti výrazně ovlivňují regionální rozvoj uvnitř EU. K tomu, aby se výrazné regionální rozdíly mezi oblastmi mohly alespoň částečně vyrovnávat, přispívají strukturální fondy EU. Jsou to:

- Evropský fond regionálního rozvoje (ERDF)
- Evropský sociální fond (ESF)
- Evropský garanční fond pro zemědělství (EAGF)
- Fond pro podporu rybářského průmyslu a rybolovu (FIFG)
- Evropský fond koheze (ECF), který byl navíc zřízen pro specifické podmínky nově přijatých skandinávských států.

Výjimečné postavení zaujímá Evropský sociální fond, jehož úkolem je zachování sociální rovnováhy v zemích EU. Původně byl zřízen pro podporu odborného vzdělávání a pro podporu volného pohybu pracovníků mezi členskými zeměmi. Později se podpora poskytovaná evropským sociálním fondem rozšířila

i na podporu zaměstnanosti v souvislosti se strukturálními změnami, kterými hospodářství členských zemí procházelo. Součástí sociální politiky se stal i boj s dlouhodobou nezaměstnaností v zaostávajících oblastech EU.

V současné době reaguje ESF především na rozmanité potřeby nezaměstnaných a vyloučených z trhu práce. Snaží se pomáhat dlouhodobě nezaměstnaným při zapojování do pracovního procesu, podporuje osoby, kterým hrozí vyloučení z trhu práce. Vedle tradičně podporovaného profesního vzdělávání spolufinancuje i opatření zaměřená na přípravu na povolání, poradenství, podporuje možnosti získat základní dovednosti a vytváří předpoklady pro nezbytnou profesní i geografickou mobilitu.

Prostředky ESF poskytuje EU členským státům podle jejich potřeb. Na začátku každého období programového plánování, v současné době jde o období 1994–1999, sestaví členské státy podle ustanovení vyhlášek o strukturálních fondech plány, v nichž popíší, jak s prostředky strukturálních fondů hodlají naložit. Na základě těchto plánů se vedou mezi Evropskou komisí a jednotlivými členskými státy jednání o použití prostředků a členské státy pak podají u komise EU žádost o financování.

Aby byly prostředky ze strukturálních fondů a tedy i z ESF optimálně využívány, a zároveň, aby byla možnost s nimi pružně nakládat, je podmínkou zajistit vzájemnou spolupráci nestátních organizací, regionálních organizací, orgánů na lokální úrovni, soukromého i veřejného sektoru. Správa přidělených prostředků ESF a výběr projektů, na které budou použity, přísluší odpovídajícím komisím členských států, v nichž je i zastupce komise EU. Po schválení projektu je možno požádat o příspěvek z ESF. Procentuální podíl účasti

ESF, ale i dalších strukturálních fondů, je různě vysoký. Obecně platí, že ESF může u projektů v regionech ohraničených podle cílů 1 a 6 převzít až 75 % celkových nákladů, u opatření v rámci jiných cílů lze financovat až 50 % celkových nákladů.

Tab. I ukazuje několik příkladů využívání strukturálních fondů členskými státy. V méně vyspělých zemích jako je Španělsko čerpají prostředky ze strukturálních fondů téměř všechny provincie, ve vyspělejších státech jako je Itálie je čerpání omezeno na jejich hospodářsky zaostalejší část (v daném případě jih), ale i tam má čerpání silně plošný charakter, jak ukazuje obr. 1.

Finanční prostředky ze strukturálních fondů jsou poskytovány na přesně stanovené období a do exaktně vymezených oblastí, ve kterých sledují tyto cíle:

Cíl 1: rozvoj a strukturální přizpůsobení regionů se zaostávající úrovní vývoje

Cíl 2: strukturální přestavba průmyslových regionů

Cíl 3: boj s dlouhodobou nezaměstnaností a začleněním mladistvých do pracovního procesu

Cíl 4: přizpůsobení pracovních sil strukturálním změnám v průmyslu

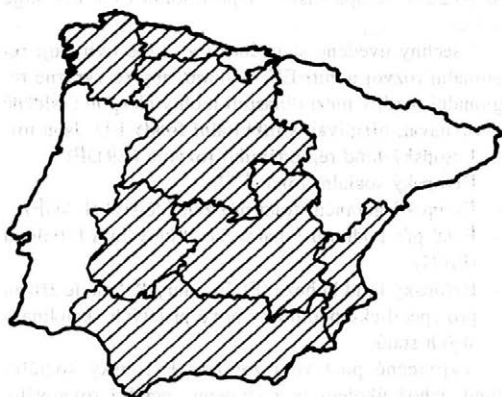
Cíl 5: rozvoj venkovského prostoru je rozdělen do dvou částí, a to:

cíl 5a: urychlení přizpůsobení agrárních struktur v rámci SZP

cíl 5b: ulehčení rozvoje a strukturální přizpůsobení venkovských území.

I když je ČR poměrně malý stát, jsou i na jejím území značné rozdíly mezi jednotlivými regiony. Vedle regionů hospodářsky vyspělých stojí regiony zaostalejší poznamenané útlumem průmyslové výroby, nevýhodnou geografickou polohou při východní hranici bývalé RVHP nebo jen nepříznivými přírodními podmínkami.

ŠPANĚLSKO¹

ITÁLIE²

1. Regionální rozdělení podpor ze strukturálních fondů v období let 1994–1999 – Regional distribution of support from structural funds in the period 1994–1999

¹Spain, ²Italy

I. Výdaje ze strukturálních fondů v letech 1994–1999 (v mil. ECU v cenách roku 1994) – Structural funds expenditures in the period 1994–1999 (bill. ECU in 1994 prices)

Země ¹	ERDF	ESF	EAGGF	FIFG	Celkem ²
Itálie ³	9 660	2 739	2 228	233	14 860
Abruzzo	107	43,5	83,9	0	234,4
Basilicata	243	141,2	214,8	0	599
Calabria	456	174,3	241	0	871,3
Campania	890	328,4	323,5	0	1 541,9
Molise	124	48	120	0	292
Puglia	612	285	326,4	0	1
Sardegna	415	219,5	332,6	0	967,1
Sicilia	778	427,4	351,8	0	1 557,2
Multiregionální ⁴	6 035	1 071,7	234	233	7 573,7
Španělsko ⁵	15 944,2	6 047	3 313,8	995	26 300
Andalucía	1 692	325,5	403,7	0	2 421,2
Asturias	234	30,8	92,8	0	357,6
Canarias	390	182,9	86,7	0	659,6
Cantabria	105	9	62	0	176
Castilla-La Mancha	416	35,1	314,7	0	765,8
Castilla y León	600	128,4	436	0	1 164,4
Ceuta	20	0	0	0	20
Valencia	607	309,9	123,1	0	1 040
Extremadura	382	165,6	183,7	0	731,3
Galicia	727	179	318,9	0	1 224,9
Melilla	18	0	0	0	18
Murcia	197	44,6	58,5	0	300,1
Multiregionální ⁴	10 556,2	4 636,3	1 233,8	995	17 421
Belgie ⁶	515,9	166,7	47	0,4	730
Francie ⁷	1 194	525,5	431,4	38,2	2 189,1
Irsko ⁸	2 562	1 953	1 058	47	5 620
Německo ⁹	6 820	4 092	2 644,5	83,5	13 640
Nizozemí ¹⁰	80	40	21,5	8,5	150
Řecko ¹¹	9 489,5	2 560,5	1 800	130	13 980
Velká Británie ¹²	1 331,8	747,2	245,9	34,9	2 359,8

Pramen – source: materiály Evropské komise DG VI – materials of European Commission DG VI

¹country, ²total, ³Italy, ⁴multiregional, ⁵Spain, ⁶Belgium, ⁷France, ⁸Ireland, ⁹Germany, ¹⁰Netherlands, ¹¹Greece, ¹²Great Britain

Pro dosažení rovnoměrného regionálního rozvoje a přiblížení se hospodářské úrovni vyspělých evropských států bude ČR při vstupu do EU potřebovat pomoc od jejich strukturálních fondů. Proto je užitečné podívat se na pomoc od strukturálních fondů EU z hlediska jejich regionálního rozdělení v jednotlivých členských státech a z hlediska podílu na jednoho obyvatele podle jednotlivých cílů. Z tab. II až III je patrné, že hospodářsky méně vyspělé země využívají především prostředků z cíle 1.

Ve všech státech EU zaostává ekonomický rozvoj určité části venkova, a stejně je tomu i v ČR. Jedná se o oblasti, kde je nedostatek pracovních příležitostí a zanedbaná infrastruktura. Takové oblasti naléhavě

potřebují finanční pomoc, a proto usilují, aby mohly být zahrnuty pod cíl 5b. Jak ukazuje tab. III, zvětšuje se rychle jejich plocha i počet obyvatel.

Z hlediska potřeb ČR je důležité rozdělení dotací EU podle priorit rozvoje. Není ovšem vyloučeno, že po přijetí zemí střední a východní Evropy dojde v dotační politice EU ke změnám, které ovlivní i pravidla čerpání ze strukturálních fondů. Zatím EU umožňuje účast na čerpání fondů tak, aby národní specifika nebyla na překážku jednotným pravidlům EU. Sjednocování hodlá dosáhnout přijímáním jednotné legislativy členskými zeměmi, nikoliv prostřednictvím fondů. Tento velmi citlivý přístup je zřetelnou šancí pro nově přistupující země střední a východní Evropy.

II. Regionální pomoc na obyvatele podle jednotlivých cílů (v ECU v cenách roku 1994) – Regional support per inhabitant according to the individual goals (in EC, prices of 1994)

Země ¹	Cíl 1	Cíl 2	Cíl 5b
Belgie ³	571	113	172
Dánsko ⁴	0	128	150
Francie ⁵	860	121	229
Irsko ⁶	1 604	0	0
Itálie ⁷	703	108	187
Luxembursko ⁸	0	53	200
Německo ⁹	855	104	157
Nizozemí ¹⁰	691	115	188
Portugalsko ¹¹	1 417	0	0
Řecko ¹²	1 369	0	0
Španělsko ¹³	1 130	142	384
Velká Británie ¹⁴	713	121	288
Celkem ¹⁵	1 028	120	214

Pramen – source: Europe at the service of regional development. Evropská komise, Brusel 1996

¹country, ²goal, ³Belgium, ⁴Denmark, ⁵France, ⁶Ireland, ⁷Italy, ⁸Luxembourg, ⁹Germany, ¹⁰Netherlands, ¹¹Portugal, ¹²Greece, ¹³Spain, ¹⁴Great Britain, ¹⁵total

tiž hospodářský stát pod průměrem EU a nemohly by spolufinancovat náročné projekty potřebné pro rozvoj zaostalých oblastí. Madridský summit požádal komisi EU, aby připravila projekt pro perspektivní rozšíření EU, a to pro období let 2000–2006. Problémem ale zůstává provedení potřebného finančního odhadu. Ten nelze provést, dokud nebude s konečnou platností rozhodnuto, jak bude EU pokračovat v zemědělské politice a ve strukturální politice.

Pro ČR vyplývají z přípravy vstupu do EU následující závažné problémy:

- spolufinancování projektů rozvoje zaostávajících oblastí venkova;
- sociální politika pro zemědělce a venkov.

Česká republika bude muset důkladně uvážit, jak postupovat po případném přijetí do EU v oblasti sociální politiky. Závažným nedostatkem je skutečnost, že nemá funkční přístup k řešení sociálních otázek v zemědělství. Současný systém redukuje sociální otázky v zemědělství na standardní situace zaměstnanců v podnicích, což je z hlediska požadavků EU zcela nedostačující. Podmínkou vstupu ČR do EU je přijetí všech jejích vnitřních dohod, mezi něž patří také Ev-

III. Oblasti spadající pod cíl 5b – Areas falling under the goal 5b

Země ¹	Počet obyvatel v tis. ²		Index ³	Plocha (Km ²) ⁴		Index
	1989–93	1994–99		1989–93	1994–99	
Belgie ⁵	256	448	175	3 446	6 831	198
Dánsko ⁶	107	361	337	1 762	8 374	475
Finsko ⁷		1 094			95 219	
Francie ⁸	5 830	9 759	167	185 853	291 558	157
Itálie ⁹	2 904	4 828	166	34 660	80 486	232
Lucembursko ¹⁰	3	30	1 000	164	831	507
Nizozemí ¹¹	443	800	181	2 413	5 405	224
Rakousko ¹²		2 276			50 040	
SRN ¹³	4 441	7 823	176	50 541	96 178	190
Španělsko ¹⁴	992	1 731	174	63 359	85 223	135
Švédsko ¹⁵		754			52 746	
Velká Británie ¹⁶	1 627	2 841	175	60 618	67 987	112
EU 15		32 745			840 876	

Poznámka – note: Rakousko, Finsko a Švédsko nebyly v letech 1989–1993 členy EU – Austria, Finland and Sweden were not EU members in the years 1989–93

Pramen – source: Europe at the service of regional development. Evropská komise, Brusel 1996.

¹country, ²number of inhabitants in thous., ³index, ⁴area (square kilometers), ⁵Belgium, ⁶Denmark, ⁷Finland, ⁸France, ⁹Italy, ¹⁰Luxembourg, ¹¹Netherlands, ¹²Austria, ¹³FRG, ¹⁴Spain, ¹⁵Sweden, ¹⁶Great Britain

Dosud není jasné, jaká bude situace po skončení současného rozpočtového plánu, který platí v EU do roku 1999. Všechno závisí na tom, jaké bude mít EU příjmy. Od toho se bude odvíjet i velikost podpor, které bude moci poskytovat. Jisté ale je, že u fondů na rozvoj méně vyspělých oblastí nebudou moci být uplatňována stejná pravidla pro nově přijaté státy. Tyto státy budou

ropská sociální charta. Ta zajišťuje obyvatelům zemí EU sociální jistoty, ale současně klade na všechny signatáře vysoké nároky. Splňovat je činí potíže i velmi vyspělým státům. Například Británie se dodnes neodhodlala sociální chartu podepsat s odůvodněním, že přijetí charty vede k nepružnosti trhu pracovní síly a tím ke zvýšení nezaměstnanosti.

ZÁVĚR

Evropská Unie představuje dosti nesourodý region, z něhož se přes značně rozdílné přírodní a socio-ekonomické podmínky podařilo vytvořit dobře fungující jednotný celek, který se stal ekonomickou protiváhou USA a Japonska. Její hlavní řídicí orgán, Evropská komise, usměrňuje regionální rozvoj uvnitř Unie a postupně usiluje o vyrovnávání rozdílů mezi jednotlivými oblastmi. K tomu jí slouží pět strukturálních fondů, z nichž mohou jednotlivé státy čerpat potřebné finanční příspěvky pro realizaci svých rozvojových plánů. Pokud se chce ČR stát v dohledné době členem EU, musí vytvořit všechny předpoklady, aby splnila náročná kritéria pro její přijetí i v oblasti regionální a sociální politiky

LITERATURA

- Cohesion and the development challenge facing the lagging regions. Brusel, EK 1995, 71 s.
- Europe 2000. Cooperation for European territorial development. Brusel, EK 1995, 280 s.
- HRABÁNKOVÁ, M. – MARKOVÁ, C. – KOHOUTOVÁ, B.: Aplikace platné regionální a strukturální politiky ve vztahu k evropskému vývoji. [Výzkumná studie], Praha, VÚZE 1996, 46 s.
- MARKOVÁ, C.: Nové trendy v ekonomickém regionálním vývoji EU a problémy integrace regionů střední Evropy do EU. In: Problémy a perspektivy regionální politiky (seminář), Bratislava, VÚEPP, 12.–14. 7. 1995.

Kontaktní adresa:

RNDr. Cyrila Marková, Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Mánesova 75, 120 58 Praha 2, Česká republika, tel. 02/627 55 02

Upozornění pro autory vědeckých časopisů

Z důvodu rychlejšího a kvalitnějšího zpracování grafických příloh (grafů, schémat apod.) příspěvků zasílaných do redakce Vás žádáme o jejich dodání kromě tištěné formy i na disketách.

Týká se to samozřejmě těch grafických příloh, které byly vytvořeny v nějakém programu PC (např. CorelCHART, Quatro Pro, Lotus 1-2-3, MS Excel). Vzhledem k tomu, že nejsme schopni upravit a použít pro tisk všechny typy (formáty) grafických souborů, žádáme Vás, abyste nám také kromě originálních souborů (např. z MS Excel typ *.XLS) zasílali grafické předlohy vyexportované jako bodovou grafiku v jednom z těchto formátů:

Bitmap	*.BMP
Encapsulated Postscript	*.EPS
Graphic Interchange Format	*.GIF
Mac paint	*.MAC
MS Paint	*.MSP
Adobe Photoshop	*.PSD
Scitex	*.SCT
Targa	*.TGA
Tag Image File Format	*.TIF

Redakce časopisu

VYBRANÉ PROBLÉMY REGIONÁLNÍ POLITIKY V ZEMĚDĚLSTVÍ SOUVISEJÍCÍ SE VSTUPEM ČR DO EU

SELECTED PROBLEMS OF REGIONAL POLICY IN AGRICULTURE IN CONNECTION WITH THE ACCESS OF CR INTO EU

M. Hrabánková

Research Institute for Agricultural Economics, Prague, Czech Republic

ABSTRACT: The purpose of the contribution is to call attention to the need of starting the preliminary works of methodical character in particular which are demanded at the entry of the Czech Republic (CR) into the European Union (EU). It concerns the preparation of regionally differentiated, structural policy which is compatible with the approaches of the EU. The fulfilment of this task supposes the preparation of a compatible information system and data processing which would agree with the needs of territory evaluation according to the principles of the EU; it would be with the view of the estimation of the territory extent which comes under the individual tasks of the EU. In VÚZE nowadays, there are actualized those criteria with the help of which the point evaluation of all districts in the CR was made and the problem regions from the point of view of agriculture were chosen. The more complex view of the natural, demographic, social and economic conditions of regions is possible with the help of these criteria. There are differences in natural, social, demographic and economic indices for the individual areas of the CR. These differences can be evaluated through the average of chosen criteria in such a way which is usual in the practice of the EU. The EU differentiates areas according to the objectives of its Common Agricultural Policy in order to quantify supports for areas with worse natural conditions, social problems, low economic potential, and things like that. The assessment of regions or districts through the criteria system will be used to the more rational distribution and evaluation of state financial means oriented on the support of chosen objectives in agriculture. In the system of economic tools it means above all to ascertain where the state has a significant interest to influence agriculture and environment and to support country development. Simultaneously it concerns the preservation of cultural landscape in the whole complex of its ecological, aesthetic, social and production values.

The effort and subsidies oriented on country development have to be focused especially on the less favoured areas (e.g. microregions and country municipalities) which must face up the consequences of the unequal regional development. It will concern the specification of the areas' extent with worse natural conditions and backward regional development with the purpose to create a conception of the amount of financial means which would be possible to gain in a form of subsidies for these areas from the structural funds of the EU.

regions, structural policy, European Union, criteria, evaluation of areas

ABSTRAKT: Cílem příspěvku je upozornit na potřebu zahájit přípravné práce, zejména metodického charakteru, které si vyžádá vstup ČR do EU. Jde o přípravu regionálně diferencované strukturální politiky kompatibilní s přístupy EU. Splnění tohoto úkolu předpokládá přípravu kompatibilního informačního systému a zpracování podkladů, které by odpovídaly potřebám vyhodnocení území podle principů EU za účelem odhadu rozsahu území spadajícího pod jednotlivé cíle EU.

V současné době jsou ve VÚZE aktualizována kritéria, jejichž prostřednictvím bylo provedeno bodové hodnocení všech okresů ČR a vybrány zemědělsky problémové regiony. Prostřednictvím kritérií je umožněn komplexnější pohled na přírodní, demografické, sociální a ekonomické podmínky regionů. Existují rozdíly v přírodních, sociálních, demografických i ekonomických ukazatelích území ČR. Tyto rozdíly lze hodnotit prostřednictvím vybraných kritérií tak, jak je to obvyklé v praxi EU. EU provádí diferenciaci území podle cílů své Společné zemědělské politiky za účelem kvantifikace podpor pro území s horšími přírodními podmínkami, sociálními problémy, nízkým ekonomickým potenciálem apod.

Posouzení regionů, resp. okresů prostřednictvím soustavy kritérií bude využito pro účelnější rozdělení a zhodnocení finančních prostředků směřovaných státem na podporu vybraných úkolů v zemědělství. V soustavě ekonomických nástrojů to především znamená rozlišit, kde má stát výrazný zájem ovlivnit zemědělství a životní prostředí a podpořit rozvoj venkova. Zároveň jde o udržení kulturní krajiny v celém komplexu jejich ekologických, estetických, společenských, sociálních a produkčních hodnot.

Úsilí a subvence směřující do rozvoje venkova musí být především zaměřeny na znevýhodněné venkovské oblasti (například, na určité mikroregiony a venkovské obce), které se musí vyrovnat s důsledky nerovnoměrného regionálního rozvoje.

regiony, strukturální politika, Evropská unie, kritéria, hodnocení území

Úvodem tohoto příspěvku je zapotřebí uvést důvody, proč již v této době relativně vzdálené vstupu do EU máme zájem se přizpůsobit některým principům, které EU při aplikaci Společné zemědělské politiky (dále SZP) uplatňuje.

Politika EU je především politikou strukturální, založenou na oživování a podpoře mobility regionů odpovídající principům evropské regionalizace a integrace.

EU považuje systematickou a vyváženou strukturální a regionální politiku za významný prvek směřující k upevňování její hospodářské a sociální soudržnosti a za projev solidarity vyspělých a úspěšně se rozvíjejících regionů s regiony zaostalými a méně úspěšnými.

Princip solidarity spočívající v eliminaci negativních důsledků teritoriálně nerovnoměrného rozvoje regionů a účast EU při snižování zaostalosti postižených oblastí je zakotven v Maastrichtské smlouvě (kapitola XII) jako průvodní princip strukturální a regionální politiky EU.

V souladu s Evropskou chartou regionálního plánování jednotlivé země vymezují různé typy oblastí, jejichž podpora je žádoucí. Z dosavadních zkušeností je zřejmé, že regiony vymezené v rámci EU vykazují značný plošný rozsah. Rozsah takto podporovaných území je podle jednotlivých států odlišný; stejně tak se odlišují i vlastní mechanismy podpory. Společným rysem je, že podpora směřuje na rozvoj hospodářských aktivit v regionech s horšími přírodními a sociálně ekonomickými podmínkami.

Příprava na vstup ČR do EU si vyžádá regionálně diferencovanou strukturální politiku kompatibilní s přístupy EU. V zásadě jde o proces přizpůsobení se principům vícekritériálního hodnocení a systemizace EU vůči regionům.

Vstup do EU přináší jednotnou systemizaci podporovaných oblastí pro všechny hospodářské sektory a specificky pro regionální podporu zemědělství. Prioritní úlohu sehrává iniciativa podnikatelů a trh ve smyslu podpory a využití funkcí relevantních pro růst a zvyšování konkurenceschopnosti. Podpory mají sloužit k dalšímu rozvoji zemědělského podnikání v oblastech, které jsou z hlediska přírodních a hospodářských podmínek znevýhodněné, ke stabilizování strukturálně slabých oblastí a udržování všestranně kulturní krajiny.

V současné době je ve VÚZE v Praze aktualizována soustava kritérií, jejichž prostřednictvím je hodnoceno území ČR, resp. jednotlivé okresy s ohledem na dostupnost prvotních dat. Tato kritéria hodnotící přírodní, demografické, sociální a ekonomické podmínky regionů v ČR jsou obdobná s kritérii používanými v EU.

Srovnání s kritérii používaným v EU je nezbytné s ohledem na skutečnost, že koncepce dlouhodobé regionální politiky v Evropě směřuje k vytváření vyvážených územních celků v evropském prostoru s hlavním cílem zhruba srovnat konkurenční podmínky podnikatelských subjektů a vede k podpoře takových podmínek, které by umožňovaly regionům využívat vlastní potenciál, zdroje, komunikační sítě apod. Z tohoto důvodu je nezbytné **akceptovat kritéria, která jsou EU**

předepsána pro území, v jehož prospěch lze čerpat prostředky ze zdrojů určených na strukturální politiku EU.

S využitím vybraných kritérií bylo provedeno bodové hodnocení území, resp. okresů s tím, že kritéria vyjadřující přírodní podmínky (produktivnost půd, nadmořská výška, svažitost) byla hodnocena dvojnásobnou vahou. Tento způsob hodnocení lépe vyjádřil rozdílnost přírodních podmínek a umožnil vymezit zemědělsky problémové regiony.

Výsledné bodové hodnocení zohledňující všechna kritéria umožňuje komplexnější pohled na region v rozsahu jeho přírodního, ekonomického a sociálního potenciálu. Z hlediska přizpůsobení se EU bude však nezbytné rekonstruovat odpovídajícím způsobem i informační systém.

V květnu 1996 byl v ČR ve všech odvětvích národního hospodářství, tedy i v zemědělství, vyplňován dotazník EU, jehož účelem bylo mj. posouzení přírodních a sociálních podmínek v zemědělství.

Podle dotazníku EU bylo nezbytné charakterizovat území s mimořádně obtížnými podmínkami, tj. výměru zemědělské půdy do 800 m n. m. se svažitostí 20 % a výše, výměru zemědělské půdy mezi 600 a 800 m n. m. se svažitostí vyšší než 15 %, rozsah zemědělské půdy nad 800 m n. m. s cílem zjistit, kolik je ostatní zemědělské půdy v ČR. Vybrané otázky týkající se počtu farem v určitých oblastech, farmářů do 40 let věku a některé další, které nebylo zatím možné zodpovědět, protože nemáme odpovídající datovou základnu. **Bude proto prvořadým úkolem začít s tvorbou takového informačního systému, který by splňoval možnosti kritériálního vymezení území podle zvyklostí EU a umožnil i potřebnou komunikaci s příslušnými orgány EU na základě kompatibilní informační báze.**

Splnění tohoto náročného úkolu bude nezbytné v dostatečném předstihu z těchto důvodů:

- příprava kompatibilního informačního systému je náročná, dlouhodobá záležitost, průřezová pro celé národní hospodářství, a to ve vertikálním (statistika) i horizontálním (územní plánování) směru informační sítě;
- vymezení území, kterého by se strukturální politika EU měla týkat, je rovněž odborně i pracovní náročná činnost, protože vstup dalšího členského státu do EU je podmíněn zavedením hierarchicky uspořádaného teritoriálního členění. Jedná se o rozdělení území do územně statistických jednotek (NUTS). V zásadě jsou tyto územně statistické jednotky vymezované přirozenými, historicky stanovenými hranicemi (státu, oblasti, regionu), ve kterých se současně zohledňují i hlediska demografická, konfigurace terénu a přirozeného pohybu obyvatel do spádových, řídících a obchodních center. Kromě tohoto rozdělení území, které se dotýká celého hospodářství, jde o vymezení oblastí se specifickými podmínkami pro zemědělství podle směrnice č. 268/75. V době vstupu ČR do EU bude **účelné zpracovat podklady, jež**

by byly kompatibilní se strukturalizací podle principů platných v EU. Tyto práce si vyžadají 2-3 roky šetření a zpracování návrhu, který je třeba s EU odsouhlasit a následné rozdělení na NUTS vyhlásit a organizačně a administrativně zajistit.

Dalším důvodem pro zahájení přípravných prací je skutečnost, že zjištěný rozsah území vyhodnoceného jako území se zhoršenými podmínkami pro zemědělskou výrobu je důležitý pro celkový odhad finančního objemu podpor, které by pokryly podnikatelské subjekty hospodařící v tomto území. Je to především nezbytné v souvislosti s principem SZP EU, tzv. principem doplňkovosti neboli adicionality, který stanoví, že prostředky ze strukturálních fondů EU nesmí nahrazovat, nýbrž pouze doplňovat prostředky ze státního rozpočtu příslušné země. Podle jednotlivých cílů Evropské unie mohou finanční intervence z prostředků EU zaujmát v průměru 50% podíl na celkových nákladech (směrnice EU č. 2081/93, čl. 13).

Finanční prostředky ze strukturálních fondů jsou poskytovány na přesně stanovené období a do exaktně vymezených oblastí, ve kterých se sledují cíle, které lze stručně popsat takto:

- cíl 1: rozvoj a strukturální přizpůsobení regionů se zaostávající úrovní vývoje,
- cíl 2: strukturální přestavba průmyslových regionů,
- cíl 3: boj s dlouhodobou nezaměstnaností a začlenění mladistvých do ekonomického života,
- cíl 4: přizpůsobení pracovních sil strukturálním změnám v průmyslu,
- cíl 5: rozvoj venkovského prostoru je rozdělen do dvou částí, a to:
- cíl 5a: urychlení přizpůsobení agrárních struktur v rámci SZP,
- cíl 5b: ulehčení rozvoje a strukturálního přizpůsobení venkovských území,
- cíl 6: rozvoj oblastí s extrémně nízkou hustotou obyvatelstva (< 8 osob/km²).

Cíle 1, 2 a 5b se vztahují k regionům a jsou výhradně profinancovány v členění na regiony, které musí být vymezené podle předem stanovených kritérií, a to podle směrnice EU č. 2052/88, resp. podle její nové úpravy č. 2081/93.

Z hlediska podpory pro podnikatelské subjekty v zemědělství jde především o vymezení cílových oblastí 5a a zejména regionálně diferencovaného cíle 5b.

Území zahrnutá mezi cíle 5b představovala v období let 1988 až 1993 zhruba 5 % všech ploch EU. Na období let 1994 až 1999 se tato území rozšířila na 8,2 % (bez nových členů). Například ve Francii se 17,2 % na celkovém počtu obyvatelstva je nejvyšší procento obyvatelstva zahrnutého do oblastí, kam tyto podpory směřují. V ostatních členských zemích se procento obyvatel, žijících v oblastech zahrnutých do cíle 5b, v průměru pohybuje na hranici 6,2 % z celkového počtu obyvatel.

V souvislosti s podporami orientovanými na cíle 5a a 5b je nutno uvést, že k sektorově orientovanému cíli 5a (zlepšení struktury zemědělství a lesnictví) byl úče-

lově doplněn regionální cíl 5b, s cílem podpořit SZP a vyrovnat se s regionálními obtížemi.

Závěrem k této otázce je nutno zdůraznit, že jde o to vytvořit si předpoklad, kolik finančních prostředků formou podpor je možné ze státního rozpočtu ČR do oblastí se zhoršenými výrobními podmínkami vyčlenit, aby na základě principu doplňkovosti bylo možné čerpat odpovídající částku podpor z fondů EU.

Z uvedené charakteristiky strukturální a regionální politiky EU vyplývá, že rozvoj odpovídajícího informačního systému bude velmi náročný, a to jak obsahově, tak organizačně. Bude zapotřebí se orientovat na:

- sjednocení obsahového výkladu ukazatelů a z nich odvozených kritérií pro hodnocení cílových oblastí EU,
- zavedení nových ukazatelů odpovídajících potřebám strukturální a regionální politiky EU,
- došetření a zjištění chybějících informací jednak pro potřeby komparací s EU, jednak pro zpracování podkladů požadovaných od EU, OECD a ostatních institucí; řadu těchto materiálů bude zapotřebí v předstupu období připravovat,
- strukturalizaci území podle jednotné nomenklatury NUTS,
- založení kontinuálního šetření informační sítě vybraných ukazatelů a kritérií, které tvoří základ sledování vymezených cílových oblastí za účelem poskytování podpor ze strukturálních fondů EU, zejména EFRE a ESF.

Směrnice EU č. 268/75 rozděluje v rámci své strukturální politiky oblasti na tři skupiny:

- horské oblasti,
- znevýhodněné oblasti,
- malé oblasti.

Pro všechny tři skupiny (horské, znevýhodněné a malé) jsou stanovena rámcová kritéria, ale jejich vymezení se od sebe v jednotlivých státech značně liší.

EU vytváří systém podpor pro krytí specifických potřeb ohrožených oblastí, především těch, kde je obyvatelstvo převážně závislé na zemědělství, a proto je třeba zachovat v takových oblastech odpovídající formy zemědělského podnikání.

Trvalá přírodní znevýhodnění způsobená hlavně nízkou kvalitou půdy, vysokou svažitostí, nadmořskou výškou a krátkým vegetačním obdobím vedou k neúnosně vysokým nákladům a brání dosáhnout podnikatelům takové výše příjmů jako v hospodářství srovnatelného typu v oblastech příznivých pro konkurenceschopnou zemědělskou výrobu.

Opatření, která směrnice Rady Evropy ukládá, je

- vymezit hranice oblastí s méně příznivými podmínkami, v nichž lze uplatňovat všechny nebo některé tituly ze speciálního systému podpor EU,
- sestavit seznam těchto zemědělských oblastí s méně příznivými podmínkami,
- vyplácet roční podpory podle závažnosti znevýhodnění stanovených pro různé typy oblastí – jak co do částek, tak co do typů výroby.

Intervence z prostředků EU se mohou rozšířit i na území, které se vyznačuje nízkou úrovní hospodářského a sociálního rozvoje, pokud je splněno jedno nebo více z následujících kritérií:

- poloha v okrajové oblasti (nebo oblast je určitým „ostrovem“) vzhledem k obecně rozsáhlým hospodářským a obchodním činnostem;
- citlivost oblasti na zemědělský rozvoj, zvláště v rámci SZP, posuzované s ohledem na vývoj agrárních příjmů a podíl obyvatelstva podnikajícího v zemědělství,
- úroveň struktury zemědělských podniků a věková skladba obyvatelstva činného v zemědělství,
- zatížení životního a venkovského prostředí,
- poloha oblasti uvnitř horské nebo znevýhodněné (poškozené) oblasti podle klasifikace odpovídající článku 3 směrnice č. 75/268/EWG.

Tyto oblasti jsou EU označovány jako již zmíněné LFA. Podle předběžných odhadů by celkový rozsah LFA v ČR představovala plocha 1 960 tis. ha zemědělské půdy, tedy cca 46 %, což je srovnatelné se státy EU, které mají obdobné podmínky. V EU je do oblasti LFA zařazeno celkem cca 52 % zemědělské půdy.

K přesnému vymezení území chybí informační systém se srovnatelným věcným obsahem. Po doplnění

chybějících dat bude možné předběžný odhad ploch upřesnit a datově i kartograficky lépe vymezit. Je v zájmu zemědělství, aby došlo k co nejpřesnějšímu a velkoplošnému vymezení těchto oblastí, neboť zemědělství je odvětvím, kam plyne nejvíce finančních prostředků z fondů EU.

LITERATURA

HRABÁNKOVÁ, M. – NĚMEC, J.: Návrh kritérií pro výběr problémových regionů v zemědělství. Zem. Ekon., 40, 1994 (8): 645–665.

HRABÁNKOVÁ, M. – TRNKOVÁ, V.: Hodnocení území z pozice agrární regionální politiky a rozvoje venkova. Výzkum. stud. č. 35, VÚZE Praha, 1996.

KRAUS, J. – HRABÁNKOVÁ, M.: K přípravě podmínek pro přizpůsobení české regionální zemědělské politiky podmínkám EU. Expres, 3, 1994 (3).

Zpráva o stavu a možnostech území ČR. TERPLAN Praha, květen 1995.

Došlo 16. 12. 1996

Kontaktní adresa:

Ing. Magdalena Hrabánková, CSc., Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Mánesova 75, 120 58 Praha 2, Česká republika, tel. 02/627 55 02

KRITÉRIÁ PRE KLASIFIKÁCIU REGIÓNOV SLOVENSKA

CRITERIA FOR REGION CLASSIFICATION IN SLOVAKIA

M. Fitz

Economic Research Institute for Agricultural and Food Industry Bratislava, workplace Košice, Slovak Republic

ABSTRACT: Preparation for accessing of the European Union brings about important changes in the regional policy. It is supposed, that the countries asking for accession should create a unified system of regions, which should be compatible to the EU regions. The contribution offers a concise survey of the approaches to solving the questions connected with the classification of regions according to the EU criteria (and the adaptation criteria), as a basis for the more objective identification and definition namely of the marginal agricultural regions. The result of such solution approach is the classification of the area of Slovak Republic according to the EU criteria, what should form an issue for forming a new support policy for agricultural subjects in the frame of the pre-access strategy.

criteria of EU and of the Slovak version, montane, marginal and small areas, region classification

ABSTRAKT: Príprava na vstup do Európskej únie prináša so sebou významné zmeny v regionálnej politike. Od štátov, uchádzajúcich sa o členstvo, vyžaduje sa vytvorenie jednotnej systemizácie regiónov, ktoré by mali byť kompatibilné s regiónmi Európskej únie. Príspevok poskytuje stručný prehľad o prístupoch riešenia otázok spojených s klasifikáciou regiónov podľa kritérií Európskej únie (a adaptačných kritérií), ako podkladu pre objektívnejšiu identifikáciu a vymedzenie predovšetkým poľnohospodárskych problémových regiónov. Výsledkom takéhoto prístupu riešenia je zaradenie územia Slovenska podľa kritérií Európskej únie, ktoré by malo byť východiskom pre tvorbu novej podpornej politiky poľnohospodárskych subjektov v rámci predvstupovej stratégie.

kritériá európskej únie a slovenskej verzie, horské, znevýhodnené a malé oblasti, klasifikácia regiónov

ÚVOD

Úlohou súčasného obdobia priprav Slovenska na členstvo v EÚ je aplikácia základných rámcov regionálnej politiky EÚ na naše podmienky, ktorých adaptabilita a realizácia už v predvstupovej fáze je nevyhnutnou podmienkou budúceho začlenenia. Jednou z podmienok posudzovania pripravenosti na vstup do Európskej únie (EÚ) je aplikácia jej agrárnej politiky opierajúcej sa aj o regionálnu klasifikáciu územia.

Na Slovensku s problematikou regionálnej klasifikácie sme začali v roku 1995, kedy bola vypracovaná úvodná štúdia „Zaradenie regiónov Slovenska podľa regionálnej a teritoriálnej klasifikácie EÚ.

Jej cieľom bolo:

- navrhnuť sústavu kritérií pre hodnotenie územia Slovenska, kompatibilnú s kritériami EÚ pre regionálnu klasifikáciu,
- zaradiť regióny podľa kritériálneho hodnotenia,
- vymedziť predovšetkým poľnohospodársky problémové regióny.

Pre potreby zistenia informácií o jednotlivých regiónoch bola vytvorená údajová databáza, prostredníctvom ktorej sa identifikoval stav z pohľadu tvorby informačného systému. Za základnú územnú jednotku

vymedzenia regiónov bol zvolený okres z hľadiska dostupnosti potrebnej faktografie a štatistických informácií.

Výber kritérií pre posúdenie úrovne a vymedzenie poľnohospodársky problémových regiónov vychádzal z metód používaných pre hodnotenie obecných hospodárskych problémových oblastí a kritérií uplatňovaných členskými štátmi EÚ s dôrazom na špecifiká poľnohospodárstva z hľadiska ich produkčných a mimoprodukčných funkcií, ako aj dostupnosti podkladov pre hodnotenie.

VARIANTY KLASIFIKÁCIE REGIÓNOV

Vlastná klasifikácia regiónov je vypracovaná variantne.

V prvej variante hodnotíme územie prostredníctvom adaptačných kritérií Slovenskej verzie, ktorých výber a smerovanie je také, aby čo najvieryhodnejšie vyjadrovali prírodné, ekonomické a sociálne podmienky regiónov. Súčasne, aby tieto tvorili základné východisko pre permanentnú identifikáciu poľnohospodársky problémových regiónov, prostredníctvom ktorých je možné objektívnejšie vyjadriť funkciu poľnohospodárstva v re-

gión, jeho produkčný potenciál, usmerňovanie resp. realizáciu programov regionálneho rozvoja z prostriedkov národných zdrojov, regionálnej úrovne, prípadne štrukturálnych fondov EÚ.

Prírodné podmienky charakterizujeme pomocou troch ukazovateľov (nadmorská výška, svahovitost, produkčná schopnosť poľnohospodárskej pôdy).

Na vyjadrenie ekonomickej úrovne regiónov bolo použité viackritériálne hodnotenie, pomocou ktorého suplujeme chýbajúci komplexný ukazovateľ (hrubý domáci produkt na obyvateľa regionálnej úrovne), ktorý je rozhodujúcim kritériom pre posudzovanie ekonomickej úrovne regiónov v krajinách EÚ.

Sústavu kritérií pre klasifikáciu ekonomickej úrovne regiónov tvoria:

- hrubý domáci produkt na obyvateľa v tis. Sk,
- produkčný potenciál okresu na obyvateľa v tis. Sk,
- pridaná hodnota na obyvateľa v tis. Sk,
- hrubý obrát poľnohospodárstva na obyvateľa v tis. Sk,
- sebestačnosť okresu, vyjadrená poľnohospodárskou produkciou na obyvateľa v tis. Sk.

Sociálnu charakteristiku regiónov prezentujeme pomocou týchto ukazovateľov:

- miera nezamestnanosti,
- hustota zaľudnenia,
- migračné saldo,
- podiel obyvateľstva závislého na poľnohospodárstve,
- poľnohospodársky činný obyvateľstvo z ekonomickej aktívneho,
- priemerná mesačná mzda v okrese,
- priemerná mesačná mzda v poľnohospodárstve.

Podľa klasifikácie regiónov pomocou adaptačných kritérií medzi regióny s najhoršími podmienkami patria okresy: Čadca, Svidník, Stará Ľubovňa, Dolný Kubín, Spišská nová Ves, Rožňava atď.

V druhej variante je klasifikácia regiónov spracovaná použitím kritérií EÚ (vo väzbe na ciele 5a a 5b).

Hodnotenie regiónov v tejto variante je vykonané pomocou takých kritérií, ktoré sú buď rovnocenné s kritériami EÚ, resp. sa im z hľadiska ich štruktúry čo najviac približujú.

Obidve varianty sú nakoniec porovnávané za účelom toho, aby sme zistili, v čom je klasifikácia regiónov Slovenskej verzie totožná s kritériami EÚ, a v čom sa odlišuje.

Poznajúci tieto odlišnosti, v roku 1996 pokračujeme v aktualizácii regionálnej klasifikácie - overovaním kritérií na úrovni najmenej územnej jednotky - kataster.

Overovanie kritérií na úrovni katastra vyplýva z potreby aktualizácie údajovej databázy a nového územno-právneho usporiadania Slovenska, ktorého kontúry sú výrazne odlišné od predchádzajúceho, keď počet okresov sa zdvojnásobil.

Využívajúc tento časový prelom, kedy štatistické údaje za nové okresy ešte nie sú, a staré už nebudú platné - overovanie kritérií prebieha v alternovanej podobe, kde

sa pokúšame o spresnenie a komplexnejšie posúdenie vzájomných závislostí a súvislostí vyplývajúcich z diferencovaného procesu transformujúcich sa subjektov na regionálnej úrovni.

Na ohraničenie územia podľa špecifikácie znevýhodnenia, jeho zaradenie prebieha pomocou týchto kritérií: nadmorská výška nad 600 m - pre horské oblasti.

Z dôvodu reálnej objektívnosti klasifikácie územia (nedostatu informácií na katastrálnej úrovni) boli kritériá EÚ pre zaradenie do znevýhodnených oblastí alternované nasledovnými indikátormi:

- a) výnosnosť na ha v Sk, vyjadrená pridanou hodnotou z poľnohospodárstva pod 80 % národného priemeru,
- b) ročný príjem v Sk na pracovníka v poľnohospodárstve pod 80 % národného priemeru,
- c) produkčný predpoklad katastrálneho územia (KÚ), vyjadrený v energetických jednotkách (GJ) pod 80 % národného priemeru,
- d) zastúpenie trvalých trávnych porastov nad 70 %.

Rozhodujúcim kritériom pre zaradenie katastra do znevýhodnených oblastí bola výnosnosť na ha, kde prepočtom z podnikovej úrovne boli ohodnotené príslušné katastre. Pomocným ukazovateľom bolo splnenie dvoch z troch kritérií uvedených pod bodom b až d.

Pre zaradenie územia do malých oblastí, ich vymedzenie je vykonané pomocou kritérií, ktoré sledujú stupeň:

- poškodenia územia (mimoriadny obsah solí v pôde, cudzorodé látky, prípadne nekvalitné pôdy z hľadiska bonity pôdy),
- ochrany životného prostredia, resp. ochrany krajiny, kde sa vyžaduje reštrikcia výroby z hľadiska intenzifikačných faktorov.

Na základe tejto filozofie zaradenie katastrov do malých oblastí je pomocou kritérií:

- produkčný predpoklad katastra, vyjadrený v energetických jednotkách a dosahujúci úroveň 0-30 % GJ/kataster,
- mimoriadny obsah solí v pôde je stanovený na základe pôdoznaleckých údajov prevzatých z Bonitačnej banky dát (BBD) Výskumného ústavu poľnohospodárstva a potravinárstva (VÚEPP), Bratislava,
- imisie (SO_2), pásma I.-III. sú prepočítané z podnikovej úrovne na kataster, na základe údajov BBD VÚEPP,
- cudzorodé látky v pôde (stav kontaminácie poľnohospodárskych pôd rizikovými stopovými prvkami dotvára prírodnú charakteristiku územia Slovenska).

Chránené územia s reštrikciou výroby:

- pásma hygienickej ochrany (PHO), sú stanovené na základe prevzatých podkladov BBD VÚEPP,
- chránené krajinné oblasti (CHKO), sú stanovené na základe prevzatých podkladov BBD VÚEPP,
- chránené vodné oblasti (CHVO), sú stanovené z celkovej plochy CHVO v jednotlivých katastrálnych územiach.

Samostatnú oblasť tvoria nezaranené pôdy. Tie predstavujú také územie, na ktoré sa nebudú vzťahovať

I. Okres: 5221 Banská Bystrica; Varianta A – zaradenie územia do oblastí bez prioritného uplatnenia kritérií – District 5221 Banská Bystrica; Variant A – classification of the area among the regions without using priority criteria

Katastrálne územie ¹	Číslo KÚ ²	Výmera KÚ ³	Horské oblasti ⁴		Znevýhodnené oblasti ⁵		Malé oblasti ⁶								Nezaradené pôdy ¹²		Pôda vyradená z PPF (PHO I) ¹³	
							málo kvalitné pôdy ⁷ GJ		mimoriadny obsah solí v pôde ⁸		oblasti s reštrikciou výroby ⁹							
											ochrana živ. prostredia PHO II ¹⁰ , CHVO, imisie ¹⁰		ochrana krajiny CHKO ¹¹					
		ha	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Bacuch	522100101	475,92	449,49	94,45	475,92	100,00	109,61	23,03										
Badin	522100201	1 057,76	275,00	26,00			58,00	5,48			23,71	2,24			701,05	66,28		
Balaze	522100301	124,96	124,96	100,00	124,96	100,00	94,96	75,99			124,96	100,00						
Banská Bystrica	522100401	244,18	74,55	30,53	244,18	100,00	65,55	26,84			11,11	4,55						
Jakub	522100402	53,35	53,35	100,00	53,35	100,00	45,54	85,36										
Kostiviarska	522100403	180,14	180,14	100,00	180,14	100,00	114,50	63,56			250,62	139,13						
Kralova	522100404	441,00	68,00	15,42			204,00	46,26			121,10	27,46			47,90	10,86		
Kremnicka	522100405	300,85	142,00	47,20			78,00	25,93			82,61	27,46						
Malachov	522100408	474,20	474,20	100,00			404,20	85,24			177,06	37,34						
Nemce	522100409	189,32	105,74	55,85	189,32	100,00	94,74	50,04			84,80	44,79						
Podlavice-Skubin	522100410	331,88	244,79	73,76	331,88	100,00	164,73	49,64			0,50	0,15						
Radvan	522100411	516,55	422,45	81,78			312,05	60,41			321,73	62,29						
Rakytovce	522100412	95,88	7,00	7,30			27,00	28,16			24,13	25,17			37,75	39,37		
Sasova	522100414	285,59	112,43	39,37	285,59	100,00	81,30	28,47			259,38	90,82						
Senica pri B.B.	522100415	221,14			221,14	100,00	34,00	15,37										
Salkova	522100417	373,23	78,60	21,06	373,23	100,00	51,92	13,91										
Benus	522100501	648,36	648,36	100,00	648,36	100,00	459,74	70,91					30,00	4,63				
Bravacovo	522100601	363,88	363,88	100,00	363,88	100,00	273,38	75,13					29,87	8,21				
Brezno-Bujako	522100701	5 768,27	5 768,27	100,00	5 768,27	100,00	2 370,34	41,09			955,45	16,56					0,39	0,01
Cacin	522100801	269,31					48,00	17,82							221,31	82,18		
Cerin	522100901	433,47	18,00	4,15			27,30	6,30					4,26	0,98	383,91	88,57		
Cierny Balog	522101001	2 866,93	2 866,93	100,00	2 866,93	100,00	2 309,64	80,56					183,88	6,41				
Dolna Lehota	522101101	1 139,28	1 135,12	99,63	1 139,28	100,00	626,24	54,97			1 139,28	100,00	335,10	29,41				
Dolna Micina	522101201	673,02	14,80	2,20			272,92	40,55							385,30	57,25		
Dolný Harmanec	522101301	174,76	174,76	100,00	174,76	100,00	159,76	91,42			132,00	75,53	121,59	69,58				
Donovaly	522101401	550,57	550,57	100,00	550,57	100,00	306,19	55,61			1 040,12	188,92						
Drabsko	522101501	341,18	341,18	100,00	341,18	100,00	313,27	91,82			341,18	100,00						
Dubravica	522101601	440,12	135,00	30,67	440,12	100,00	237,00	53,85			25,00	5,68						
Harmanec	522101701	7,75	7,75	100,00	7,75	100,00	5,03	64,90			3,10	40,00						

Pokračování tab. I – Continuation of Tab. I

Katastrálne územie ¹	Číslo KÚ ²	Výmera KÚ ³	Horské oblasti ⁴		Znevýhodnené oblasti ⁵		Malé oblasti ⁶								Nezaradené pôdy ¹²		Pôda vyradená z PPF (PHO I) ¹³	
							málo kvalitné pôdy ⁷ GJ		mimoriadny obsah solí v pôde ⁸		oblasti s reštrikciou výroby ⁹							
											ochrana živ. prostredia PHO II ¹⁰ , CHVO, imisie ¹⁰		ochrana krajiny CHKO ¹¹					
		ha	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%		
Helpa	522101801	1 885,66	1 885,66	100,00	1 885,66	100,00	1 263,66	67,01										
Hiadel	522101901	421,35	421,35	100,00			393,24	93,33			225,78	53,58	138,49	32,87				
Horna Lehota	522102001	776,04	776,04	100,00	776,04	100,00	258,97	33,37			776,04	100,00	19,00	2,45				
Horna Micina	522102101	899,79	651,58	72,41			386,74	42,98			281,60	31,30						
Horne Prsany	522102201	151,00	151,00	100,00			137,00	90,73			47,46	31,43						
Hrochot	522102301	1 501,15	1 501,15	100,00			873,34	58,18					424,62	28,29				
Hronec	522102401	500,72	500,72	100,00	500,72	100,00	378,06	75,50										
Brusno	522102501	871,87	787,58	90,33			666,52	76,45			82,07	9,41	323,49	37,10				
Hronsek	522102601	394,37									73,04	18,52			321,33	81,48		
Jaraba	522102801	34,82	34,82	100,00			34,82	100,00			23,77	68,27						
Jasenie	522102901	1 939,38	1 939,38	100,00	1 939,38	100,00	1 939,38	100,00			2 289,38	118,05	101,13	5,21				
Kordiky	522103001	295,91	295,91	100,00	295,91	100,00	258,91	87,50			295,91	100,00						
Kraliky	522103201	59,27	59,27	100,00	59,27	100,00	17,00	28,68			59,27	100,00						
Lom n/Rimavic.	522103501	550,31	550,31	100,00	550,31	100,00	360,74	65,55			550,31	100,00	8,97	1,63				
Lubietova	522103601	2 033,74	2 033,74	100,00	2 033,74	100,00	1 650,11	81,14					373,47	18,36				
Lucatin	522103701	472,09	317,95	67,35			318,76	67,52			47,97	10,16						
Medzibrod	522103901	425,16	216,06	50,82			167,99	39,51			26,83	6,31	209,79	49,34				
Michalova	522104001	33,94	33,94	100,00	33,94	100,00	33,94	100,00										
Mostenica	522104101	247,89	247,89	100,00			230,89	93,14			264,16	106,56	56,25	22,69				
Motycky	522104201	221,65	221,65	100,00	221,65	100,00	152,93	69,00			363,44	163,97	0,53	0,24				
Molca	522104301	544,37	544,37	100,00	544,37	100,00	364,48	66,95			92,20	16,94						
Myto pod Dumb.	522104401	848,55	848,55	100,00	848,55	100,00	500,74	59,01			751,80	88,60						
Bystra	522104402	111,58	111,58	100,00	111,58	100,00	82,58	74,01			111,58	100,00	10,49	9,40				
Nemecka	522104501	621,26	351,26	56,54	621,26	100,00	275,00	44,26			371,00	59,72						
Dubova	522104502	169,00			169,00	100,00	72,00	42,60										
Oravce	522104601	325,41	91,00	27,96	325,41	100,00	142,08	43,66			66,96	20,58						
Osrblie	522104701	266,53	266,53	100,00	266,53	100,00	206,71	77,56										
Podbrezova-Lopej	522104801	535,93	413,24	77,11			408,27	76,18			315,00	58,78						
Podkonice	522104901	1 156,90	1 133,90	98,01	1 156,90	100,00	785,17	67,87			1 262,51	109,13						
Pohorela	522105001	1 771,87	1 771,87	100,00	1 771,87	100,00	1 272,07	71,79										

Pokračování tab. I – Continuation of Tab. I

Katastrálne územie ¹	Číslo KÚ ²	Výmera KÚ ³	Horské oblasti ⁴		Znevýhodnené oblasti ⁵		Malé oblasti ⁶								Nezaradené pôdy ¹²		Pôda vyradená z PPF (PHO I) ¹³	
							málo kvalitné pôdy ⁷ GJ		mimoriadny obsah solí v pôde ⁸		oblasti s reštrikciou výroby ⁹							
		ha	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ochrana živ. prostredia PHO II ¹⁰ , CHVO, imisie ¹⁰	ochrana krajiny CHKO ¹¹	ha	%	ha	%	ha	%
Pohrons. Polhora	522105101	390,79	390,79	100,00	390,79	100,00	332,79	85,16					68,29	17,47				
Pohrons. Bukovec	522105201	134,71	134,71	100,00	134,71	100,00	134,71				64,05	47,55						
Polomka	522105301	3 227,94	3 163,03	97,99	3 227,94	100,00	1 867,55	57,86										
Poniky	522105401	3 008,95	2 733,90	90,86	3 008,95	100,00	1 569,69	52,17					161,05	5,35				
Povrazník	522105501	248,47	248,47	100,00	248,47	100,00	201,43	81,07			2,20	0,89					0,40	0,16
Predajna	522105601	628,26	555,01	88,34			118,00	18,78			372,50	59,29	11,29	1,80				
Priechod	522105701	683,11	477,53	69,91	683,11	100,00	407,87	59,71			656,20	96,06					100,90	14,77
Raztoka	522105901	412,49	412,49	100,00	412,49	100,00	319,40	77,43					412,49	100,00				
Riečka	522106001	245,26	245,26	100,00	245,26	100,00	219,47	89,48			245,26	100,00						
Sebedin Becov	522106101	803,87	461,00	57,35			261,87	32,58							81,00	10,08		
Selce	522106201	1 117,36	507,21	45,39			447,41	40,04			1 286,94	115,18						
Sihla	522106401	310,97	310,97	100,00	310,97	100,00	238,64	76,74										
Slovenska Lupca	522106501	1 231,43	634,96	51,56			346,67	28,15			81,01	6,58	3,75	0,30	151,94	12,34	13,10	1,06
Stare Hory	522106601	1 140,95	1 140,95	100,00	1 140,95	100,00	1 061,96	93,08			410,00	35,93	544,23	47,70				
Strelníky	522106701	981,24	981,24	100,00	981,24	100,00	646,05	65,84			6,50	0,66					0,60	0,06
Spania Dolina	522106901	222,64	222,64	100,00	222,64	100,00	222,64	100,00			231,46	103,96						
Sumiac	522107001	2 505,71	2 505,71	100,00	2 505,71	100,00	1 402,67	55,98			345,51	13,79	28,14	1,12			0,65	0,03
Telgart	522107101	1 748,62	1 748,62	100,00	1 748,62	100,00	961,93	55,01			805,83	46,08	307,23	17,57				
Tajov-Jabřík	522107201	386,18	369,18	95,60	386,18	100,00	240,90	62,38			386,18	100,00						
Uľanka	522107301	153,89	153,89	100,00	153,89	100,00	135,23	87,87			147,10	95,59						
Valaska	522107401	811,52	811,52	100,00	811,52	100,00	437,53	53,91			406,50	50,09	25,52	3,14				
Valkovna	522107501	326,67	326,67	100,00	326,67	100,00	107,07	32,78			49,00	15,00						
Vľkanova	522107601	286,34					92,00	32,13			78,63	27,46			115,71	40,41		
Zavadka n. Hron	522107801	1 529,32	1 529,32	100,00	1 529,32	100,00	772,77	50,53										
Okres spolu ¹⁴		61 647,05	53 060,69	86,07	47 362,33	76,83	35 527,26	57,63	0,00	0,00	19 006,76	30,83	3 996,97	6,48	2 447,20	3,97	118,64	0,19

KÚ = katastrálne územie – cadastral area

GJ = Giga joul – giga-joule

PPF = Poľnohospodársky pôdny fond – Agricultural Land Fund

¹cadastral area, ²number of cadastral area, ³acreage of cadastral area, ⁴montane regions, ⁵less favoured areas, ⁶small regions, ⁷low quality soil, ⁸exceptional salts contents in soil, ⁹restricted production areas, ¹⁰environment protection, immissions, ¹¹countryside protection (Protected Countryside Areas), ¹²non-classified soils, ¹³soil excluded from Agricultural Land Fund, ¹⁴district total

podporné opatrenia zo štrukturálnych fondov EÚ. Vznikli odpôtom po zaradení poľnohospodárskej pôdy podľa druhu znevýhodnenia do oblastí horských, znevýhodnených a malých.

Vychádzajúc z podmienok pre vyrovnávacie príspevky (ktoré sa poskytujú vo väzbe na uvedené ciele), kde platí zásada, že tá istá oblasť nemôže byť podporovaná z jedného zdroja dvakrát. Pristúpili sme k variantnému riešeniu členenia územia tak, že:

vo variante A (príklad riešenia tab. I):

- nie je stanovená priorita podľa špecifikácie znevýhodnenia, a zaradenie územia je vykonané len na úrovni kritérií. V tejto variante dochádza k prekryvaniu územia so špecifickými podmienkami hospodárenia (horské oblasti s CHKO, PHO a pod.).

vo variante B:

- je stanovená priorita podľa špecifikácie znevýhodnenia tak, že nedochádza k prekryvaniu územia. Postupnosť prioritného zaradenia územia je vykonaná odpočtovou metódou podľa nasledovnej schémy:
- horské oblasti,
- znevýhodnené oblasti,
- malé oblasti;
- málo kvalitné pôdy,
- mimoriadny obsah soli v pôde;
- ochrana životného prostredia: PHO II, CHVO, imisie,
- ochrana krajiny: CHKO
- nezaradené pôdy.

Štruktúra tabuliek pre zaradenie územia do špecifických oblastí hospodárenia je predkladaná tak, že pozostáva zo syntetických zostáv obidvoch variant, kde je systémovo vymedzená pôda na ktorú sa:

- môžu vzťahovať podporné opatrenia zo štrukturálnych fondov EÚ,
- tieto opatrenia sa nevzťahujú (nezaradené pôdy).

Výsledkom takéhoto prístupu riešenia je aktualizované zaradenie územia Slovenska podľa kritérií EÚ, ktoré by malo byť východiskom pre tvorbu novej podpornej politiky poľnohospodárskych subjektov v rámci predvstupovej stratégie.

LITERATÚRA

WAGNER, K.: Ziel 5b-Gebiete in Österreich Abgrenzung und Strukturdaten. Wien 1995.

HRABÁNKOVÁ, M. – NĚMEC, J. – MARKOVÁ, C.: Regionální politika v zemědělství. [Výzkumná studie], VÚZE Praha, 1994.

FITZ, M. – HRABKOVÁ, M.: Zaradenie slovenských regiónov podľa regionálnej a teritoriálnej klasifikácie EÚ. VÚZE, VÚEPP 1995.

Došlo 16. 12. 1996

Kontaktná adresa:

Ing. Miron Fitz, Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva Bratislava, pracovisko Košice, Svätoplukova 36, 400 01 Košice, Slovenská republika, tel. 095/622 66 51

SOCIÁLNÍ ZMĚNY V ZEMĚDĚLSTVÍ

SOCIAL CHANGES IN AGRICULTURE

H. Horská, D. Špěšná

Research Institute for Agricultural Economics Prague, workplace Brno, Czech Republic

ABSTRACT: The contribution presents learnings of the present stage of the social reality changes in the agrar sector in consequence of the impact of economical transformation. It issues namely from the results of empirical sociological research of the Research Institute of Agricultural Economics. Changes of the social system in agriculture, in connection to the economically active agricultural population, are there indicated in the frame of five basical dimensions (of objective as well as subjective influence): changes of ownership relationships (ownership and entrepreneurship stratification of farmers), development of employment and agrar labour market, change of the socio-demographic structure of agricultural population (education, professional and age structure), development of farmers income level and the subjective reflection of the socio-economic transformation in the consciousness of agricultural population.

sociological research, social reality, changes of social system in agriculture

ABSTRAKT: Příspěvek předkládá poznatky o dosažené etapě proměny sociální reality v agrárním sektoru v důsledku působení podmínek ekonomické transformace. Vychází zejména z výsledků empirických sociologických šetření VÚZE. Změny sociálního systému v zemědělství, vztažené k ekonomicky aktivní zemědělské populaci, indikuje v rámci pěti (objektivně i subjektivně působících) základních dimenzí: změna majetkoprávních vztahů (vlastnická a podnikatelská stratifikace zemědělců), vývoj zaměstnanosti a agrárního trhu práce, proměna sociodemografické struktury zemědělské populace (vzdělanostní, profesní a věková struktura), vývoj příjmové úrovně zemědělců a subjektivní odraz sociálně-ekonomické transformace ve vědomí zemědělské populace.

sociologický výzkum, sociální reality, změny sociálního systému v zemědělství

ÚVOD

Vývoj makroekonomického a politického prostředí po roce 1989 spolu s ekonomickou i majetkoprávní transformací a restrukturalizací odvětví v podmínkách liberální orientace agrární politiky státu se výrazně promítl do sociální situace zemědělců. Dotkl se jejich základních socioekonomických potřeb a kvality života, a to zejména šancí a záruk současného a jistoty budoucího pracovního či podnikatelského uplatnění v zemědělství, přiměřenosti jejich příjmů a životní úrovně, přiměřenosti jejich sociálního postavení i společenské prestiže.

Transformace sociální reality je sama o sobě složitým heterogenním procesem, opoždějícím se za transformací ekonomických vztahů. Dobu od počátku ekonomických změn dosud nelze považovat za dostačující pro úplnou proměnu sociálních vztahů v odvětví a pro zásadní změnu společenského i individuálního vědomí zemědělců. Předkládanou indikaci sociálních změn lze považovat za „signální“ pro další sociální vývoj v odvětví.

Příspěvek čerpá převážně z výsledků sociologických výzkumů brněnského pracoviště VÚZE z let 1994–1996.

VLASTNICKÉ A PODNIKATELSKÉ VZTAHY

V souvislosti s obnovou institutu soukromého vlastnictví půdy a jiného zemědělského majetku vzniká nová vlastnická a podnikatelská struktura v zemědělství. V současnosti je „narovnání“ vlastnických vztahů již téměř dokončeno a 98 % rozsahu zemědělské půdy obhospodařují soukromé podnikatelské subjekty (z toho na 23 % výměry z. p. podnikají subjekty fyzických osob a na 75 % subjekty právnických osob). 95 % veškeré půdy obhospodařované těmito subjekty tvoří půda pronajatá (převážně od státu). Převaha „užívané“ půdy nad půdou „vlastní“ je jednou ze základních determinant současných podob vlastnických i podnikatelských vztahů a jejich další restrukturalizaci lze předpokládat až v souvislosti s uvolněním privatizace státní půdy. Z empirických šetření se ukazuje, že cca 70 % dosavadních nájemců státní půdy (právnických i fyzických osob) hodlá uplatnit právo na koupi půdy a předpokládá úhradu formou státem garantovaných dlouhodobých úvěrů a dotace úhrady části úroků z úvěrů. V této souvislosti je důležitý i výsledek diskuse o ostatních nástrojích státní podpory nabyvatelů státního majetku, kteří zpravidla nemají vlastní zdroje na úhradu dalších závazků z privatizace.

Subjektivní postoje k významu nabytého vlastnictví rozdělují zemědělce-vlastníky přibližně na poloviny – pro 51 % vlastníků fakt nabytého vlastnictví nehráje žádnou roli a 49 % naopak vysoce zhodnocuje význam nabytého vlastnictví.

VLASTNICKÁ STRATIFIKACE ZEMĚDLCŮ

V důsledku majetkoprávních přeměn se zemědělská ekonomicky aktivní populace diferencuje do čtyř základních sociálních skupin, vykazujících poměrně homogenní charakteristiky socioekonomického postavení:

- podíloví vlastníci obchodních společností (5,3 % z celkové zaměstnanosti v zemědělství);
- podíloví vlastníci na majetku zemědělských družstev (50,0%);
- vlastníci a nájemci zemědělské půdy a majetku, tj. zemědělské podnikatelé – fyzické osoby, vč. SHR (9,8 %);
- zaměstnanci podnikatelských subjektů právnických i fyzických osob (34,9 %).

Nejpříznivějších charakteristik socioekonomického postavení dosahují podíloví vlastníci obchodních společností, a to jak v rámci objektivních charakteristik (příjem, majetkový podíl, vzdělání, profesní postavení), tak i charakteristik subjektivních (hodnocení životní úrovně a jejích změn v důsledku majetkoprávní transformace, hodnocení významu nabytého vlastnictví, prestiž odvětví, perspektivy uplatnění, „podnikatelská“ motivace). Nejméně příznivé charakteristiky (jak objektivní, tak subjektivní) vykazují zaměstnanci podniků právnických i fyzických osob. Sociální postavení podílových vlastníků družstev se v objektivních charakteristikách podobá postavení podílových vlastníků obchodních společností, v subjektivních se blíží sociální skupině zaměstnanců. Postavení fyzických osob je z hlediska objektivních charakteristik silně variabilní a v rámci subjektivních charakteristik se blíží postavení podílových vlastníků obchodních společností.

ZAMĚSTNANOST A TRH PRÁCE

Celkový pokles zaměstnanosti v zemědělství od roku 1989 činil v roce 1995 58 % a podíl zemědělců na zaměstnanosti v ČR v roce 1995 představoval 4,6 %. Tendence snižování zaměstnanosti v zemědělství přetrvává od počátku transformace, i když snižování počtu pracovníků sil již pokračuje pomalejším tempem než v počátečních obdobích (prudký úbytek zemědělských pracovníků se projevil zejména v letech 1991 a 1992). V roce 1995 pracovalo v zemědělství cca 222 tis. osob, což oproti roku 1994 představovalo 9% úbytek pracovníků (v roce 1996 je odhadován úbytek o cca 6 %).

Z hlediska jednotlivých podnikatelských forem se vyvíjela zaměstnanost velmi diferencovaně. Nastal prudký pokles zaměstnanosti ve státních podnicích, pokles zaměstnanosti v družstvech, nárůst zaměstnanosti

v obchodních společnostech a v podnikatelských subjektech fyzických osob. Tento trend vyústil v roce 1995 v následující strukturu zaměstnanosti: 53,3 % představovali pracovníci družstev (o 6,2 procentních bodů méně než v roce 1994), 30,5 % pracovníci obchodních společností (o 4,9 % více než v roce 1994), 15,8 % pracovníci podnikatelských subjektů fyzických osob (o 3,1 % více než v roce 1994) a 0,5 % pracovníci státních podniků (o 1,7 % méně než v roce 1994).

Přes neustálý úbytek pracovních sil ze zemědělství nepřispěli uvolnění pracovníci dramaticky ke zvýšení celorepublikové míry nezaměstnanosti (specifická míra nezaměstnanosti v zemědělství činila v roce 1995 3 % a v podstatě se shodovala s celkovou mírou nezaměstnanosti v ČR). Projevila se však nerovnováha na některých regionálních a zejména mikroregionálních trzích práce, kde se míra specifické agrární nezaměstnanosti mnohonásobně zvyšovala. Největší problémy s umístěním uchazečů o práci uvolněných ze zemědělství vystaly v roce 1995 v severočeském a severomoravském regionu, v nichž byla jak nejvyšší specifická míra zemědělské nezaměstnanosti, tak i celková největší míra regionální nezaměstnanosti. Navíc se uvnitř odvětví předpokládá existence latentní a opakované nezaměstnanosti, podmíněná možnostmi sezónního zaměstnání, výpomocného uplatnění rodinných příslušníků fyzických osob, samozásobitelských aktivit i nízké motivace některých pracovníků k opětovnému uplatnění na agrárním trhu práce.

Přijímání čerstvých absolventů zemědělskými podniky je silně omezeno (v roce 1995 přijala absolventy třetina zemědělských podniků, a to v průměru 1,1 absolventů). Pramení to nejen z ekonomických limitů zemědělských podniků, ale i z nezájmu samotných absolventů zemědělských škol o zaměstnání v zemědělství, daného především nízkou příjmovou úrovní v zemědělství a neatraktivními pracovními podmínkami. V současné době se tak začíná v zemědělských podnicích (zejména v dále se úspěšně transformujících) projevovat nedostatek kvalifikovaných pracovníků dělnických i manažerských profesí, což je důsledkem stále se snižující nabídky kvalifikovaných pracovníků na agrárním trhu práce.

SOCIODEMOGRAFICKÁ STRUKTURA ZEMĚDLCŮ

Vzdělanostní struktura zemědělců se obecně v průběhu transformace relativně zlepšuje. V roce 1995 byli mezi zemědělci nejvíce zastoupeni vyučení pracovníci (54 %), dále pracovníci se základním vzděláním (25 %), s úplným středním vzděláním (17 %) a s vysok školským vzděláním (4 %). Ve srovnání s rokem 1994 nedošlo ve vzdělanostní struktuře zemědělců k výrazným změnám. Přestože se od roku 1989 nejvíce snížily absolutní počty zemědělců se základním vzděláním (o 62 %) a vyučených (o 51 %), zůstává pro ze-

1 Při stanovení podílu jednotlivých sociálních skupin na celkové zaměstnanosti v zemědělství byly použity vlastní propočty k 31. 12. 1994.

mědělce ve srovnání se zaměstnanou populací v NH charakteristická nižší vzdělanostní úroveň – mezi zemědělci je např. zhruba o 2/3 nižší podíl vysokoškolačků, cca poloviční podíl středoškolačků, zato je však mezi nimi více než dvojnásobný podíl pracovníků se základním vzděláním. Lze předpokládat, že diferenciace vzdělanostní úrovně zemědělců oproti pracovním silám v NH celkem se bude nadále prohlubovat. Riziko pro kvalitu podnikového řízení a potřebnou adaptaci na náročné podmínky uplatnění podnikatelských subjektů na agrárním trhu představuje rovněž mimoresortní uplatnění více než poloviny zemědělských vysokoškolačků ve srovnání let 1995 a 1989.

Co se týče vývoje profesní struktury v zemědělství, v období transformace se nejvýrazněji snížil počet dělníků v nezemědělských profesích a nekvalifikovaných dělníků v rostlinné i živočišné výrobě. Rozhodující podíl na zemědělských pracovních silách představovali v roce 1995 v podnicích právnických osob kvalifikovaní dělníci v rostlinné a živočišné výrobě (59,6 %), podíl řidičů, technických a administrativních pracovníků činil 16,7 % (jejich podíl se tak po období mírného poklesu vyrovnal roku 1989) a 23,7 % tvořili ostatní pracovníci výroby a služeb.

Ve srovnání se zaměstnanou populací NH je pro zemědělce dále příznačný nižší podíl zaměstnaných žen (1995 – 37,8 % žen v zemědělství, což je o 8 % méně než v NH) a vyšší průměrný věk (42 let, což je cca o 3 roky více než průměrný věk zaměstnané populace v NH, ženy jsou přitom v průměru o 2 roky starší než muži). Na rozdíl od NH, kde je nejvíce zaměstnaných ve věkové skupině 35–44 let, je v zemědělství nejčetnější věková skupina 45–54 let. Podíl zemědělců této věkové skupiny tvořil v roce 1995 34,1 %, což bylo o 9 % více, než činil podíl pracovníků této kategorie v NH celkem (podíl žen této věkové kategorie byl větší dokonce o 12,7 %).

PŘÍJMOVÁ SITUACE

Jak je patrné z dříve uvedených podílů jednotlivých vlastnických skupin zemědělců na celkové zaměstnanosti, přetrvává v odvětví charakter „společného“ podnikání (nejpočetnější skupinu představují „sebezaměstnávající se“ podílíci na majetku družstev a obchodních společností a druhou nejfrekventovanější skupinou jsou zaměstnanci). Znamená to rovněž, že pro cca 90 % zemědělské ekonomicky aktivní populace je rozhodující podmínkou jejich socioekonomického postavení pracovní důchod, resp. mzda (příjmy podílových vlastníků družstev a obchodních společností z majetkových či kapitálových podílů jsou velmi nízké). V případě fyzických osob je sice relevantní důchod spjatý se soukromým vlastnictvím půdy a kapitálu, avšak v současnosti je obtížné zjistitelný (a to jak jeho celková výše, tak i jeho závislost na jednotlivých výrobních faktorech).

Průměrná nominální měsíční mzda pracovníků v zemědělství v roce 1995 dosáhla 6 883 Kč, meziroční

nárůst činil 17,9 %. Trend v letech 1993 až 1995 naznačoval určitou stabilizaci úrovně disparity nominálních mezd v zemědělství vůči průmyslu i NH celkem, v roce 1995 dosáhla průměrná výše mzdy v zemědělství 84,5 % úrovně mezd v průmyslu a 84,2 % úrovně mezd v NH celkem. První pololetí roku 1996 signalizuje prohloubení této disparity. K 30. 6. 1996 činila průměrná mzda v zemědělství 7 071 Kč, což představuje 77,7 % úrovně mezd v průmyslu a 77,5 % úrovně mezd v NH celkem. V zemědělství narostly mzdy v 1. pololetí 1996 oproti stejnému období minulého roku o 14,5 %, v NH celkem činil tento nárůst 19,4 %.

Reálné mzdy v zemědělství se v roce 1995 oproti roku 1994 zvedly o 8 % (v NH celkem o 8,6 % a v průmyslu o 8,5 %), avšak ve srovnání s rokem 1989 zůstaly cca o 28 % nižší. Vzhledem k mírnějšímu růstu nominálních mezd v zemědělství v 1. pololetí 1996 ve vztahu k nárůstu životních nákladů došlo k poklesu reálné mzdy v zemědělství oproti roku 1995. Ve srovnání s rokem 1994 činí nárůst reálných mezd pouze 3,7 %, zatímco v průmyslu i NH celkem je nárůst vyšší než 13 %.

Nízká úroveň odměňování v zemědělství bude patrně nadále brzdit příliv mladých pracovníků a lze předpokládat prohloubení problémů se získáváním kvalifikovaných pracovních sil, dále zhoršování věkové struktury v odvětví a snižování životní úrovně některých sociálních skupin zemědělské populace.

VNÍMÁNÍ SOCIÁLNÍCH ZMĚN ZEMĚDĚLCI

Empirická šetření ukazují, že pouze 8 % zemědělců se domnívá, že se příjemem ze zemědělství dobře užívá, pouze 12 % považuje své příjmy za odpovídající příjmům srovnatelných socioekonomických skupin, 16 % hodnotí pozitivně změny svých příjmů v závislosti na majetkoprávních změnách a 73 % zemědělců se domnívá, že v souvislosti s ekonomickou transformací došlo k propadu společenské prestiže odvětví i ke snížení socioekonomického postavení zemědělců. Přes všechna subjektivně vnímaná negativa sociálního postavení však pouze 9 % zemědělců hodlá resort opustit, což lze vysvětlovat jednak reálným zhodnocením šancí uplatnění mimo resort, jednak psychologickými faktory – např. seптím s půdou a prostředím, tradičním konzervatismem, neochotou nést rizika podnikání, tradičně vyšší schopností adaptace zemědělců na nepříznivé sociální podmínky aj.

ZÁVĚR

Působení komplexu transformačních podmínek v zemědělství se odrazilo zejména v následujících sociálních důsledcích:

- snižování šancí zemědělců na ekonomické uplatnění na zemědělském i nezemědělském trhu práce, převažující nabídka nekvalifikovaných pracovních sil a neuspokojená poptávka po kvalifikovaných pra-

- covních silách (nejistota pracovního uplatnění a tendence k nevyrovnanosti na agrárním trhu práce);
- odchod kvalifikovaného managementu mimo odvětví a neochota managementu nést rizika dalších restrukuralizačních změn (ohrožení kvalifikovaného a konkurenceschopného podnikání v zemědělství);
- disparitnost pracovních příjmů i majetkových a kapitálových důchodů, zhoršování životní úrovně zemědělské populace (socioekonomická nejistota);
- zhoršování socioekonomického postavení zemědělců v celospolečenském kontextu (pokles sociálně ekonomického statusu zemědělců i prestiže zemědělství ve společnosti);
- regionální a mikreregionální disparita sociálních důsledků (regionální nevyváženost sociálně-ekonomických podmínek);
- nízká dlouhodobá záruka a ochrana sociálních jistot (nejistota sociálních perspektiv zemědělského podnikání s dopadem na věkovou i vzdělanostní strukturu zemědělců);
- nejistá a měnící se podpora zemědělců státem, vyvolávající nedůvěru zemědělců k oficiální agrární politice („státně-ingerenční“ nejistota);
- signály vzniku sociálního napětí v některých sociálních skupinách zemědělské populace, výrazné opožděné za realizovanými kroky ekonomické transformace i za projevy sociálního napětí v jiných socioekonomických skupinách (ohrožení sociálního smíru).

Některé z těchto transformačních sociálních důsledků jsou nezbytné a z makroekonomického hlediska i z hlediska prosazované liberální agrární politiky je třeba je považovat za pozitivní. Jiné jsou však sociálně nespravedlivé, nepřijatelné, eventuálně i sociálně neúnosné z hlediska zabezpečování důstojných životních podmínek zemědělců ve společnosti.

Je otázkou, zda česká agrární politika bude deklarovat své sociální cíle a nástroje k řešení sociálních problémů zemědělců, nebo zmírňování těchto následků ponechá v kompetenci dosud odvětvově neutrální státní sociální politiky.

LITERATURA

- HORSKÁ, H. – SPĚŠNÁ, D.: Sociální souvislosti procesu transformace zemědělství. [Výzkumná studie], Praha, VÚZE 1994, 54 s.
- HORSKÁ, H. – SPĚŠNÁ, D.: Signály změn sociálního postavení zemědělců. [Výzkumná studie], Praha, VÚZE 1996, 39 s.
- Zpráva o stavu českého zemědělství. Praha, MZe ČR, Agrospoj 1996, 281 s.

Došlo 16. 12. 1996

Kontaktní adresa:

PhDr. Hana Horská, PhDr. Daniela Spěšná, Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky Praha, pracoviště Kotlářská 53, 602 00 Brno, Česká republika, tel. 05/755 337

MOŽNOSTI AGROENVIRONMENTÁLNÍ POLITIKY V REGIONECH

POSSIBILITIES OF ENVIRONMENTAL POLICY IN REGIONS

J. Pražan

Research Institute for Agricultural Economics Prague, workplace Brno, Czech Republic

ABSTRACT: The article describes the results of agricultural policy preparing by the expert team. Three variants of agricultural policy towards environment are presented here (abbreviated because of the considerable size of the document) and the impacts of their acceptance are outlined. The first variant represents continuation of the present agricultural policy, meaning that it does not lessen damages for the society and is not compatible to the relevant part of the EU agricultural policy. The second variant is described here in more detail and it outlines support of the sustainable agriculture development. The variant is supported by subsidies increased by approx. 1.5 bill CK per year and by the policy tools system integrated internally as well as externally towards other resorts. The third variant sustains the policy tools system and the goals of the variant V2, it accelerates, however, the process of diminishing the damages for the society and it gives priority also to the questions, which are not commonly regarded as sensitive (only by the experts), for example support of keeping water in the countryside and so on. Growth of the necessary subsidy means for this variant should not exceed 3 bill. CK per year, compared to the 1994. The process of policy preparation itself has brought about a number of interesting experiences and created a lot of new questions. It showed, that it is possible to reach, with only a not very considerable increase of financial means for agricultural policy, considerable funds savings, to support the environment-sensitive economy in considerable areas of agricultural land, especially in the marginal areas. Policy tools diversification and integration will ask for finding the ways of effective communication among non-traditional partners, such as the environmentalists and economists, Ministry of Agriculture and Ministry of Environment etc. (the potential of this being higher than only that of subsidy increase). The management of such interconnected policy will be more claiming for the inter-resort cooperation, but also for that inside the Ministry of Agriculture of CR.

agricultural policy, environment, regions

ABSTRAKT: Článek popisuje výsledky procesu přípravy zemědělské politiky týmem odborníků. Jsou zde představeny tři varianty zemědělské politiky vůči životnímu prostředí a jsou naznačeny následky jejich přijetí. První varianta představuje pokračování současné zemědělské politiky, to znamená, že nesnižuje celospolečenské škody a není kompatibilní s odpovídající částí zemědělské politiky EU. Druhá varianta naznačuje podporu trvale udržitelného rozvoje zemědělství. Varianta je podporována zvýšenými dotačními prostředky o cca 1,5 mld. Kč/rok a systémem nástrojů integrovaným uvnitř i vně vůči ostatním rezortům. Třetí varianta zachovává systém nástrojů i cíle politiky varianty V2, avšak urychluje proces snižování celospolečenských škod a dává prioritu i otázkám, které nejsou všeobecně vnímány jako citlivé (mimo odborníky), jako například podpora zadržování vody v krajině atd. Nárůst potřebných dotačních prostředků v této variantě vůči roku 1994 nemá přesáhnout 3 mld. Kč/rok. Většina environmentálních programů, na jejichž základě stojí varianty V2 a V3, bude po vstupu do EU podporována 50 % pokladnou EU. Samotný proces přípravy politiky přinesl celou řadu zajímavých zkušeností a vytvořil mnoho nových otázek. Ukázalo se, že je možné s nepříliš významným navýšením finančních prostředků na zemědělskou politiku dosáhnout značných celospolečenských úspor a podpořit hospodaření, citlivé vůči životnímu prostředí, na značné rozloze zemědělské půdy, zvláště v regionech, které často spadají do marginálních oblastí. Diverzifikace nástrojů politiky a jejich integrace si vyžadá nalézt způsob efektivní komunikace mezi netradičními partnery, jako jsou environmentalisté a ekonomové, MZe a MŽP atd. (zde je větší potenciál, než jen v růstu prostředků na dotace). Management takto provázané politiky bude náročnější na spolupráci mezi rezorty, ale i uvnitř MZe ČR.

zemědělská politika, životní prostředí, regiony

ÚVOD

Současná zemědělská politika provedla zemědělství hlavními úseky transformačního procesu a nyní se od ní očekává prosazování trvale udržitelného rozvoje zemědělství. Otázky životního prostředí mají v zemědě-

lství významné místo. Je tedy přirozené, že se v nově připravované zemědělské politice promítá jako její významná součást. Dalším významným faktorem při přípravě zemědělské politiky je blížící se vstup do EU a adaptace na její politiku. Legislativní zajištění zemědělské politiky EU ve vztahu k životnímu prostředí ob-

sahuje pro členské země závazné předpisy. Jako příklad může sloužit Nařízení EEC 2078/92, na jehož základě členské země připravují pro zemědělství environmentální programy, pokrývající celé území státu. Pokladna EU se potom podílí 50% podílem na nákladech na programy. Nezanedbatelným faktorem, hovořícím pro včlenění environmentálních nástrojů do zemědělské politiky, jsou četné dohody, v kterých se ČR zavázala podílet se na mezinárodních environmentálních projektech (např. dohoda uzavřená v roce 1995 v Sofii o vybudování Evropské ekologické sítě – EECONET).

S cílem naplnit záměry vyplývající z předchozích řádků vznikl v rámci rozsáhlého projektu přípravy zemědělské politiky nezávislý řešitelský tým, složený z odborníků různých zaměření (zemědělství, příroda, přírodní zdroje, zemědělská ekonomika atd.). V plném znění variant je zpracováno, nebo je k nim připojeno několik desítek připomínek celé řady oponentů z celé republiky. Výsledkem práce týmu, trvající 2,5 roku, jsou tři varianty politiky, podložené řadou dokumentů. Tento příspěvek předkládá ve stručné formě výsledky a zkušenosti z této práce (není zde např. cílem se detailně zabývat situací v životním prostředí) a všimá si regionálně působících nástrojů. Účelem představených variant politiky je především veřejná diskuse o možném zaměření další zemědělské politiky, pravděpodobných přínosů a rizik. Detailní přehled zaměření nástrojů je pro ilustraci uveden jen u varianty V2 a varianty V1 a V3 jsou nastíněny jen rámcově. Veškerá tvrzení v jednotlivých variantách jsou doložena v práci P r a ž a n (1996).

DLOUHODOBÉ CÍLE POLITIKY

- zlepšit vztah zemědělství ke složkám životního prostředí a předejít nevratným změnám v půdě, zdrojích vody, krajině a biodiverzitě;
- zastavit negativní procesy probíhající v krajině, tj. kontaminace, acidifikace, eutrofizace, eroze, vysoušení a zhutňování půd;
- připravit systém účinných nástrojů politiky (programů), které budou minimálně nákladné a maximálně účinné;
- úroveň řešení problémů „zemědělství – životní prostředí“ postupně přiblížit úrovni EU.

VARIANTY MODULU ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Tři varianty modulu zemědělské politiky (V1, V2, V3), týkající se životního prostředí, byly připraveny pro integraci do variant zemědělské politiky navržených týmem zemědělské ekonomiky. Jednotlivé varianty se soustřeďují především na řešení environmentálních otázek.

VARIANTA V1 – NULOVA

Charakteristika varianty

Prosazování trvale udržitelného vývoje bude cílevědomě započato až v dlouhodobém horizontu, přičemž do té doby bude věnována pozornost především prevenci škod na zdraví a majetku. Varianta nese vysoké riziko nevratných změn (eroze půdy, ztráta biodiversity atd.) v horizontu 10–30 let. Svým zaměřením a finanční podporou odpovídá současnému směru vývoje. Jde o variantu, která nevyžaduje systémové změny, ani důslednou integraci politik. V případě vstupu do EU nebude z větší části kompatibilní s odpovídající částí zemědělské politiky EU. Je postavena především na důsledném prosazování principu „znečišťovatel platí“. Varianta nezajišťuje žádoucí způsob hospodaření v chráněných oblastech, které se zpravidla nacházejí v problémových regionech (jedná se o přibližně 20 % zemědělské půdy ČR). Lze očekávat i nadále vysoké celospolečenské náklady, které nesou spotřebitelé, občané, pojišťovny, státní pokladna, zemědělci, podniky povodí atd., ve výši nad 10 mld. Kč/rok spojené s pozdější kompenzací záporných externalit¹. V případě vstupu do EU bude na základě harmonizace s Nařízením EEC 2078/92 nutné urychleně přejít k variantě V33 (resp. upravené V32), v opačném případě nebude vyhověno legislativě EU v této oblasti zemědělské politiky a navíc nebude možná finanční účast pokladny EU. Tato varianta má v tomto případě vůči ostatním modulům zemědělské politiky nízkou prioritu (má však také své environmentální cíle).

VARIANTA V2 – PODPORA TRVALE UDRŽITELNÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ

Charakteristika varianty

Opatření s efekty v dlouhodobém horizontu budou přijata v blízké budoucnosti a to v celé šíři problémů a nástrojů, přičemž varianta neřadí otázky životního prostředí na první místo mezi prioritami, ani nemá ambice přinést rychlá řešení spojená s vysokými náklady. Varianta přinese řešení problémů v horizontu 20–40 let.

Vize

Postupně dochází k celoplošnému zlepšování přírodních zdrojů jako následek postupné změny celého systému zemědělství. Zemědělci vědomě investují s ohledem na životní prostředí a jako kontraktory poskytují společnosti environmentální služby.

¹ Zanášení toků a nádrží, snížení kvality vody, zdravotní rizika atd. Celospolečenské náklady na odstraňování škod mohou dosahovat 6–10 mld. Kč (Pražan 1996).

Popis

Varianta bude vyžadovat zásadní systémové změny, neboť předpokládá vytvoření integrovaného systému nástrojů, které se budou navzájem doplňovat. Mimo principu „znečišťovatel platí“ budou uplatňovány také systémy podpory nákupu nových technologií, šíření informací, růstu zkušeností s ochranou životního prostředí, se zemědělci budou uzavírány kontrakty na poskytování environmentálních služeb. Mezi ostatními moduly zemědělské politiky bude mít větší prioritu než varianta V31 a předpokládá se vysoký stupeň integrace nástrojů s ostatními moduly. Při vstupu do EU nebude tato varianta vyžadovat zásadní změny.

Cíle

- snížit rizika znečištění vod z plošných zdrojů,
- do roku 2005 vyřešit bodové zdroje znečištění v zemědělství,
- do roku 2005 v ohrožených oblastech (0,5 mil. ha) snížit rizika eroze,
- obnova biodiversity zemědělské krajiny na celém území a v environmentálně citlivých oblastech zvláště – zásadní zlepšení do 20 let,
- zvýšit uvědomění zemědělců v environmentálních otázkách,
- snížit emise do ovzduší (např. amoniak).

Rozhodnutí

1. Dopracovat a zpřísnit zákony na ochranu přírodních zdrojů (o vodě, ochraně půdy atd.) – zpřísnit kontrolu dodržování předpisů – zavést důslednou penalizaci překračování předpisů.

Rozhoduje MZe s MŽP a parlament a u některých zákonů se čeká rozhodnutí v roce 1997 (např. vodní zákon), avšak dosud bylo opakovaně odkládáno a přitom by se mělo učinit co nejdříve.

2. Vyhlásit program výchovy a poradenství pro životní prostředí v zemědělství – navrhnout systém poradců a cesty přenosu informací – určit preference, v jaké oblasti bude proces podporován – navrhnout systém podpory procesu.

Rozhoduje MZe a MŽP, v roce 1997. Náklady 10,5 mil. Kč/rok (tab. I).

3. Vyhlásit systém podpor investic na snižování eroze, rizik znečišťování vodních zdrojů a emisí do ovzduší – vytipovat priority pro podpory – nalézt efektivní cesty pro tok finančních prostředků (PGRLF např.). Rozhoduje MZe a MF v roce 1997. Odhadované náklady dosahují 850 mil. Kč/rok (tab. I).

4. Vyhlásit programy podpor určitého chování zemědělců na půdě – vytipovat zvláště citlivé oblasti

a žádoucí aktivity zemědělců nebo systémy hospodaření – nalézt odpovídající výši, kritéria a kontrolu užívání finančních podpor.

Rozhoduje MZe a MF s podporou MŽP, se začátkem rozhodovacího řetězce v roce 1997. Náklady budou přesahovat 400 mil. Kč/rok (z toho 200 mil. ze zdrojů MŽP) – tab. I.

Následky

- tato úroveň řešení si ročně vyžádá jen na environmentální programy navíc (oproti roku 1994) přibližně 1,5 mld. Kč (náklady na jednotlivé nástroje jsou uvedeny v tab. I);
- varianta přinese vyšší náročnost v oblasti integrace politik resortů i jednotlivých nástrojů (např. původní dotace na údržbu TTP zůstává s tím, že část je využita s různým managementem v rámci jiných programů a část bude mít specifická kritéria pro management, podporující biodiversitu);
- na cca 30 % ploch ZP chráněných oblastí je programově zajištěn žádoucí způsob hospodaření (zpravidla se jedná současně o hospodářsky slabší regiony);
- lze očekávat pokles celospolečenských nákladů, které budou zpočátku stejné jako u varianty V31 (snížení eroze, se zvýšením biodiversity se sníží potřeba ochranných prostředků rostlin atd), které činí 6–10 mld. Kč/rok. V následujících letech lze předpokládat pokles těchto nákladů přibližně o 30 %;
- předpokládá se využití všech demokratických nástrojů politiky i když u některých s nižší úrovní financování²;
- riziko vzniku nevratných změn, které bez zásahů činí přibližně 20–30 mil. Kč/rok, bude významně sníženo, avšak rozhodnutí nepřináší dostatečná řešení v oblasti možných klimatických změn i vodní bilance, neboť není významná podpora rozšiřování rozptýlené zeleně a revitalizace pramenných oblastí;
- synergický efekt vzájemně se doplňujících nástrojů dává předpoklad k efektivnímu využití finančních zdrojů státu na politiku investovaných;
- v případě vstupu do EU bude V32 vyžadovat menší úpravy. Značnou část nákladů ponese EU.

VARIANTA V3 – VÝRAZNÁ PODPORA TRVALE UDRŽITELNÉHO ROZVOJE

Provázanost a struktura této varianty je blízká variantě V32, avšak s větší šíří programů, které zahrnují nejen společensky nejcitlivější problémy (čistota vod a ovzduší, eroze půdy), ale i např. zvyšování akumulace vod v krajině. Rozsah a finanční zajištění programů je takové, že umožňuje v relativně krátké době řešit staré zátěže a podporovat obnovu přírodních zdrojů. Oproti současnému stavu tato varianta vyžaduje zásad-

2 Např. podpora růstu spoluúčasti (participace) zemědělců na řešení, osvětová činnost, poradenství, rozvojové programy, ovlivnění školství, podpora nových technologií.

Cíle	Nástroje	Goals	Tools	Odpovědnost ¹	Náklady (mil. Kč/rok) ²
Řešit plošné zdroje znečištění	Výchova, poradenství ⁽¹⁾	Solving of diffuse pollution sources	Education, advisory service ⁽¹⁾	MZe	2*
Řešit bodové zdroje znečištění	Výchova, poradenství Podpora 40 % nákladů Poplatky Restrikce a kontrola	Solving of point pollution	Education, advisory service Support 40% of costs Fees Restriction and control	MŽP, MZe	5* 450*
Revitalizace vod	Podpora odbahnění, oprav břehů ap.	Revitalization of waters	Support of mud removal banks repairs etc.	MZe, MŽP	50
Snížit erozi	Výchova a poradenství Podpora změny technologií KPU ⁽²⁾ (TTP, zelené pásy atd.)	Lowering of erosion	Education and advising Support of technology changes KPU ⁽²⁾	MZe, MF	10* 50 (např. PGRLF) 200
Zvýšit biodiverzitu	Výchova a Poradenství Podpora výsadby (úhrada) KPU EECONET, ÚSES, ekotony Restrikce Udržba TTP mimo chráněné oblasti	Increase of biodiversity	Education, advising Support of planting KPU EECONET, ecotones Restrictions Perennial grasses outside protected areas	MZe, MŽP	1,5* 80* 1142,1 (50% MŽP)* 600
Nové systémy hospodaření	Poradenství Rozvoj ekologického zemědělství Integrované hospodaření atd.	New production systems	Advisory Development of organic agriculture Integrated agriculture	MZe	1* 200* 150*
Vzduch	Výchova a Poradenství Podpora investic (30 %) Poplatky	Air	Education and advising Investment support (30%) Fines	MŽP MZe MŽP	2* 200
Celkem		Total			3 143,6
Navýšení ku 1995		Increase compared to 1995			1 547,6
Z toho zdroje Mze**		In that sources of Mze**			2 572,55

* počínaje vstupem do EU bude financováno z přibližně 50 % ze zdrojů EU, týká se 905,5 mil. Kč/rok – from access to EU on, it will be financed approx. by 50% from the EU sources, 905.5 bill. CK per year

** předpokládá se, že rozdíl nákladů ponese MŽP – the difference will be financed by MŽP

(1) V USA se podařilo po sedmi letech osvěty a poradenství snížit užívání atrazinu (herbicid) na polovinu a spotřebu N o 22 %, zvýšila se tak efektivnost využívání prostředků – very effective in USA regarding herbicides consumption lowering (Stenholm, W. – Waggoner, B., 1990)

(2) Dosud jsou KPU realizovány v omezené míře, navržená částka se týká protierozní ochrany v rámci KPU – complex countryside adjustments, hitherto only in restricted measure, the proposed sum regards only the anti-erosion protection

MZe – Ministry of Agriculture

MŽP – Ministry of Environment

MF – Ministry of Finance

PGRLF – Support and Guarantee Fund for Agriculture and Forestry

EECONET – ecological net of environmentally valuable areas (Michal 1995)

¹ responsibility, ² costs (bill CK per year)

ní změnu nejen do systému nástrojů zemědělské politiky, ale i podstatně zvýšení priorit v oblasti environmentální. Při vstupu do EU bude možné tuto variantu přizpůsobit požadavkům legislativy EU bez zásadních změn a lze očekávat 50% účast pokladny EU na nákladech většiny programů. Odhad nárůstu potřeby státních finančních prostředků ve srovnání se současným stavem je do 3 mld. Kč/rok (počítáno bez účasti EU). Z prostředků této varianty bude možné zajistit žádoucí management na 3/4 ploch zemědělské půdy v chráněných oblastech, které jsou zpravidla totožné s hospodářsky slabšími regiony.

ZÁVĚRY

Z výsledků procesu přípravy zemědělské politiky ve vztahu k životnímu prostředí vyplynulo několik skutečností a vyvstalo mnoho dalších otázek.

– Především se ukázalo, že zemědělská politika může významným způsobem ovlivnit hospodaření zemědělců v regionech, které jsou z environmentálního hlediska citlivé a perspektivně lze předpokládat spolufinancování odpovídajících programů z pokladny EU (50 %). Jedná se především o chráněné krajinné oblasti a národní parky, dále o oblasti se zvýšenými

riziky eroze a záplav a oblasti se zvýšeným rizikem kontaminace podzemních vod nitráty.

- Náklady na integrovanou agroenvironmentální politiku jsou obhajitelné a mohou přinést významné celospolečenské úspory.
- Samotný proces přípravy politiky odhalil významné slabiny v komunikaci mezi zájmovými skupinami a rezorty (odborníci v ochraně životního prostředí a ekonomové a státní správa, Ministerstvo životního prostředí s Ministerstvem zemědělství atd.).
- Z četných diskusí vyplynulo, že klíčové osoby a instituce v systému zemědělství mají často tendenci k řešení následků, spíše než příčin (např. řešení škod způsobených záplavami v roce 1996), neboť přetrvává rezistence vůči systémovým změnám (uplatnění celé škály provázaných nástrojů s environmentálními kritérii atd.).
- Předchozí dva body naznačují, že otázka intenzity finanční podpory jednotlivých nástrojů je sice důležitá, ale není prioritní pro efektivní dosažení cílů politiky. Znamená to, že i se stávající úrovní podpory zemědělské politiky by při využití kombinací nástrojů bylo možné dosáhnout značných výsledků v environmentální oblasti a v nastolení trvale udržitelného rozvoje.

V dalších fázích projektu se předpokládá iniciace veřejné diskuse variant v médiích, na seminářích a v odborném tisku. Materiál k diskusi vznikl integrací variant politiky jednotlivých řešitelských týmů jednotlivých odborných zaměření.

Plné znění variant a podkladových materiálů je dostupné u koordinátora projektu přípravy zemědělské politiky p. Perglera na MZe ČR.

LITERATURA

PRAŽAN, J.: Strategie „Společné zemědělské politiky EU“ k ochraně životního prostředí ve vztahu k působnosti MZe ČR – odhad dopadů zavedení odpovídajících programů. Praha 1996.

STENHOLM, W. – WAGGONER, B.: Low-input, sustainable agriculture: Myth or method? Sustainable Agriculture, J. Soil Wat. Conserv., 45, 1990 (1): 13–17.

MÍČAL, I.: Ekologická síť ČR z pohledu některých aktivit. Materiál zpracovaný pro účely přípravy zemědělské politiky, Praha 1995.

Došlo 16. 12. 1996

Kontaktní adresa:

Ing. Jaroslav P a ž a n, Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky Praha, pracoviště Brno, Kotlářská 53, 602 00 Brno, Česká republika, tel. 05/412 138 01, fax: 05/412 113 21

ÚSTŘEDNÍ ZEMĚDĚLSKÁ A LESNICKÁ KNIHOVNA, PRAHA 2, SLEZSKÁ 7

Ústřední zemědělská a lesnická knihovna v Praze (dále jen ÚZLK), která je jednou z největších zemědělských knihoven na světě, byla založena v roce 1926. Již od počátku šlo o knihovnu veřejnou. Knihovna v současné době obsahuje více než jeden milion svazků knih, cestovních zpráv, dizertací, literatury FAO, svázaných ročníků časopisů z oblasti zemědělství, lesnictví, veterinární medicíny, ekologie a dalších oborů. Knihovna odebrá 750 titulů domácích a zahraničních časopisů. Informační prameny získané do fondu jsou v ÚZLK zpracovávány do systému katalogů – je budován jmenný katalog a předmětový katalog jako základní katalogy knihovny a dále různé speciální katalogy a kartotéky. Počátkem roku 1994 přistoupila ÚZLK k automatizovanému zpracování knihovního fondu v systému CDS/ISIS.

Pro informaci uživatelů o nových informačních pramenech ve fondech ÚZLK zpracovává a vydává knihovna následující publikace: Přehled novinek ve fondu ÚZLK, Seznam časopisů objednaných ÚZLK, Přehled rešerší a tematických bibliografií z oboru zemědělství, lesnictví a potravinářství, AGROFIRM – zpravodaj o přírůstcích firemní literatury (je distribuován na disketách), AGROVIDEO – katalog videokazet ÚZLK.

V oblasti mezinárodní výměny publikací knihovna spolupracuje s 800 partnery ze 45 zemí světa. Knihovna je členem IAAALD – mezinárodní asociace zemědělských knihovníků. Od září 1991 je členem mezinárodní sítě zemědělských knihoven AGLINET a od 1. 1. 1994 je depozitní knihovnou materiálů FAO pro Českou republiku.

Knihovna poskytuje svým uživatelům následující služby:

Výpůjční služby

Výpůjční služby jsou poskytovány všem uživatelům po zaplacení ročního registračního poplatku. Mimopražští uživatelé mohou využít možnosti meziknihovní výpůjční služby. Vzácné publikace a časopisy se však půjčují pouze prezenčně.

Reprografické služby

Knihovna zabezpečuje pro své uživatele zhotovování kopií obsahů časopisů a následné kopie vybraných článků. Na počkání jsou zhotovovány kopie na přání uživatelů. Pro pražské a mimopražské uživatele jsou zabezpečovány tzv. individuální reproslužby.

Služby z automatizovaného systému firemní literatury

Jsou poskytovány z databáze firemní literatury, která obsahuje téměř 13 000 záznamů 1 700 firem.

Referenční služby

Knihovna poskytuje referenční služby vlastních databází knižních novinek, odebíraných časopisů, rešerší a tematických bibliografií, vědeckotechnických akcí, firemní literatury, videotéky, dále z databází převzatých – Celostátní evidence zahraničních časopisů, bibliografických databází CAB a Current Contents. Cílem je podat informace nejen o informačních pramenech ve fondech ÚZLK, ale i jiné informace zajímavé zemědělskou veřejností.

Půjčování videokazet

V AGROVIDEO ÚZLK jsou k dispozici videokazety s tematikou zemědělství, ochrany životního prostředí a příbuzných oborů. Videokazety zasílá AGROVIDEO mimopražským zájemcům poštou.

Uživatelům knihovny slouží dvě studovny – všeobecná studovna a studovna časopisů. Obě studovny jsou vybaveny příručkovou literaturou. Čtenáři zde mají volný přístup k novinkám přírůstků knihovního fondu ÚZLK.

Adresa knihovny:

Ústřední zemědělská a lesnická knihovna
Slezská 7
120 56 Praha 2

Výpůjční doba:

pondělí, úterý, čtvrtek:	9.00–16.30
středa	9.00–18.00
pátek	9.00–13.00

Telefonické informace:

vedoucí:	24 25 50 74, e-mail: IHOCH@uzpi.agrec.cz
referenční služby:	24 25 79 39/linka 520
časopisy:	24 25 66 10
výpůjční služby:	24 25 79 39/linka 415
meziknihovní výpůjční služby:	24 25 79 39/linka 304
Fax:	24 25 39 38
E-mail:	ÚZLK@uzpi.agrec.cz

SOUČASNÝ VENKOV, PODMÍNKY PRO JEHO DALŠÍ ROZVOJ

PRESENT COUNTRY AND ITS FURTHER DEVELOPMENT

V. Trnková

Research Institute for Agricultural Economics, Prague, Czech Republic

ABSTRACT: The article deals with the problems of the country. It weighs up the present situation and development after the year 1989. The transformation of Czech economy is reflected in the development of the country. In addition to the positive elements such as the development of private enterprise in the country, it caused a series of negative phenomena as well. It is possible to indicate as a negative phenomenon the impacts of the agriculture transformation, which resulted in the disintegration of many agricultural subjects, leaving of land, the aggravation of the income situation, especially in mountain areas. About 220 thousand persons are working in agriculture nowadays. The proportion of farmers in the total employment of national economy is 4.6%. Agriculture stops being the main economic activity in most country areas. About 650 thousand workers left the farms since the year 1989, and around 400 thousand workers from this amount left the nonagricultural farm activities (the so-called associated production). The majority of dismissed workers was absorbed by other sectors, often by private sector (trade commerce, services, trade handicraft, building firms, transport firms). The leaving of workers from the agriculture did not influence markedly the unemployment rate in the Czech Republic which is in the range of 3% in average. But this applies generally: the minor the municipality, the higher the unemployment rate (4.28% in municipalities up to 200 inhabitants, 3.17% in municipalities up to 500 inhabitants). The unemployed in the country mostly do not come from dismissed agricultural workers, but from those dismissed workers who commuted into towns. This area was evaluated both by inhabitants and by chairmen of the parish councils very lowly in spite of serious faults in the field of civil and technical facilities (50.9% cases were marked as these ones with the unsatisfactory level of technical facilities, 50.9% with the unsatisfactory level of supplies and 64.4% with the unsatisfactory level of transport systems; interview in December 1995). The principle problem of the country is the lack of jobs in the country and their insufficient diversification. The most fundamental element for the development of enterprise is the purposeful and long-term creation of favourable conditions to the enterprise, especially to their starting. The article shows also the results of two terrain investigations (Trnková, V.: "The enterprise atmosphere in the country". December 1995; Trnková, V.: "The migration of rural population." October 1996). It results from them that the country has in many respects more suitable conditions for the enterprise than the town. It is firstly the possibility of cheaper lease or purchase of buildings and grounds suitable for the enterprise, the sufficiency of labour, the subsidy from chairmen of parish councils, the interest of rural inhabitants in enterprise. The concentration of potential entrepreneurs on enterprise is quite definite. Their interest is concentrated on the branch of trade and services (less on the branch of handicrafts and agriculture). Since it concerns the branch that is considerably under dimension in the country, the realization would contribute to the realization of their intent and the improvement of living conditions in the country. The alarming ascertainment is the fact that most future entrepreneurs (64%) believe they will not find suitable collaborators in their surroundings. There are barriers which must be reduced gradually (the unsatisfactory technical facilities, the difficult access to credits and loans, the unconceptual subsidy policy).

basic characteristics, conditions to enterprise, agriculture

ABSTRAKT: Článek se zabývá problematikou venkova. Hodnotí současný stav a vývoj po roce 1989. Transformace české ekonomiky se promítla i do vývoje venkova. Vedle pozitivních prvků, jako je rozvoj soukromého podnikání na venkově, především v oblasti obchodu, služeb a řemesel, však vyvolala i řadu negativních jevů. Za negativní lze označit rozpad řady zemědělských subjektů, opouštění půdy, zhoršení důchodové situace zemědělců. Přes vysoký počet uvolněných pracovníků ze zemědělství nedošlo k výraznému nárůstu nezaměstnanosti. Přes vážné nedostatky v oblasti občanské a technické vybavenosti zůstává hlavním problémem venkova nedostatek pracovních míst a jejich nedostatečná diverzifikace. Nejpodstatnější pro rozvoj podnikání, které se ukázalo být hybnou silou dalšího rozvoje venkova, není vyhlášení jednorázových dotačních titulů, ale účelné a dlouhodobé vytváření příznivých podmínek pro podnikání, zejména pro jeho nastartování. Článek je doložen výsledky dvou terénních šetření, z nichž vyplývá, že venkov má v některých směrech výhodnější podmínky pro podnikání než město. Je to především možnost levnějšího pronájmu či koupele objektů a pozemků vhodných pro podnikání, dostatek pracovních sil, podpora ze strany starostů, zájem venkovského obyvatelstva podnikat. Existují i bariéry, které je nutné postupně odbourávat (nevyhovující technická vybavenost, obtížný přístup k úvěrům a půjčkám, nekoncepčnost v dotační politice).

venkov, základní charakteristiky, podmínky pro podnikání, zemědělství

Dalekosáhlé hospodářské změny v průběhu přechodu k tržní ekonomice podstatně ovlivňují zemědělství a venkovské oblasti. Faktory, které způsobily změnu místa zaujímaného zemědělstvím v ekonomickém systému, jsou tytéž, které určují jeho místo v rozvoji venkova. Strukturální reforma a privatizace změnily přístup zemědělských podniků k rozvoji venkova. Všeobecně platí, že úloha zemědělského sektoru jako výrobního faktoru na venkově klesá, narůstá naopak význam jeho funkce krajinotvorné a sídelní.

Z hlediska příjmů se venkovské obyvatelstvo stává stále závislejší na příjmech z nezemědělské činnosti. Životní podmínky venkovského obyvatelstva budou rozhodujícím způsobem spoluurčovány obecnými hospodářskými poměry.

Péče o rozvoj venkova se v posledních letech stává prestižní otázkou vyspělých států a stoupá v EU na stupnici hodnot společenského významu. Venkovský prostor je brán v komplexu ekologických, sociálních a kulturních hodnot jako součást životního prostoru, dodavatel potravin, tvůrce kulturní krajiny a zdroj venkovské kultury. Základní trend venkovské politiky spočívá:

- v uchování jeho regionální identity,
- v zachování struktur venkova spojených s rozvojem celého hospodářského prostoru,
- v respektování různorodosti regionů a
- v chápání kulturní krajiny jako společného produktu ekologie, ekonomie a zemědělství.

SOUČASNÝ STAV VENKOVA

Venkov byl vždy spojován se zemědělstvím a zemědělskou politikou. S uvědoměním si funkce regionální politiky je nutné si rovněž uvědomit regionální povahu venkovského prostoru. Venkovský prostor je definován jako území převážně přírodního charakteru vně městských sídel. Součástí venkovského prostoru jsou venkovská sídla, tj. sídla do 2 000 obyvatel. Takto vymezený prostor prodělal v tomto století bouřlivý vývoj. Z relativně homogenního souboru sídel na počátku století (resp. na počátku procesu urbanizace v ČR) se postupně vlivem polohy, postavení v systému osídlení i vlivem politických rozhodnutí v minulosti vyvinuly rozdílné skupiny sídel. Je tedy na základě znalosti dosavadního vývoje možné rozdělit venkovský prostor na pět relativně vnitřně homogenních a současně navzájem odlišných skupin sídel (Perlín 1995).

- 1. typ: *sídla v metropolitních oblastech* – vesnice v blízkosti metropolí nebo v blízkosti rozhodujících center osídlení;
- 2. typ: *sídla v oblastech s dobrými podmínkami pro zemědělskou výrobu*; sídla v tomto typu představují velmi stabilní pás osídlení bez výrazných změn;
- 3. typ: *sídla v urbanizovaném území Sudet*; sídla ležící v oblasti severních Sudet, převážně větší venkovské obce. Počet obyvatelstva výrazně poklesl po

II. světové válce (odsun německého obyvatelstva) a nikdy nedošlo k naplnění původních počtů obyvatelstva;

- 4. typ: *sídla v neurbanizovaném území Sudet*; sídla ležící v západní a jižní části Sudet. Pro tuto oblast je charakteristické, že se jednalo vždy o výrazně depopulační oblast, bez významných lokálních průmyslových center, s chudou zemědělskou výrobou. Sídelní struktura se téměř rozpadla, mnohá nejmenší sídla zanikla, nebo slouží pouze pro rekreaci. V současné době dochází k obnově původních ekonomických kontaktů se sousedními zeměmi;
- 5. typ: *sídla vnitřní periferie*; tj. sídla v oblasti českomoravské vrchoviny a podél východní, jižní a jihozápadní hranice Středočeského regionu (kraje). Sídelní struktura je zde velmi rozdrobená, s vysokou hustotou malých sídel. Oblast s vysokou migrací, na druhou stranu vyhledávána pro „druhé bydlení“ (chalupaření).

V současnosti žije ve venkovských oblastech ČR téměř čtvrtina populace republiky (2,6 mil. obyvatel v obcích s méně než 2 000 obyvateli). Řada těchto oblastí a obcí však nemá vysloveně venkovský charakter a převažuje v nich často průmyslová výroba (zejména v průmyslových aglomeracích, hornických okresech). Pro ČR je charakteristický výskyt malých, ale kompaktních sídel. V ČR neexistují venkovské oblasti, které jsou extrémně přelidněné nebo naopak zcela vylištěné. V důsledku vývoje v minulosti a reformních opatření po roce 1989 se v ČR odkrývá problém nerovnoměrného rozvoje venkovských oblastí, zejména těch oblastí, kde zemědělství stále zůstává důležitou hospodářskou aktivitou. Nerovnoměrný vývoj postihuje především zemědělské oblasti, které se nacházejí v horších přírodních podmínkách.

ZAMĚSTNANOST A NEZAMĚSTNANOST NA VENKOVĚ

V zemědělství dnes pracuje cca 220 tis. osob. Zemědělství ve většině venkovských oblastí přestává být hlavní ekonomickou aktivitou. Ze zemědělských podniků odešlo od roku 1989 cca 650 tis. pracovníků, z toho 400 tis. z nezemědělských činností (tzv. přidružených výrobní). Prakticky veškerý úbytek pracovníků ze zemědělství, kromě přirozených odchodů do důchodu, byl absorbován jinými sektory, často soukromého charakteru (obchod, služby, řemesla, stavební firmy, dopravní firmy).

Odchod pracovníků ze zemědělství nijak dramaticky neovlivnil míru nezaměstnanosti v ČR, která se v průměru pohybuje kolem 3 % a je výrazně nižší než ve vyspělých zemích. Obecně však platí, čím menší obec, tím vyšší míra nezaměstnanosti (v obcích do 200 obyvatel je to 4,28 %, v obcích do 500 obyvatel 3,17 %). V některých případech však nejde o nedostatek pracovních míst, ale o nesoulad mezi typem pracovního místa a kvalifikací uchazečů o práci. Nezaměstnaní na venkově nepochází většinou z uvolněných pracovníků ze

zemědělství, ale z uvolněných pracovníků, kteří dojíždějí za prací do měst.

Vztah zemědělství a venkova se v reformním období vyvíjí v několika fázích:

1. fáze: zemědělci opouštějí neproduktivní výrobní zdroje, zejména půdu, avšak nadále v menším rozsahu hospodaří;
2. fáze: zemědělci opouštějí hospodaření, avšak zůstávají žít na venkově;
3. fáze: zemědělci opouštějí jak hospodaření, tak žít na venkově, a stěhují se do měst.

Český venkov se zejména v oblastech s horšími přírodními podmínkami nachází převážně v první fázi. V současné době se odhaduje, že asi 100 tis. ha z p. (2,5 % zemědělského půdního fondu) je opuštěno a neobděláno. V některých okresech (severní Čechy) přechází vývoj do druhé fáze, resp. tato fáze se vyvinula již v minulosti (např. v horských oblastech, které jsou dnes prakticky bez zemědělců – Krkonoše). Výraznější přesun lidí z vesnic do měst zatím nenastal. Nerozvinutí třetí fáze nevyplývá z toho, že by se změnil vztah venkovského obyvatelstva k venkovu, místu jejich bydliště, ale z toho, že město jim nemá co nabídnout (zastavení bytové výstavby ve městech, útlum řady průmyslových odvětví, omezení pracovních míst, zúžení jejich diverzifikace). Naopak, v některých oblastech nastal opačný pohyb, migrace z velkých měst do příměstských obcí.

Omezení pracovních příležitostí ve městech a neexistující trh s byty jsou jedním z hlavních důvodů omezené migrace obyvatel do měst. Proti roku 1990 se počet venkovského obyvatelstva snížil pouze o 7,5 tis. osob. Migrační proces probíhá s různou intenzitou v různých oblastech. V řadě moravských okresů se podíl venkovského obyvatelstva zvýšil (Blansko, Brno-venkov, Uherské Hradiště, Vyškov, Frýdek-Místek, Nový Jičín, Olomouc, Opava), existují však i oblasti (lokalita) v Čechách i na Moravě, kterým hrozí vylidnění. Jedná se zejména o malá, odlehá sídla především v horských a podhorských oblastech.

Demografické změny po roce 1989 jsou obdobné ve městě i na venkově. Došlo k celkovému poklesu porodnosti, snížení úmrtnosti, potratovosti, sňatečnosti, nárůstu počtu rodin s jedním dítětem a rodin bezdětných. V tomto ukazateli zůstává venkov před městem (průměrný počet dětí ve venkovské rodině je 2,3, zatímco v městské 1,5 dětí). V řadě malých obcí došlo k výraznému nárůstu počtu obyvatel poproduktivního věku, kdy představují až 40 % z celkového počtu obyvatel obce (průměr za venkov činí 22,8 %, za ČR 18,3 %). Některým obcím hrozí zánik stárnutím obyvatel (nedochází ani k prosté reprodukci obyvatelstva).

Z hlediska regionálního můžeme hovořit minimálně o dvou základních osách. Jednu představují příhraniční okresy, druhou vnitrozemí. Přestože venkovské obyvatelstvo jako celek vykazuje horší demografické charak-

teristiky než odpovídá průměru ČR celkem, příhraniční okresy, včetně jejich venkovského prostoru, vykazují ve většině demografických ukazatelů hodnoty příznivější (progressivní věková struktura, vyšší přirozený přírůstek, vyšší porodnost). Příčinou je poválečný vývoj těchto oblastí, které byly nejprve vysídleny (odsun německého obyvatelstva), pak postupně dosídlovány. Dosídlenci byli převážně mladí lidé, kteří zde založili rodiny. Tím došlo k omlazení těchto oblastí, nikoliv však k jejich úplnému dosídlení. Většina příhraničních okresů (především při západní a jižní hranici) byla před rokem 1989 depopulační. Výjimkou byly pouze severní Čechy (hornické okresy), které řadou preferencí v mzdové, bytové a sociální oblasti udržely stabilitu obyvatelstva. V současné době je situace opačná, příhraniční okresy západních a jižních Čech se stávají migračně stabilní, příp. ziskové, severní Čechy migračně ztrátové.

PODMÍNKY DALŠÍHO ROZVOJE VENKOVA

V rámci republiky nejsou zajištěny pro všechny obce stejné hodnotné životní podmínky jak z hlediska výdělkových šancí, tak i infrastrukturální vybavenosti. Tím se dále zesilují migrační tendence, selektivní, jak z hlediska regionálního, tak i sociálního. Doposud hlavní migrující skupinu z venkova představují mladí lidé a lidé s vyšší kvalifikací. Tento proces nelze zvrátit bez podpory státu. Současný objem prostředků, které mají obce k dispozici pro další rozvoj, je nedostačující. Podle řady zahraničních expertů (S. Smits, A. Pointud), kteří se podílejí na přípravě zemědělské politiky ČR, je finanční účast státu na rozvoji venkova nezbytná.

S těmito závěry je nutné souhlasit. Nelze však vidět ve státních prostředcích jedinou cestu k rozvoji venkova. To, co je podstatné pro další rozvoj venkova, a to nám potvrdily dva výzkumy¹ (Trnková 1995, 1996) věnované této problematice, je vytvoření podmínek pro podnikání na venkově.

Vážným problémem je nedostatečná úroveň technické a sociální infrastruktury venkovských obcí, v minulosti často zajišťovaná zemědělskými podniky. Rozvoj soukromého podnikání v oblasti obchodu, služeb a řemesel přispěl k určitému zvýšení této úrovně, přesto je tato oblast hodnocena jako obyvateli, tak i starosty venkovských obcí velmi nízkou (jako nevyhovující je v 50,9 % případů označena úroveň technické vybavenosti, v 54,3 % zásobování a v 64,4 % dopravní systém). Značná diferenciací v úrovni infrastruktury (v neprospekch malých obcí) je důsledkem nevhodné aplikace střediskové soustavy v minulosti. Tyto rozdíly přetrvávají, neboť jde o oblast investičně velmi náročnou. Nedostatečná úroveň technické vybavenosti obcí je jednou z hlavních příčin nestability venkovského obyvatelstva a jednou z hlavních bariér rozvoje podnikatelských aktivit na venkově.

¹ Průzkum z oblasti technické a občanské vybavenosti jako předpokladu pro rozvoj podnikatelských aktivit na venkově – soubor A: 269 starostů obce, soubor B: 517 respondentů ze 152 obcí ČR; šetření v terénu bylo provedeno za spolupráce ASAM.

Venkov má především nedostatek pracovních míst (64,4 % obyvatel venkova za prací vyjíždí), nedostatečná je i diverzifikace těchto míst. Proto se setkáváme i s případy, kdy v obci jsou volná pracovní místa, avšak uchazeči nemají o tato místa zájem nebo naopak, nemají dostatečnou kvalifikaci pro jejich vykonávání. Šetření prokázala v řadě případů nesoulad mezi nabídkou volných pracovních míst a poptávkou uchazečů.

Venkov má v mnohém pro podnikání výhodnější podmínky než město:

- možnost získat levnější pronájmy objektů, pozemků pro podnikatelskou činnost;
- možnost levnější koupě objektů pro podnikatelskou činnost;
- dostatek pracovních sil;
- podporu ze strany starostů obcí; výsledky z dotazníkových šetření i provedené řízené rozhovory dokazují, že většina starostů si uvědomuje, že čím více podnikatelů pro obec získá, tím větší bude finanční přínos do obecní pokladny, a tím i větší možnosti dalšího rozvoje obce, nižší bude nezaměstnanost a naopak vzroste kupní síla obyvatelstva.

Uvedené průzkumy prokázaly značný zájem venkovského obyvatelstva o podnikání² (Trnková 1995, 1996). Orientace v podnikání potenciálních podnikatelů je zcela jednoznačná. Jejich zájem je soustředěn do oblasti obchodu a služeb (na druhém místě jsou řemesla a třetím zemědělství). Vzhledem k tomu, že jde o sféru na venkově značně poddimenzovanou, přispěla by realizace jejich záměrů i ke zlepšení životních podmínek na venkově. Znepokojivým zjištěním je, že většina budoucích podnikatelů (64 %) se domnívá, že ve svém okolí nenaleznou pro své podnikatelské záměry vhodné spolupracovníky (zaměstnance).

Protože podnikání na venkově je tou hybnou silou, která umožní venkovu další bytí, je nutné jít tímto směrem. Ne plošně dotovat, ale účelově vytvářet podmínky pro rozjetí podnikatelských aktivit na venkově, a to jak v zemědělském, tak i nezemědělském podnikání.

Rozvojová strategie pro venkov musí přesahovat samotné zemědělství a zahrnovat všechny sektory ve venkovském prostoru, musí vedle funkce výrobní zajišťovat i funkci krajinnotvornou a sociální, včetně funkce sídelní. V oblastech s extenzivní zemědělskou výrobou, kde zemědělství plní především mimoprodukční funkce ve venkovském prostoru, je nutné počítat s podporou nezemědělských aktivit. V této souvislosti se na MZe připravuje návrh nového programu v rámci PGR-LF, určeného na podporu nezemědělského podnikání

na venkově. Na základě regionální, resp. místní poptávky po dané aktivitě bude vhodné rozvíjet zejména drobné a střední podnikání. Půjde např. o budování infrastruktury, rozšiřování venkovské turistiky a agroturistiky, rehabilitaci, zajišťování sportovních činností (golf, lyžování, jezdeckví), produkci místních specialit, výrobky lidových tradic.

Přes značný zájem – ze strany venkovského obyvatelstva o podnikání, existuje řada překážek, jejichž odstranění by přispělo k pružnějšímu odstartování nových podnikatelských aktivit na venkově, zlepšilo by postavení již činných podnikatelů a pravděpodobně by zvýšilo i zájem o podnikání u dosud nepodnikající populace. Jako hlavní bariéry podnikání byly označeny:

- nedostatek kapitálu, obtížný přístup k půjčkám a úvěrům;
- nekonceptnost v dotační politice;
- nedostatečná technická vybavenost.

ZÁVĚR

Článek je zaměřen na okruh možností podnikání na venkově, rozvoj podnikatelských aktivit, což se jeví na základě řady šetření, řízených rozhovorů a konzultací s odborníky jako rozhodující pro další rozvoj venkova. Nicméně venkov se neobejde bez promyšlené koncepce politiky rozvoje venkova s propracovanými zásadami obecní samosprávy, přesným rozdělením pravomocí a odpovědnosti mezi orgány státní správy a samosprávy a důsledné legislativy.

LITERATURA

- DOUCHA, T. – TRNKOVÁ, V.: Rural development policy in the Czech Republic. OECD, říjen 1996.
- PERLÍN, R.: Stav a výhledy českého venkova. [Prac. zpráva], listopad 1995.
- TRNKOVÁ, V.: Podnikatelské klima ve vybraných obcích ČR (výsledky sociologického šetření). VÚZE Praha – ASAM Praha, listopad 1995.
- TRNKOVÁ, V. – KRAUS, M. – SVOBODA, E.: Podnikatelské klima na venkově. VÚZE Praha, prosinec 1995.
- TRNKOVÁ, V. – KOHOUTOVÁ, B.: Migrace venkovského obyvatelstva. VÚZE Praha – ASAM Praha, říjen 1996 (výsledky sociologického šetření).

Došlo 16. 12. 1996

Kontaktní adresa:

RNDr. Věra Trnková, CSc., Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky Praha, Mánesova 75, 120 58 Praha 2, Česká republika, tel. 02/627 55 02

2. Sociologická šetření podnikatelského klimatu ve vybraných obcích ČR s horšími přírodními podmínkami: soubor 517 respondentů ze 152 obcí, prosinec 1995, říjen 1996; 150 starostů z 22 okresů (v tzv. problémových oblastech, tj. se ztíženými přírodními a sociálními podmínkami).

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

DIE FÖRDERUNG AUS DEN STRUKTURFONDS DER EUROPÄISCHEN UNION: ZIELE, ELEMENTE, FÖRDERABWICKLUNG

PODPORA ZE STRUKTURÁLNÍCH FONDŮ EVROPSKÉ UNIE; CÍLE, ZÁKLADNÍ PRVKY, REALIZACE PODPOR

SUPPORT FROM STRUCTURAL FUNDS OF THE EUROPEAN UNION: AIMS, ELEMENTS, REALIZATION OF SUPPORTS

ABSTRAKT: Nástrojem strukturální politiky EU, který slouží k realizaci cílů této politiky, jsou strukturální fondy, které jsou součástí rozpočtu EU. Stručně vyjádřeno jde o regionální fond, sociální fond, agrární fond a fond pro podporu rybářství. Podpůrnou politiku EU určují hlavní zásady: koncentrace na šest cílů, vypracování programů a spolupráce na základě koordinace. Mezi tyto cíle patří: vývoj a strukturální přizpůsobení zaostávajících regionů; přeměna regionů nebo mikroregionů, které jsou značně postiženy klesajícím rozvojem průmyslu; snazší začlenění osob ohrožených situací na trhu práce do pracovního procesu; snazší přizpůsobení pracovních sil změnám v průmyslu; rychlejší přizpůsobování agrárních struktur v rámci reformy společné agrární politiky a rozvoj a strukturální přizpůsobení venkovského prostoru; opatření proti úbytku obyvatel z oblastí se zvláště nízkou hustotou zalidnění. Podpory je třeba směřovat do znevýhodněných oblastí, a to: do horských a podhorských oblastí, do oblastí ohrožených vylidněním a do oblastí se specificky zhoršenými přírodními podmínkami. Změna národní agrární strukturální politiky se musí financovat především národními rozpočtovými prostředky. Členské země EU však mají možnost získat pro tento účel doplňkové finanční prostředky ze strukturálních fondů EU.

DIE STRUKTURFONDS

Strukturpolitik durch die Europäische Union wird verstanden als die Politik für den wirtschaftlichen und sozialen Zusammenhalt, der die Solidarität in der Gemeinschaft zum Ausdruck bringt.

Zur Verwirklichung dieses umfassenden Politikzieles besteht ein zentrales Förderinstrument für bestimmte näher festgelegte Aufgabengebiete, die *gemeinschaftlichen Strukturfonds*. Diese Fonds sind Bestandteil des Haushalts der Europäischen Union.

Im Einzelnen sind diese Strukturfonds:

- der Europäische Fonds für Regionale Entwicklung (EFRE),
 - der Europäische Sozialfonds (ESF),
 - der Europäische Ausrichtungs- und Garantiefonds für die Landwirtschaft (EAGFL) und
 - das Finanzinstrument für die Ausrichtung der Fischerei (FIAP).
- Die Kurzform für die einzelnen Fonds lautet:
- Regionalfonds,
 - Sozialfonds,
 - Agrarfonds und
 - Fischereifonds.

Diese Strukturfonds arbeiteten ursprünglich, ihrer Aufgabenstellung entsprechend, isoliert. Da Strukturpolitik in dem eingangs genannten Verständnis nur in-

tegral mit Erfolg verwirklicht werden kann, wurden durch die Reform der Strukturfonds im Jahre 1988 die Grundprinzipien für aufeinander abgestimmte Arbeitsweisen festgelegt, die 1992 überarbeitet und noch stärker auf strukturpolitische Ziele und Belange ausgerichtet wurden.

DIE GRUNDPRINZIPIEN DER FÖRDERUNG

Folgende Grundprinzipien bestimmen die Förderpolitik der Europäischen Union im Bereich der Strukturverbesserung:

- **Konzentration:** d.h. Ausrichtung der Förderung auf 6 vorrangige Förderziele;
- **Programmierung:** d.h. anstelle der projektbezogenen Einzelförderung Ausrichtung zum programmbezogenen Ansatz
- mit fester Laufzeit,
- einem bestimmten Mittelvolumen,
- einem vorgesehenen Rahmen für die Beteiligungsätze und,
- einem abgegrenzten Förderspektrum;
- **Partnerschaft:** d.h.
- verstärkte Zusammenarbeit zwischen der Kommission, den nationalen, regionalen und örtlichen Behörden,

- bessere Koordinierung,
- abgestimmte verwaltungsmäßige Durchführung, Bewertung und Kontrolle;
- *Zusätzlichkeit*: d.h. kein Ersatz von nationalen Haushaltsmitteln durch Strukturfondsmitteln der Europäischen Union (Prinzip der Additionalität).

DIE ZIELE DER FÖRDERUNG

Die Reformen von 1988/1992 haben 5 vorrangige Ziele für die Strukturfonds festgesetzt. Ein sechstes wurde im Zusammenhang mit dem Beitritt von Österreich, Finnland und Schweden hinzugefügt. Diese 6 Ziele sind:

- Ziel-1*: Entwicklung und strukturelle Anpassung der Regionen mit Entwicklungsrückstand,
- Ziel-2*: Umstellung der Regionen oder Teilregionen, die von rückläufiger industrieller Entwicklung schwer betroffen sind,
- Ziel-3*: Erleichterung der Eingliederung der vom Ausschluß aus dem Arbeitsmarkt bedrohten Personen in das Erwerbsleben,
- Ziel-4*: Erleichterung der Anpassung der Arbeitskräfte an die industriellen Wandlungsprozesse und an Veränderungen der Produktionssysteme,
- Ziel-5*: ist auf die Entwicklung des ländlichen Raumes gerichtet und zweigeteilt:
Ziel-5a: beschleunigte Anpassung der Agrarstrukturen im Rahmen der Reform der gemeinsamen Agrarpolitik einschließlich der Hilfe zur Modernisierung und Umstrukturierung der Fischerei als sektororientiertes Ziel,
Ziel-5b: Entwicklung und strukturelle Anpassung des ländlichen Raumes als regional orientiertes Ziel;
- Ziel-6*: Maßnahmen gegen die Bevölkerungsabwanderung in Gebieten mit sehr geringer Bevölkerungsdichte.

DIE ELEMENTE DER FÖRDERUNG

Im Rahmen der Ziel-1 - Förderung

Nach der Konzeption der EU-Strukturförderung ist die Förderung der Ziel-1-Gebiete die umfassendste. Diese Förderung hat die *Entwicklung und strukturelle Anpassung von Regionen mit Entwicklungsrückstand* in der ganzen Vielfalt und Breite der Möglichkeiten zum Inhalt. Der Verordnungstext bezeichnet demgemäß das Ziel-1 als das vorrangigste Ziel.

Diese Vorrangigkeit kommt dadurch zum Ausdruck, daß der generelle Förderansatz bei den Ziel-1-Gebieten die übrigen Förderziele umfaßt. Diese Förderziele werden grundsätzlich von einer Ziel-1-Förderung mit abgedeckt.

Da somit die Elemente der Ziel-1-Förderung grundlegend für die gesamte Strukturförderung sind, werde ich sie in diesem Rahmen vorstellen.

Am Beginn einer Förderung und insbesondere einer Förderung im strukturellen Bereich steht die *Planung*, wie und wodurch welches Ziel erreicht werden soll.

Im Rahmen der Ziel-1-Förderung erstellen die Mitgliedsstaaten daher zunächst sogenannte *Regionalentwicklungspläne*. Diese Pläne müssen insbesondere enthalten:

- die Beschreibung der bestehenden Lage bzgl. des Gefälles und Entwicklungsrückstands,
- die Beschreibung einer geeigneten Strategie zur Verwirklichung der jeweiligen Ziele,
- eine Beurteilung des Zustands der Umwelt und eine Bewertung der Umweltauswirkungen der vorgenannten Strategie und Aktionen,
- eine globale Finanztafel mit Richtwerten, die einen Überblick über die vorgesehenen nationalen und gemeinschaftlichen Finanzmittel enthalten.

Diese Pläne müssen sich auf ein geographisches Gebiet beziehen. Als dieses Gebiet haben die Förderbestimmungen die Region der Ebene II nach NUTS (Systematik der Gebietseinheiten für die Statistik) festgelegt. Die NUTS-II-Ebene ist also die geographische Grundlage für die Gemeinschaftsunterstützung im Rahmen der Ziel-1-Förderung.

Ich möchte nun an dieser Stelle die NUTS-Systematik in den Grundzügen erläutern:

Die *NUTS-Systematik* wurde vom Statistischen Amt der Europäischen Gemeinschaften in Zusammenarbeit mit den anderen Kommissionsdienststellen erstellt, um einen einheitlichen Bezugsrahmen für die Regionalstatistik der Gemeinschaft zu schaffen. Aus praktischen Gründen, die mit der Verfügbarkeit der Daten und der Durchführung der Regionalpolitik zusammenhängen, stützt sich diese NUTS-Systematik in erster Linie auf die derzeitigen institutionellen Gliederungen der Mitgliedsstaaten, d.h. es erfolgt eine Abgrenzung nach Verwaltungsdistrikten.

Die NUTS-Systematik kennt nur regionale Einheiten allgemeiner Art. Räumliche Einheiten für spezifische Zwecke und lokale Einheiten werden von ihr nicht erfaßt. Sie verwendet eine hierarchische Gliederung der Regionen in jedem Mitgliedsstaat auf drei Ebenen (NUTS-I, NUTS-II und NUTS-III).

Nach der NUTS-Systematik wird jeder Mitgliedsstaat grundsätzlich in eine Gesamtheit von Regionen der Ebene I untergliedert, wobei jede dieser Regionen in eine Gesamtheit der Regionen der Ebene II und diese wiederum in eine Gesamtheit von Regionen der Ebene III untergliedert werden.

Obwohl es sichergestellt werden soll, daß Regionen von vergleichbarer Größe auf der gleichen NUTS-Ebene erfaßt werden, gehören doch zu jeder Ebene Regionen, die sich in Bezug auf Fläche, Bevölkerung, wirtschaftliches Gewicht oder administrative Bedeutung erheblich voneinander unterscheiden.

Die Regionalentwicklungspläne im Rahmen der Ziel-1-Förderung werden auf der NUTS-II-Ebene erstellt. Die Pläne zur Entwicklung und strukturellen Anpassung

des ländlichen Raumes (Ziel-5b) basieren auf der NUTS-III-Ebene. In gewissem Umfang werden auch funktionale Abgrenzungen (z.B. Arbeitsmarktreionen) oder in sich geschlossene Gebiete, die keinem NUTS-Verwaltungsgebiet entsprechen, akzeptiert, damit der finanzielle Gemeinschaftsbeitrag auf die am stärksten betroffenen Gebiete konzentriert werden kann.

Soviel zur generellen NUTS-Systematik und wieder zurück zur Ziel-1-Förderung.

Das Kriterium dafür, ob eine NUTS-II-Region in die Förderung von Ziel-1 einbezogen werden kann, ist das *Bruttoinlandsprodukt pro Kopf der Bevölkerung* in dieser Region. Regionen mit Entwicklungsrückstand sind die Regionen, deren Bruttoinlandsprodukt pro Kopf der Bevölkerung nach den Daten der letzten drei Jahre weniger als 75 v.H. des Gemeinschaftsdurchschnitts beträgt.

Die einzige Möglichkeit für einen Mitgliedsstaat, auf diese regionale Abgrenzung Einfluß zu nehmen, ist die, daß er in seinem Land bestehende NUTS-II-Ebenen ganz oder teilweise zusammenfasst und einen globalen Regionalentwicklungsplan für dieses Gebiet vorlegt.

Als nächster Schritt im Förderungsablauf wird von einem Mitgliedsstaat erarbeiteter Regionalentwicklungsplan der Kommission zur Beurteilung vorgelegt. Die Kommission muß hinsichtlich der Beurteilung dieses Planes Einvernehmen mit dem vorliegenden Mitgliedsstaat herstellen und beschließt bei positiver Beurteilung das *gemeinschaftliche Förderkonzept*.

Dieses gemeinschaftliche Förderkonzept umfaßt insbesondere

- die Entwicklungsziele,
- die Interventionsformen,
- den indikativen Finanzierungsplan mit Angabe des Betrags und der Quelle der Interventionen,
- die Laufzeit dieser Interventionen.

Damit sind wir bei einem weiteren wichtigen Element der Förderung, der Art und Weise, wie die Unterstützung gewährt wird, die in den Förderbestimmungen als *Intervention* bezeichnet wird.

An Interventionsformen kennen die Förderbestimmungen:

- Kofinanzierung operationeller Programme,
- Kofinanzierung einer nationalen Beihilferegelung einschl. der Rückerstattungen,
- Gewährung von Globalzuschüssen, die eine vom Mitgliedsstaat bezeichnete zwischengeschaltete Stelle erhält und die von dieser in Form von Einzelzuschüssen an die Endbegünstigten weiterverteilt werden,
- Kofinanzierung von geeigneten Einzelprojekten,
- Unterstützung der technischen Hilfe, worunter insbesondere Maßnahmen zur Vorbereitung, Beurteilung, Begleitung und Bewertung der Aktionen verstanden werden.

Die wichtigste Interventionsform und, wie die Vergangenheit gezeigt hat, die am häufigsten praktizierte, ist das sogenannte *operationelle Programm*.

Ein operationelles Programm ist nach dem Wortlaut der Förderbestimmungen ein kohärentes Bündel mehrjähriger Maßnahmen, zu deren Durchführung ein oder mehrere Fonds eingesetzt werden können. Diese Definition ist sehr weit gefaßt und ermöglicht somit alle Aktionen, die geeignet sind, dem Entwicklungsrückstand der Region zu begegnen.

Die Maßnahmen eines operationellen Programmes lassen sich aufteilen

- in produktive Investitionen zur Schaffung oder Erhaltung landwirtschaftlicher und außerlandwirtschaftlicher Arbeitsplätze und
- in Infrastrukturinvestitionen, gezielt auf die Unterstützung und Entwicklung des ländlichen Raumes.

Dabei haben sich bei der Förderung der Entwicklung des ländlichen Raumes Maßnahmenschwerpunkte herausgebildet. Ein Schwerpunkt betrifft die ländliche Infrastruktur mit den Aktionen: Entwicklung ländlicher Räume, Agrartourismus, Flurneuordnung, ländlicher Wegebau, Dorferneuerung. Ein zweiter Schwerpunkt ist auf umweltgerechte Land- und Forstwirtschaft, Direktvermarktungseinrichtungen, wasserwirtschaftliche und kulturbautechnische Maßnahmen, Förderung von Kleinhandwerk und Gewerbe gerichtet. Diese Maßnahmengruppen werden als sog. Förderachsen bezeichnet.

Außer den Interventionsformen muß das gemeinschaftliche Förderkonzept einen sog. *indikativen Finanzierungsplan* enthalten.

Damit ist die wichtige Frage der Finanzierung der Verbesserungsmaßnahmen, insbesondere die der finanziellen Beteiligung der Europäischen Union angesprochen.

Eines der Grundprinzipien der Förderung ist, wie eingangs schon erwähnt, das *Prinzip der Zusätzlichkeit*. Dieses Prinzip wird in den Förderungsbestimmungen sehr betont:

„Zur Gewährung einer tatsächlichen wirtschaftlichen Auswirkung dürfen die Mittel der Strukturfonds, die in jedem Mitgliedsstaat für die einzelnen Ziele bestimmt sind, nicht an die Stelle der öffentlichen Struktur Ausgaben oder Ausgaben gleicher Art des Mitgliedsstaates treten. Zu diesem Zweck tragen die Kommission und der betreffende Mitgliedsstaat bei der Ausarbeitung und der Durchführung der gemeinschaftlichen Förderkonzepte dafür Sorge, daß der Mitgliedsstaat in allen betroffenen Gebieten seine öffentlichen Struktur Ausgaben oder Ausgaben gleicher Art mindestens in der Höhe des vorangegangenen Programmplanungszeitraums aufrechterhält.“

Das bedeutet, daß die finanzielle Beteiligung der EU zu einer Ausweitung der bisher bestehenden nationalen Förderung führen muß.

- Diese *finanzielle Beteiligung* bezieht sich entweder
- auf die Kosten insgesamt (Gesamtkosten) des sog. förderfähigen Investitionsvolumens, das die finanziellen Aufwendungen des privaten oder öffentlichen Investors einschließt, oder
 - auf die aufgewendeten öffentlichen Mittel aus den öffentlichen Haushalten.

Bei den Gesamtkosten dürfen im Ziel-1-Gebiet die gemeinschaftlichen Mittel generell 75% dieser Kosten nicht überschreiten, bei den öffentlichen Mitteln müssen die EG-Mittel mindestens 50% betragen. Im ersten Falle haben wir also einen Höchstsatz „bis zu“. Dieser Höchstsatz wurde in der Vergangenheit von der EU keineswegs immer gewährt. So sind z.B. in den operationellen Programmen der neuen Bundesländer unterschiedliche Beteiligungssätze bei den Gesamtkosten festgelegt worden.

Die Förderbestimmungen enthalten Kriterien für eine Differenzierung der Beteiligungssätze:

- den Schweregrad der spezifischen – vor allem regionalen oder sozialen – Probleme,
- die Finanzkraft des betreffenden Mitgliedsstaates,
- das besondere Interesse, das den Aktionen sowohl unter gemeinschaftlichen als auch unter nationalen und regionalen Gesichtspunkten beizumessen ist.

Demgegenüber enthalten die Förderbestimmungen für die gemeinschaftliche Beteiligung bei den öffentlichen Mitteln keinen Höchstsatz, sondern Mindestsätze. Diese Mindestsätze können überschritten werden. Dies ist bei verschiedenen Mitgliedsstaaten geschehen.

Schließlich muß das gemeinschaftliche Förderkonzept Angaben über die *Laufzeit* der Investitionen enthalten. Diese Laufzeit kann zur Zeit 3 oder 6 Jahre betragen, sie geht also längstens bis Ende der zweiten Förderperiode 1999.

Abweichungen bei der Ziel-5b-Förderung

Die Elemente der Förderung für Ziel-5b decken sich im wesentlichen mit denen, die für Ziel-1 erläutert wurden. Aus der Tatsache jedoch, daß neben dem umfassenden Ziel-1 noch ein speziell auf den ländlichen Raum ausgerichtetes Ziel-5b besteht, ergeben sich wesentliche Unterschiede bei den räumlichen Abgrenzungskriterien und bei den Beteiligungssätzen.

Eine Ziel-5b-Förderung kann dort einsetzen, wo eine Region nicht von der Förderung nach Ziel-1 erfaßt wird, weil sie nicht die Voraussetzungen der Ziel-1b-Förderung hinsichtlich des Bruttoinlandsproduktes erfüllt, es sich aber bei einer durch die Landwirtschaft geprägten Region ebenfalls um eine Region mit niedrigem wirtschaftlichen Entwicklungsstand handelt, die bestimmte Kriterien erfüllt. Zu dem generellen Kriterium des niedrigen wirtschaftlichen Entwicklungsstandes kommen drei weitere Hauptkriterien hinzu, von denen zwei gegeben sein müssen, um die Bedingungen der Förderwürdigkeit nach Ziel-5b zu erfüllen:

- hoher Anteil der in der Landwirtschaft Beschäftigten,
- niedriges Agrareinkommen,
- geringe Bevölkerungsdichte und/oder eine starke Tendenz zur Entvölkerung.

In diesen Regionen umfaßt das Förderspektrum für das Ziel-5b im wesentlichen folgende Maßnahmen:

- Schwerpunkt 1: Diversifizierung, Neuausrichtung und Anpassung des Agrarbereichs durch
- Umstellung, Diversifizierung, Neuausrichtung und Anpassung der landwirtschaftlichen Betriebe,
- Anpassung der Landbewirtschaftung einschl. nachwachsender Rohstoffe,
- Absatzförderung für hochwertige, gebietstypische Erzeugnisse der Land- und Forstwirtschaft einschl. der hierfür erforderlichen Investitionen,
- Erzeugung und Verwertung von Biomasse, Energiegewinnung,
- Sanierung und Entwicklung der Dörfer, Flurneuerung,
- Schwerpunkt 2: Entwicklung und Diversifizierung der außerlandwirtschaftlichen Sektoren durch
- Unternehmensinvestitionen zur Sicherung und Schaffung von dauerhaften Arbeitsplätzen außerhalb der Landwirtschaft,
- Infrastrukturinvestitionen, die im Zusammenhang mit Wirtschaftstätigkeiten stehen, die Arbeitsplätze außerhalb der Landwirtschaft schaffen,
- Aktionen zur Erschließung des endogenen Potentials,
- Infrastrukturinvestitionen im Umweltschutzbereich,
- Schwerpunkt 3: Entwicklung menschlicher Ressourcen durch
- Weiterbildung, Orientierung, Beratung und Umschulung insbesondere für bäuerliche Familien,
- Förderung von Beschäftigungswachstum und -stabilität im außerlandwirtschaftlichen Bereich, insbesondere durch berufliche Bildung und Beratung.

Die für die Förderung nach Ziel-5b eingereichten Pläne müssen sich auf eines oder mehrere der Gebiete der NUTS-III-Ebene beziehen. Auch hier können die Mitgliedsstaaten Pläne vorlegen, die sich auf ein größeres geographisches Gebiet als eine NUTS-III-Region beziehen, sofern der wirtschaftliche und soziale Zusammenhalt gegeben ist.

Bei der Ziel-5b-Förderung sind die Beteiligungssätze der Strukturfonds geringer als im Ziel-1-Gebiet. Sie dürfen bei den Gesamtkosten (förderfähiges Investitionsvolumen) höchstens 50% dieser Kosten betragen. Bei den öffentlichen Fördermitteln beträgt der Mindestsatz der gemeinschaftlichen Beteiligung 25%.

Sonderstellung der Ziel-5a-Förderung

Während die bisher dargestellten Ziele-1 und -5b als regionalisierte Ziele einzustufen sind, handelt es sich beim Ziel-5a um ein sektororientiertes Ziel. In der Förderung des Ziels-5a sind die Maßnahmen zur beschleunigten Anpassung der Agrarstruktur zusammengefaßt.

Dieser Maßnahmenbereich ist der älteste Teil der Strukturförderung durch die EU und hat seine Wurzeln in den Anfängen der gemeinschaftlichen Agrarstrukturförderung aus den 60er und 70er Jahren. Er zeigt auf-

grund seines unterschiedlichen Ansatzes Unterschiede gegenüber der Förderung nach Ziel-1 und Ziel-5b.

Der wesentliche Unterschied ist der, daß diese Maßnahmen des Zieles-5a nicht regional, sondern im Gebiet der Europäischen Union flächendeckend gefördert werden.

Zu den Maßnahmen gehört auch die Förderung der benachteiligten Gebiete. Zwar hat diese Fördermaßnahme auch eine gebietliche Orientierung. Diese ist aber wegen ihrer Sektororientiertheit nicht mit der Regionalisierung bei Ziel-1 und Ziel-5b vergleichbar. Man spricht zur Unterscheidung hier von einer sog. Gebietskulisse.

Diese sektororientierten Maßnahmen nach Ziel-5a sind insbesondere:

- die Förderung des individuellen landwirtschaftlichen Betriebes, also eine einzelbetriebliche Förderung, und zwar
- bei der Wiedereinrichtung und Modernisierung dieses Betriebes,
- bei der Umstrukturierung und Neugründung landwirtschaftlicher Unternehmen in Form juristischer Personen und Personengesellschaften,
- bei der Betriebsübernahme durch Junglandwirte,
- bei Vorhaben der Energieeinsparung und Energieträgerumstellung,
- die schon erwähnte Förderung der benachteiligten Gebiete,
- die forstliche Förderung zur Sicherung der vielfältigen Waldfunktionen,
- die Förderung der Verbesserung der Verarbeitungs- und Vermarktungsbedingungen,
- die Förderung auf dem fischereiwirtschaftlichen Sektor, insbesondere die Förderung der Aquakultur.

Bei der Förderung selbst handelt es sich im wesentlichen um Förderung von Investitionen für den landwirtschaftlichen bzw. forstwirtschaftlichen Betrieb bzw. das Unternehmen durch öffentliche Zuschüsse, Zinsverbilligung von Darlehen des privaten Kapitalmarktes oder durch öffentliche Darlehen. Die Gewährung von direkten Beihilfen zum Betriebseinkommen finden wir z.B. als Niederlassungsprämie für Junglandwirte und als Ausgleichszulage in benachteiligten Gebieten.

Näher eingehen möchte ich in diesem Zusammenhang auf die Förderung, genauer gesagt auf die Sonderförderung in den *benachteiligten Gebieten*.

Die benachteiligten Gebiete zerfallen in drei Typen:

- Berggebiete,
- von Entvölkerung bedrohte Gebiete,
- Gebiete mit spezifischen naturbedingten Nachteilen.

Berggebiete sind Landstriche, in denen die landwirtschaftliche Tätigkeit wegen der Höhenlage starke Beschränkungen erleidet: strenge Winter in Gebirgsregionen, Hanglagen und weitere Nachteile durch Bodengestaltung und Bodenbeschaffenheit.

Diese Gegebenheiten verursachen naturbedingte, wirtschaftliche und gesellschaftliche Nachteile. Die

landwirtschaftliche Tätigkeit ist begrenzt und da die Vegetationszeiten übermäßig verkürzt sind, müssen Produktionsmittel eingesetzt werden, die gegenüber normalen Produktionsverhältnissen Mehrkosten verursachen.

Die Gebietskulisse für die Berggebiete wird ausschließlich nach physikalischen Parametern bestimmt:

- Gegenden mit einer Mindesthöhenlage zwischen 600 und 1000 m, oberhalb deren die Vegetationszeiten verkürzt sind,
- Gegenden, deren durchschnittliche Hangneigung 20% überschreitet und in denen die Mechanisierung unmöglich ist oder zu hohe Kosten bewirkt,
- Gegenden, in denen beide Gegebenheiten zusammentreffen und eine dadurch erwachsende Benachteiligung größer ist als für jede einzelne Benachteiligung ermittelte.

„Von Bevölkerungsverlust bedrohte benachteiligte Gebiete“ sind Agrargebiete, in denen die Erhaltung der Landschaft erforderlich ist und die folgende Merkmale aufweisen:

- Böden mit sehr geringer Ertragsfähigkeit, die vor allem der extensiven Viehhaltung dienen und auch bei Verbesserung des Bodens keinen bedeutsamen Anstieg des Ertrages ergeben,
- infolge geringer natürlicher Ertragsfähigkeit hinter dem Landesdurchschnitt zurückbleibende Wirtschaftsergebnisse,
- geringe Bevölkerungsdichte oder Tendenz zur Abnahme der überwiegend auf die Landwirtschaft angewiesenen Bevölkerung.

Den benachteiligten Gebieten gleichgestellt werden *kleinere, durch spezifische Nachteile gekennzeichnete Gebiete*, in denen die Aufrechterhaltung der landwirtschaftlichen Tätigkeit für die Erhaltung der Landschaft, den Umweltschutz oder ihre touristische Bestimmung erforderlich ist. Folgende Merkmale gelten als spezifische Nachteile: schlechte Wasserverhältnisse in den Böden, extrem steinige bzw. felsige oder lehmige Böden oder Gebiete, in denen durch gesetzliche Vorschriften des Umweltschutzes die landwirtschaftliche Tätigkeit stark eingeschränkt ist.

Für die so abgegrenzten Gebiete hat die Europäische Union eine Beihilferegelung für die landwirtschaftliche Tätigkeit vorgesehen mit dem Ziel, die Landwirte für die Einkommensverluste zu entschädigen, die ihnen infolge ständiger naturbedingter Nachteile erwachsen. Die Begünstigten sind verpflichtet, ihre Tätigkeit mindestens 5 Jahre lang weiter auszuüben und mindestens 3 ha zu bewirtschaften.

Die jährliche Zahlung einer Ausgleichszulage bildet das Kernstück der Regelung. Vorgesehen sind auch Anreize für gemeinsame Investitionen zur Futtererzeugung und Verbesserung der Böden.

Außerdem können in diesen Gebieten die Beihilfen für Einzelinvestitionen um 10 Punkte erhöht werden. Alle diese Maßnahmen werden von der EU je nach Region mit einem Satz von 25–60 % mitfinanziert.

Weitere Kennzeichen für den sektorbezogenen Ansatz dieser Förderung sind die Befreiung von der Mitverantwortungsabgabe bei Milch und Erhöhung der Mutterschaftprämie im Schafsektor als Folge der Zugehörigkeit zu den benachteiligten Gebieten.

Die Höhe der Ausgleichszulage bestimmen die Mitgliedsstaaten zwischen einem Mindestbeitrag von 20,3 ECU je Großvieheinheit oder je Hektar und einem Höchstbetrag von 102 ECU je Großvieheinheit oder Hektar. Je nach dem Ausmaß der naturbedingten Nachteile, der Wirtschaftslage des Betriebes, dem Einkommen des Empfängers oder der Umweltfreundlichkeit der landwirtschaftlichen Methoden kann die Zulage gestaffelt werden.

In Gebieten mit besonders schweren naturbedingten Nachteilen kann der Gesamtbetrag der Zulage auf 121,5 ECU je Großvieheinheit oder Hektar erhöht werden.

FÖRDERABWICKLUNG

Fördermodalitäten

Die Umsetzung nationaler Agrarstrukturpolitik ist vorrangig aus nationalen Haushaltsmitteln zu finanzieren. Überall da, wo nationale Haushaltsmittel nicht ausreichen, sind die Mittel aus dem Gemeinschaftshaushalt zur Mitfinanzierung der nationalen Agrarstrukturpolitik heranzuziehen.

Gemäß diesem Grundsatz handelt es sich bei der Beteiligung der Strukturfonds nicht um eigenständige Fördermaßnahmen der Europäischen Union. Vielmehr müssen die Finanzierungsquellen aus Brüssel mit den nationalen Förderungsinstrumenten verknüpft werden und als gemeinsames Förderinstrument zusammenwirken.

Die Förderung aus den EU-Strukturfonds führt dementsprechend auch zu keiner Verbesserung der Förderung im Einzelfall. Der Grund hierfür ist, daß die Förderung aufgrund bestehender nationaler Rechtsgrundlagen erfolgt, die sich wiederum an dem Rechtsrahmen der Gemeinschaft orientieren müssen.

Dem einzelnen Mitgliedsstaat eröffnet sich durch die Mitfinanzierung aus den EU-Strukturfonds die Möglichkeit, mehr Förderfälle in den Fördergebieten zu bewilligen.

Auszahlungsverfahren

Mit der Kommissionsentscheidung über die Genehmigung der Förderprogramme für die Ziel-1 bzw. Ziel-5b-Gebiete ist automatisch die erste Vorschubrate in Höhe von 50% aus der jeweiligen Jahrestranche fällig. Die weiteren Zahlungen richten sich nach dem Fortschritt des Förderprogramms. Die Auszahlung des ersten Vorschusses (50% der Jahrestranche) und des zweiten Vorschusses (30% der Jahrestranche) sowie der Restzahlung (20% der Jahrestranche) unterliegen besonderen Verfahrensregeln, die im Anhang der Entscheidung zu den operationellen Programmen enthalten sind. Die Zahlungen aus Brüssel erfolgen in ECU.

Die finanzielle Beteiligung der EU bei Ziel-5a-Maßnahmen wird im sog. Erstattungsverfahren durchgeführt. Nach einer indikativen Programmplanung, die die Kommission genehmigen muß, meldet der Mitgliedsstaat die geförderten Maßnahmen und Aktionen dann mit dem Gesamtvolumen der Ausgaben im Anschluß an die Förderung der Kommission. Diese erstattet für diese Einzelmaßnahmen dem Mitgliedsstaat mindestens 25% der aufgewendeten öffentlichen Mittel.

Begleit- und Kontrollverfahren

Die Förderprogramme von Ziel-1 und Ziel-5b werden von sog. Begleitausschüssen begleitet, überwacht und ggfs. angepaßt. Diesen Begleitausschüssen gehören Vertreter der Kommission, des jeweiligen Mitgliedsstaates und Vertreter der Regionen an. Die Einrichtung der Begleitausschüsse ist die Auswirkung eines der Grundprinzipien der Förderung, nämlich des Prinzips der Partnerschaft.

Die Kontrolle über die ordnungsgemäße Durchführung der Förderung erfolgt auf verschiedenen Ebenen. Die nationale Verwendungskontrolle führen die nationalen Prüfstellen durch. Auf der Ebene der Europäischen Union wird die ordnungsgemäße Durchführung der Förderung von der Finanzkontrolle der Europäischen Kommission, der Generaldirektion Landwirtschaft und dem Europäischen Rechnungshof vorgenommen. Diese Stellen führen die Kontrollen bei den beteiligten Behörden des Mitgliedsstaates und bei den Zuwendungsempfängern vor Ort durch. Sie prüfen, ob die Mittel entsprechend den in den Programmen festgesetzten Zielen, gemäß den Verordnungsvorschriften und den Grundsätzen einer wirtschaftlichen Haushaltsführung ausgegeben worden sind.

Heribert Winzek, Schlehenweg 22, D-53340 Meckenheim, Deutschland

DIE WIRTSCHAFTSFÖRDERUNG UND DIE ENTWICKLUNG DER AGRARSTRUKTUR IN DEN NEUEN BUNDESLÄNDERN

EKONOMICKÁ PODPORA A ROZVOJ AGRÁRNÍ STRUKTURY V NOVÝCH SPOLKOVÝCH ZEMÍCH SRN

ECONOMIC SUBSIDY AND DEVELOPMENT OF AGRARIAN STRUCTURE IN NEW FEDERAL COUNTRIES OF FRG

ABSTRAKT: Vláda SRN vyvinula v minulých letech značné úsilí pro zlepšení hospodářské základny nových spolkových zemí. V nich byly vynaloženy velké investiční prostředky a dosaženo mnoho pozoruhodných úspěchů. V příštích letech však bude třeba podniknout v tomto směru ještě další kroky. Nezaměstnanost je zde stále ještě vyšší než v původních spolkových zemích a je důvodná obava, že se dále zvýší v důsledku existenčních obtíží mnoha podniků. Východoněmecké zemědělství prošlo v posledních letech dalekosáhlou transformací, jež byla způsobena změnou ekonomických rámcových podmínek. V zemědělství tak vznikla struktura, jež se značně liší od západoněmecké agrární struktury a vyznačuje se velkými podniky, které mají dobrý předpoklad pro konkurenceschopnou a výkonnou produkci. V důsledku této restrukturalizace se počet pracovních míst snížil na čtvrtinu původního stavu. V příštích letech dojde jistě k dalším změnám; také struktura v zemědělství západního a východního Německa se bude i nadále výrazně lišit a východoněmecké zemědělství bude mít lepší strukturní předpoklady.

DIE WIRTSCHAFTSFÖRDERUNG DES BUNDES IN DEN NEUEN BUNDESLÄNDERN

Bisherige Förderung

a) Die Bundesregierung hat in den vergangenen Jahren erhebliche Mittel aufgewendet, um den Aufbau einer modernen und wettbewerbsfähigen Wirtschaftsstruktur in den Neuen Bundesländern zu fördern.

Der jährliche Mitteltransfer in diese Länder liegt in der Größenordnung von etwa 130 bis 150 Milliarden DM.

Die Förderung betrifft im wesentlichen drei Bereiche;

- die Verbesserung der Infrastruktur
- gewerbliche Investitionen
- „weiche“ Standortfaktoren.

b) Die Förderung zum Aufbau einer modernen Infrastruktur

Die neuen Bundesländer haben in diesem Bereich, der einer modernen Wirtschaft unabdingbar ist, einen erheblichen Nachholbedarf gehabt. Insgesamt wurden in diesem Sektor rund 130 Milliarden DM investiert, welche sich wie folgt aufgliedern

- Verkehr 58 Milliarden DM
- davon Bundesautobahnen 31 Milliarden DM
- davon Bundesfernstraßen 15 Milliarden DM
- davon Bundeswasserstraßen 1 Milliarden DM
- Öffentlicher Personennahverkehr und kommunaler Straßenbau 11 Milliarden DM
- Telekommunikation 42 Milliarden DM.

Mit diesen Investitionen der Deutschen Telekom AG wurde die Zahl der Telefonanschlüsse von 1,8 Millionen (1989) auf über 6 Millionen erhöht und

ein modernes Fernsprechnetzaufgebaut (digitale Vermittlung, Glasfasernetz).

- Wirtschaftsnahe Infrastruktur 30 Milliarden DM
- Die wichtigsten Förderbereiche waren die Schaffung von Gewerbebetrieben und Fremdenverkehrseinrichtungen, der Bau von Kläranlagen und der Ausbau von Verkehrseinrichtungen.

c) Die Förderung von Investitionen der gewerblichen Wirtschaft.

Die Hilfen hierfür kommen aus der Gemeinschaftsaufgabe „Verbesserung der regionalen Wirtschaftsstruktur“, aus ERP – Krediten, dem Eigenkapitalhilfeprogramm, steuerlichen Hilfen (Investitionszulage, Sonderabschreibungen) und aus öffentlichen Bürgschaften.

Insgesamt wurden hierdurch Investitionen in Höhe von rund 600 Milliarden DM initiiert.

d) „Weiche“ Standortfaktoren

- Wohnungs- und Städtebau

Hierfür wurden Bundesmittel – Zuschüsse und Darlehen – in Höhe von 53 Milliarden DM zugesagt, mit denen Investitionen von über 150 Milliarden DM angeschoben worden sind

- Umweltschutz

Rund 2 Milliarden DM (aus dem Haushalt des Bundesumweltministeriums) haben Investitionen von rund 4,5 Milliarden DM ausgelöst.

Weiter wird dieser Bereich durch Kredite aus ERP-Mitteln und aus der Gemeinschaftsaufgabe „Verbesserung der regionalen Wirtschaftsstruktur“ gefördert. Erhebliche Finanzmittel wurden für die ökologische Altlastensanierung, für die Beseitigung radiologische Altlasten und für die umweltverträgliche Stilllegung des Uranbergbaus bereitgestellt.

- Forschung, Entwicklung und Innovation
Für Industrieforschung sind seit 1990 durch die Bundesregierung rund 3 Milliarden DM bereit gestellt worden.
Sie dienten zur Umstrukturierung der Forschungs- und Entwicklungskapazitäten und zur Stärkung der Innovationskraft.
- Weitere Schwerpunkte der Förderung sind Hilfen für Existenzgründungen auf technologischer Basis, die Entwicklung eines innovativen Mittelstandes und der Aufbau einer Forschung und Entwicklung fördernder Infrastruktur.

Vorläufige Ergebnisse, Ausblick

Mit der genannten Förderung sind erhebliche wirtschaftliche und soziale Fortschritte erzielt worden.

Die Infrastruktur wurde wesentlich verbessert, und eine Reihe von modernen und leistungsfähigen Betrieben sind entstanden.

Gleichwohl steht die ostdeutsche Wirtschaft weiter vor erheblichen Problemen. Von einem Aufschwung, der sich selber trägt, kann nicht gesprochen werden, und für die kommenden Jahre sind weiterhin erhebliche Stützsmittel notwendig.

Produktivität und Wettbewerbsfähigkeit liegen im Schnitt immer noch deutlich niedriger als im Westen der Bundesrepublik.

Ein Grund für die Schwierigkeiten sind die rasch gestiegenen Lohnkosten, welche die Wettbewerbsfähigkeit schmälern.

So ist der Anteil der ostdeutschen Waren auf dem deutschen Markt immer noch sehr niedrig und der Anteil der neuen Bundesländern beim Export liegt bei nur 3%.

Die Arbeitslosigkeit ist deutlich höher als im Westen (16% zu 10%) und in den kommenden Jahren wird damit gerechnet, daß eine ganze Reihe von Firmen und gewerblichen Betrieben in existenzbedrohliche Schwierigkeiten kommt.

DIE ENTWICKLUNG DER AGRARSTRUKTUR IN DEN NEUEN BUNDESLÄNDERN SEIT 1989

a) Die Entwicklung der ostdeutschen Landwirtschaft nach dem Zweiten Weltkrieg bis 1989

Die ostdeutsche Landwirtschaft nahm nach dem Zweiten Weltkrieg eine völlig andere Entwicklung als die Landwirtschaft im Westen Deutschlands.

Im Westdeutschland war die Agrarpolitik durch folgende Rahmenbedingungen gekennzeichnet:

- Erhaltung der privatwirtschaftlich geführten Betriebe (Leitbild Familienbetrieb);
- Bewirtschaftung hauptsächlich durch familieneigene Arbeitskräfte, relativ geringer Anteil von Lohnarbeitskräften;
- Markt- und Preispolitik durch EG Regeln bestimmt (Preis- und Absatzgarantien);
- Strukturänderung im wesentlichen durch außerlandwirtschaftliche Faktoren: Höhere Verdienste und

Einkommensmöglichkeiten außerhalb der Landwirtschaft führten zur Abwanderung von landwirtschaftlichen Arbeitskräften und zur Aufgabe vieler kleiner Betriebe oder ihrer Umwandlung vom Haupt- zum Nebenerwerb.

Im Ostdeutschland waren die Eingriffe wesentlich massiver. Sie vollzogen sich in Etappen, die im nachstehenden kurz dargestellt werden.

1945-1949 Enteignung der Betriebe mit mehr als 100 Hektar LF, sowie der Betriebe von Nationalsozialisten und Kriegsverbrechern.

Verteilung des Landes an Kleinbauern, Landarbeiter, Umsiedler u.a.

Die Zahl der Betriebe stieg von 570 000 auf 800 000.

1952-1960: Kollektivierung. Sie erfolgte zunächst auf freiwilliger Basis, später wurde wegen der verhaltenden Resonanz Flächen und Betriebsinventar in landwirtschaftliche Produktionsgenossenschaft überführt. Das Eigentum der Mitglieder bestand formal weiter, die Nutzungs- und Verfügungsrechte waren auf die LPG übergegangen.

1960 waren so aus den genannten 800 000 Betrieben 19 000 LPG's geworden mit einer Durchschnittsfläche von 245 Hektar.

1960-1968: Es folgte eine Konsolidierungsphase, während der eine weitere Konzentration erfolgte, so daß 1968 nur mehr 11 000 LPG bestanden.

1968-1983: Spezialisierung und Industrialisierung. Diese Periode ist durch die Anwendung industrieller Methoden, den Einsatz von Großmaschinen und konsequenter Arbeitsteilung gekennzeichnet. Tierproduktion und pflanzliche Produktion wurden getrennt, es entstanden Einheiten von 4 000 bis 6 000 Hektar LF und Tierbestände von 1 000 bis 2 000 GV je Betrieb.

Die Arbeitskräfte wurden in spezialisierte Brigaden für bestimmte Arbeitsbereiche zusammengefaßt.

Neben den landwirtschaftlichen Produktionseinheiten wurden spezialisierte Dienstleistungs- und Versorgungsbetriebe eingerichtet.

1983-1989: Stabilisierungsphase, weiterer Ausbau der Kooperation.

Folgen der beschleunigten Industrialisierung waren erhebliche Probleme bei der Produktion, der Arbeitsorganisation, im Umweltbereich und bei der Arbeitskoordination. Man versuchte diesen durch die Schaffung von Kooperationsräten zu begegnen.

b) Für die gesamte vorbeschriebene Periode war die Landwirtschaft in das sozialistische zentrale Planungssystem mit festen Vorgaben für Produktion, Erträge, Leistungen u.s.w. eingebunden. Dies bedeutete „Tonnen - Ideologie“ ohne Kostenüberlegungen und häufig Fehlallokation von Ressourcen.

c) Vergleich der Agrarstruktur 1989 in der westdeutschen und der ostdeutschen Landwirtschaft

Die Tabelle I zeigt, welche riesige Strukturunterschiede zwischen den beiden Teilen Deutschlands zu dieser Zeit bestanden.

Im Westdeutschland - 12 Millionen Hektar LF, 600 000 Betriebe, in Ostdeutschland hingegen 6 Millionen

Hektar LF und nur 5 000 Betriebe (die 3 000 privaten und kirchlichen Betriebe) spielen wegen ihrer geringen Flächenausstattung und ihres geringen Produktionsumfangs keine wesentliche Rolle).

d) Die Umstrukturierung nach der Wende

1. Für die Umwandlung einer Planwirtschaft in eine Marktwirtschaft gab es weder Erfahrungen noch Konzepte.

Für den Landwirtschaftsbereich waren die folgenden Fixpunkte klar:

- Einführung des EU Agrarsystems
- Marktwirtschaftliche Prinzipien
- Änderung der Eigentumsordnung.

Die wichtigsten Stufen des Übergangs waren:

Januar 1990: Der Privatbesitz an Produktionsmitteln wird erlaubt

Juni 1990: Landwirtschaftsanpassungsgesetz, dessen wichtigste Bestimmungen waren

- Wiederherstellung der Verfügbarkeit über den von den Mitgliedern in die LPG eingebrachten Boden
 - geordnete Vermögensauseinandersetzung
- Ziel war die Wiederherstellung des privaten Eigentums und die Entwicklung einer leistungsfähigen und eigen verantwortlich geführten Landwirtschaft.
- Juli 1990: Wirtschafts- und Währungsunion
- 1992: Zwangsauflösung der verbliebenen LPG.

2. Die ostdeutsche Landwirtschaft stand vor einem tiefgreifenden Umstrukturierungsprozeß, der unter anderem

rem durch folgende Rahmenbedingungen gekennzeichnet war:

- Übernahme des EU - Preissystems. Dies bedeutete für den pflanzlichen Bereich eine Preissenkung um die Hälfte, für die tierischen Erzeugnisse eine noch stärkere Preiseinbuße;
- Die Notwendigkeit, betriebliche Investitionen vorzunehmen (viele Anlagen waren veraltet);
- Überhöhter Arbeitskräftebesatz, daneben deutlich gestiegene Löhne;
- Höhere Kapitalkosten als vorher;
- Die Notwendigkeit, neue Eigentums- und Rechtsstrukturen zu finden.

3. Die Strukturänderungen in der ostdeutschen Landwirtschaft bis 1995

Seit 1990 haben sich in der ostdeutschen Landwirtschaft erhebliche Strukturänderungen vollzogen, die in nachstehenden kurz skizziert werden sollten.

a) Wirtschaftliche Bedeutung der Landwirtschaft

betrug die Bruttowertschöpfung der ostdeutschen Landwirtschaft rund 9% der gesamten Wertschöpfung. Dieser Anteil liegt jetzt bei unter 2% und ist damit ähnlich hoch wie im Westdeutschland.

b) Rechtsformen der Betriebe

Im Zuge der Umstrukturierung sind Betriebe verschiedener Rechtsformen entstanden (Tabelle II). Von den rund 30 000 Betrieben (1995) waren 24 600 Betriebe Einzelunternehmen, 2 700 wurden als Personenge-

I. Strukturdaten der deutschen Landwirtschaft (1989)

Alte Länder	Neue Länder
LN ins.: 11,8 Mill. ha	LN insgesamt: 6,2 Mill. ha
Zahl der Betriebe: 629 700	Zahl der Betriebe: 8 668
Betriebsformen mit Zahl der Betriebe (Flächenanteil)*	
Vollerwerb: 308 300 (49 %)	LPG: 4 530 (52,3 %)
Nebenerwerb: 266 300 (42,3 %)	Private Ldw. incl. Kirchengüter: 3 559 (41,0 %)
Zuerwerb: 55 100 (8,7 %)	VEG u. volkseigene Betriebe: 580 (6,7 %)
Betriebsgrößen in der Hauptproduktionsrichtungen	
Marktf Fruchtbetriebe: 45 ha	LPG Pflanzenprod.: 4 284 ha
1,7 AK	264 VBE
1 VE/ha	
Futterbaubetriebe: 31 ha	
1,6 AK	
1,7 VE/ha	
Veredlungsbetriebe: 27 ha	LPG Tierproduktion: 121 VBE
1,5 AK	
4 VE/ha	
Gemischtbetriebe: 32 ha	
1,6 AK	
2,6 VE/ha	

Quelle: * Agrarbericht 1991, Materialband S. 19, Tab. 11

BLM., Agrarbericht 1991, S. 141, Materialband, S. 211 ff.

Abkürzung: AK = Arbeitskraft Einheiten; LN = Landwirtschaftliche Nutzfläche; LPG = Landwirtschaftliche Produktionsgenossenschaften; VEG = Volkseigene Güter; VBE = Vollbeschäftigungseinheiten; VE = Vieheinheiten; fGVE = futterbezogene Großvieheinheiten; ha = Hektar

Rechtsform	Betriebe ¹	Anteil durchschnittliche	
		an LF (%)	Betriebsgröße (ha LF)
I. natürliche Personen	27 259	42,4	86
davon Einzelunternehmen	24 588	20,7	46
Personengesellschaften	2 671	21,7	449
dar. Gesell. bürgerl.	2 157	14,6	373
Rechts			
Kommanditgesell.	335	7,1	1 164
sonst.	170	0,1	21
Personengesell.			
II. juristische Personen (privates Recht)	2 902	57,4	1 092
davon eingetr. Genossenschaften	1 315	34,2	1 435
GmbH	1 417	21,6	843
Aktiengesellschaften	59	1,4	1 344
sonst. jur. Personen ²	111	0,1	73
III. juristische Personen (öffentl. Recht)	87	0,2	132
Insgesamt	30 248	100,0	183

Quelle: Statistisches Bundesamt, BLM (212)

¹Betriebe ab 1 ha LF

²Entlichließlich LPG in Liquidation

III. Landwirtschaftliche Betriebe und ihre Flächenausstattung in den neuen Bundesländern

Fläche ha LF	Anzahl der Betriebe		in Prozent		Fläche
	1991	1994	1991	1994	
1 bis 10	9 470	12 301	51,2	44,3	0,8
10 bis 20	2 060	2 877	11,1	11,1	0,8
20 bis 50	1 912	3 046	10,3	10,9	1,8
50 bis 100	1 064	2 011	5,8	7,2	2,7
100 bis 500	1 481	4 313	8,0		
500 bis 1 000	629	1 263	3,4	26,4	93,9
1 000 bis 3 000	1 518	1 612	8,2		
3 000 und mehr	370	141	2,0		
Zusammen	8 504	27 584	100,0	100,0	

sellschaften und rund 3 000 Betriebe als juristische Personen geführt.

Die Betriebe in der Rechtsform natürlicher Personen bewirtschafteten etwa 42% der Fläche, die je zur Hälfte Einzelunternehmen und Personengesellschaften gehörten.

Juristische Personen bewirtschafteten etwa 57% der LF.

c) Zahl der Betriebe und Betriebsgrößenstruktur

Die Zahl der Betriebe ist von rund 5 000 LPG (1989) auf gegenwärtig etwa 30 000 Betriebe gestiegen.

Gleichwohl bleibt wesentlich, daß der aller größte Teil der LF von Betrieben bewirtschaftet wird, die größer als 100 Hektar sind. Ihr Flächenanteil liegt bei etwa 94% der LF (im Westdeutschland: rund 13%).

Die Entwicklung von 1991 bis 1994 zeigt Tabelle III.

d) Viehhaltung

Aufgrund der veränderten Markt- und Preisbedingungen fand in der ostdeutschen Landwirtschaft eine ganz entscheidende Verringerung der Viehbestände statt (Tabelle IV).

Der Bestand hat besonders in den Jahren 1990 bis 1993 abgenommen und hat sich in den darauf folgenden Jahren stabilisiert.

Die Durchschnittsbestände je Betrieb sind ebenfalls stark zurückgegangen.

Gleichwohl liegen sie in Größenordnungen, welche die westdeutschen Verhältnisse erheblich übertreffen und gute Voraussetzungen für eine leistungs- und wettbewerbsfähige Produktion bieten, so zum Beispiel die durchschnittliche Milchviehherde von rund 400 Stück. Einzelheiten zeigt die Tabelle V.

e) Arbeitskräftebesatz

Hier hat die ostdeutsche Landwirtschaft die entscheidendsten Veränderungen erlebt. Der Arbeitskräftebesatz war vor der Wiedervereinigung sicherlich überhöht.

Er ist aufgrund der veränderten Rahmenbedingungen drastisch auf ein Viertel des vorherigen Bestandes reduziert worden. Die Zahl der Arbeitskräfte hat von 800 000 auf 160 000 Personen abgenommen.

Kein anderer Wirtschaftszweig hat eine derartige Verringerung beim Arbeitskräftebesatz erlebt (Tabelle VI).

Auf einen entscheidenden Unterschied bei der Arbeitsverfassung zu Westdeutschland ist hinzuweisen:

Während in der westdeutschen Landwirtschaft die Familienarbeitskräfte den größten Teil des gesamten Arbeitskräftebestandes darstellen, machen in der ostdeutschen Landwirtschaft – verursacht durch die erheblich größeren Betriebseinheiten – die nicht familieneigenen Arbeitskräfte rund zwei Drittel des Arbeitskräftebesatzes aus (Tabelle VII).

IV. Entwicklung der Viehbestände in den neuen Ländern

Jahr ¹	Rinder insgesamt	dar. Milchkühe	Schweine insgesamt	Schafe insgesamt
	1 000 Stück			
1990 ²	5 540	1 906	11 088	2 294
1992	3 020	1 060	4 258	827
1993	2 775	1 043	4 043	814
1994	2 833	1 035	3 624	755
1995	2 922	1 042	3 261	818
± % gegen 1990	-47,3	-45,3	-70,6	-64,4
± % gegen 1994	+3,2	+0,7	-10,0	+8,3

Quelle: Statistisches Bundesamt, BML (215)

¹Rinder, Milchkühe, Schafe: Zählung im Juni; Schweine: Zählung im August.²Rinder und Schafe: Zählung vom 30. April, ohne Kleinstaltungen; Schweine: Zählung vom 31. Juli (einschl. zugeschätzter Kleinstaltungen)

V. Erwartete Änderung des durchschnittlichen Tierbestands in den Unternehmen der Stichprobe

Tierart	Bestandsgröße je Betrieb (Stück)			
	1989	1992	1995	2000
Rinder	2 413	1 710	1 128	1 113
dar. Milchkühe	877	605	399	386
Mastbullen	383	466	336	369
Schweine	1 461	1 033	637	698
Muttersauen	157	81	149	154
Schafe	693	368	116	115
dgl. 1989 = 100				
Rinder	100	71	47	46
dar. Milchkühe	100	69	45	44
Mastbullen	100	122	88	96
Schweine	100	71	44	48
Muttersauen	100	52	95	98
Schafe	100	53	17	16

ZUSAMMENFASSUNG

Die Bundesregierung hat in den vergangenen Jahren ganz erhebliche Anstrengungen unternommen, um die wirtschaftliche Basis in den neuen Bundesländern zu verbessern und zu stärken. Es sind erhebliche Investitionen vorgenommen worden, und es sind eine Reihe guter Ergebnisse erreicht worden.

Gleichwohl bleibt festzustellen, daß sich der wirtschaftliche Aufschwung keineswegs selbst trägt und

VI. Landwirtschaftliche Arbeitskräfte in neun Bundesländern (in 1000)

	1989	1992	1994
Familienarbeitskräfte	—	34	46
Familienfremde Arbeitskräfte	820	168	111
Arbeitskräfte insgesamt	820	202	157

VII. Arbeitskräfte in der Landwirtschaft der neuen Länder¹

Jahr ²	Familienarbeitskräfte insgesamt	Familienfremde Arbeitskräfte	Betriebliche Arbeitsleistung
	1 000 Personen		1 000 AK-Einheiten
1991	33,1	328,8	312,4
1992	34,4	167,6	173,9
1993	42,0	137,1	146,3
1994	44,1	120,5	132,3
1995 ³	45,7	111,4	129,1
± % gegen Vorjahr	+3,6	-7,6	-2,4

Quelle: Statistisches Bundesamt, BML (212)

¹In Betrieben der Hauptproduktionsrichtung Landwirtschaft (einschließlich Gartenbau-, aber ohne Forstbetriebe)²Arbeitskräfteerhebung im April³Vorläufig

daß auch in den kommenden Jahren noch erhebliche Anstrengungen notwendig sein werden.

Die Arbeitslosigkeit ist weiterhin deutlich höher als in den alten Bundesländern. Es ist sogar zu befürchten, daß sie weiter steigt, da eine Anzahl von gewerblichen Betrieben in existenzbedrohenden Schwierigkeiten steckt.

Die ostdeutsche Landwirtschaft hat in den vergangenen Jahren eine tiefgreifende Transformation erlebt, die durch die Änderung der wirtschaftlichen Rahmenbedingungen verursacht worden ist.

Es ist eine Struktur entstanden, die sich weiterhin deutlich von der westdeutschen Agrarstruktur unterscheidet und die gekennzeichnet ist durch große Einheiten, welche gute Voraussetzungen für eine wettbewerbs- und leistungsfähige Produktion bildet.

Im Zuge dieser Umstrukturierung ist die Zahl der Arbeitsplätze auf ein Viertel des früheren Bestandes gesunken. Es wird in den kommenden Jahren sicher noch einige Änderungen geben, doch kann angenommen werden, daß diese Anpassung nunmehr relativ geringfügig sein wird. Es bleibt somit festzuhalten, daß sich die Agrarstruktur in Ostdeutschland und in Westdeutschland auch künftig erheblich unterscheiden werden und daß die ostdeutsche Landwirtschaft die besseren strukturellen Voraussetzungen hat.

Dr. Alois Baier, Kurfürstenstraße 56, D-53913 Swistal-Buschhoven, Deutschland

RURAL DEVELOPMENT POLICY IN CEECs AND NIS – A STATUS REPORT

POLITIKA ROZVOJE VENKOVA V ZEMÍCH CEEC A V NIS – ZPRÁVA O STAVU

ABSTRAKT: Pro rozvoj vzájemné spolupráce na mezinárodních projektech je třeba vybudovat informační základnu o regionálních strukturách na venkově, hlavních problémech, se kterými se setkávají obyvatelé vesnic a o tom, co je třeba získat, aby se dosáhlo odpovídající řešení naléhavých problémů, to znamená kapitál, pozemky a lidskou práci. Z tohoto hlediska může být příkladem postup Bulharska, kde Ministerstvo pro územní rozvoj a výstavbu, které bylo založeno v roce 1995, dalo vypracovat podrobný inventář pro účely regionální politiky. První taková zpráva se již objevila a ukazuje, že má mimořádnou hodnotu z hlediska rozhodovacích procesů o plánování venkovského prostoru. Soubor dat je rozdělen podle vesnic a porovnává všechny aktivity připravené nebo plánované spolu s odpovídajícími nebo odhadovanými finančními náklady. Zásady komunální autonomie a samostatného rozhodování se musí v celé střední a východní Evropě zlepšit. Nové politické systémy musí nejen měnit, ale i trvale udržovat proces zlepšování sociálních a ekonomických podmínek na venkově. Jestliže má "vstup do Evropy" jít dál a on také jde, pak rozšiřování práv a povinností pro vesnice bude postupovat a jejich politické iniciativy a finanční kapacity porostou. Nakonec je třeba učinit politická rozhodnutí o zemědělství a zemědělských aktivitách v různých variantách jako základ pro venkovské společnosti a ekonomiky. I když rentability zemědělské výroby klesají, musí být učiněno jasné politické prohlášení, že zemědělství a lesnictví vytváří ekonomickou, sociální a ekologickou základnu pro perspektivní a dlouhodobou politiku rozvoje venkova.

THE OBJECTIVES OF POLITICAL INNOVATIONS

Uprising rural areas in Western and Eastern Europe is a considerable task and, in front of all, an important aim of factual policy. Starting with a more or less similar structure of business and population in nearly all rural areas in CEECs and NIS, the socio-political system and its objectives have led to severe changes in population and economic structures and to similar negative consequences. By experts there were used almost the same words to specify measures which ought to be taken to combat them:

- qualitative improvements have to be implemented in rural areas
- stronger regulation of the development of agglomerations with their negative impact on rural areas
- a clearer direction of measures towards a well-being of the individual rural inhabitant is required.

A combination of "infrastructural, social and cultural systems" is indispensable for a positive forthcoming. Differences have to be taken into account: not egalization of rural regions but maintenance of their individual character (the "cultural system") must be the goal. The regional identity of every rural area must be secured. But beyond the theoretical background, the effective policies with respect to regional co-ordination to already existing interregional relations have to be kept in mind.

An important feature of "rurality" is agriculture and forestry. The primary sector is in want for special emphasis in all political and co-operational ongoings.

But the overall objective of rural regional policy must be a revalorization of the whole countryside, and there are the following main aspects:

- the development of settlements, quantitatively and structurally
- investment of infrastructure in all its dimensions
- zoning as basic instrument of regional planning also in the neighbouring border communities
- development of business as the financial anchor of the population in the regions concerned, f.i. agriculture, industry, commerce and tourism
- ecological requirements, nature and environmental conservation, protection of water, air and soil.

Table II gives a systematic of changes in support policy of most of non-communist European countries during the last two or three decades.

The example of Austria shows that there have been introduced three general innovations to the national regional policy already before the accession to the EU:

- (1969/1970): the first definition and delimitation of mountainous areas or mountain farming regions, with the political objective for actions in introducing of direct payments;
- (1974): delimitation of Eastern border regions as a result of a consensual agreement among the members of the Austrian Regional Planning Commission (ÖROK), as the basis for investment support and development control;
- (1989): delimitation of "programme regions" at the Northern and Southeastern border with the prospective chance of approval by the European Commission, and not at least targeting at financial support within the frame of structural funds of the EU.

The considerably high emphasis being laid on these preparations finally led to the definition and delimitation of objective regions which after the accession to the EU became integrated and decisive measures ac-

I. A general systematic of changes in rural development policy in countries joining the EU – the Austrian example

Fields of organization	1970–1994	since 1995
Planning authority	Cross-section matter on state level Federal countries "Informal" planning regions Communities (local planning and zoning)	Project hierarchy between regional programmes and EU-structural funds Trans-European approach Communities (local planning and zoning)
Regional agricultural policy	Effects of supporting the output capacity Land consolidation and "Agricultural operations" Subsidies for mountain farming	Objective 5a (various types of less favoured areas) Effects of structural policy Agricultural support areas
Regional policy	Special programmes for border areas Regional development programmes Hazard prevention	Investment policy and programmes Objective regions ("1", "5b") Interreg, Phare-CBC

II. A systematic of changes in regional policy in EU-member states

Support principles	Old fields of rural development policy	New instruments
Production support	General support Regional priorities	Support for protection of the "rural environment"
Structural adjustment	Agricultural support regions Agricultural operations	Specific programmes for natural environment protection
Support for problem regions	Mountainous regions Border areas Peri-urban areas	a) Regional types Support for less favoured areas – mountainous regions – other LFAs – small regions b) Structural types Support for objective regions (1) low economic standard (5b) rural problem areas

cording to initiatives and structural funds also for Austrian regions. Some general explanations:

- Regulations of the European Union form the basis for these programmes and measures.
- The correspondence of territorial levels of political objectives and statistical units is claimed ("NUTS II" for objective "1"; "NUTS III" for objectives "2" and "5b"; NUTS III for "Leader" and "Interreg II").
- Correspondence between different funds to achieve a desired concentration of finances is prescribed.
- Due to the results of negotiations relations between national means and financial support of the European community – the "additionality of means" – must be observed.

What concerns basic needs for regional planning in rural areas, there are four elements to be considered in factual policy (see also table III):

- A demarcation of less favoured areas ("LFAs") and statistical units ("NUTS") is missing until now. In the Czech and Slovak Republic, in Slovenia and Hungary, there are acknowledged types of agricultural regions, or a typology of political districts due to their level of economic development to be used for further applications. But especially the delimitation of NUTS obviously seems to be a heavier challenge for organizations involved.
- A consistent collection of information and data certainly is available, at least in parts. There are good examples of institutions for regional statistics, decentralized state offices or official collections of da-

ta for planning purposes in infrastructure (f.i. Bulgaria).

- The importance of rural communities is (or should be) ranking high and should be used politically. It is very significant that in all country-reports there is very small reference to communal autonomy and its role within the social principle of subsidiarity. Communities and communal unions in any case are the starting point for development planning in "vertical" organization (as in so-called objective regions 1, 2 or 5b).

A political confession to agriculture – including the question: "to which agriculture" – is suggested. We can imagine that articles will be introduced into national constitutions. Without a powerful "lobbying" on such a basis, it may be very difficult to come to a factual transformation of new political ideas for agriculture with positive perspectives for the future, although almost nobody at present is ready to call for a well-founded priority of domestic food supply.

The European scheme of policies for agriculture in rural development is applying the following three types of rural areas and their corresponding problems, solutions and types of instruments:

Type I: Peri-urban and easily accessible rural areas are represented by the outskirts of capital cities and of the environment of regional centers and industrial agglomerations. Many of these zones are already or will become most developing areas in Central and Eastern Europe, with regional consequences both in urbaniza-

III. Basic principles for regional planning in rural areas

Elements	Features	Range of application
Units of delimitation	NUTS Less favoured areas Objective regions Communities	Basic needs for (f.i.) transfer payments Correspondence of NUTS-levels and objective regions
Basic information system	Information networks Collection of data Standardized programme documents	Indispensable tools for rural development and planning
The role of communal autonomy	Communal administration Local planning Public economy Self determination	Starting point of "vertical integration" (a synonym for the "bottom-up" approach)
Political confession to agriculture	Articles in national constitutions Element of "lobbying" Priority for domestic supply	Strengthening of the importance and political decision for the priority of agriculture in rural areas

IV. Policies for agriculture in rural development in the EU

	Rural area type		
	I. Peri-urban areas Easily accessible rural space	II. "Rural Blight" Areas of rural decline	III. Less favoured areas Peripheral and/or mountainous regions
Problem	Pressure of demand for land; fragmentation; pollution	Structural handicaps; emigration; abandonment of (even best) land	Poor structures; difficult production and living conditions
Solution	Land use planning; environment protection	Individual measures for regions (e.g. to improve pluriactivity); diversification and quality increase	Maintenance for farmers to stay on their farms; hazard control and conservation of nature
Scheme of instruments	Demarcation of agricultural land (by land use plans); consolidation; "dechemicalization"; extensification	Organizational support; improvement of rural structures; programmes for "bio-farming"	Income support and compensatory allowances; premiums for environmental protection; improvement of infrastructures

tion and international co-operation, e.g. the so-called "Megalopolis"-area between Vienna and Bratislava.

Type II: Zones of rural decline and partly even of agricultural decay are represented by several landscapes: one is the central European mountainous area type belonging to a great belt of light industry in crisis during the last three decades (textile, leather, wood-processing, glassware, clocks, armatures and measuring techniques, and many others) with many socio-economic relations between industrial enterprises and peasantry; other regions - many of them in the neighbourhood of states borders - are dealing with severe structural handicaps, like small scale farming, commuting to industrialized conurbations, emigration, and therefore a rising ratio of overaged population.

Type III: To the third type of rural areas there are belonging regions suffering first from their peripheral location and/or their physical structure; other regional problems and deficiencies in infrastructure are coming along, partly overlapping with other problems related to a good accessibility for interests coming from abroad like (f.i. in borderlands) shadow economy and crime.

In these areas, the regional structures of agriculture and forestry also have changed heavily. The negative "regional function" of the borderline, the cut-off of centres from their hinterland that happened after the

closing of the borders in middle Europe by the "iron curtain", caused a lot of really or nearly unsolvable facts in the demographic development, on the labour market and in economic prosperity and welfare, although after 1989 in many border regions new "allocational" conditions arose immediately.

A TENTATIVE EVALUATION

a) A systematic of changes in regional policy

The example of Hungary can be generalized as the latest and probably most modern approach from the former bureaucratic system to a decentralized regional policy (table V).

b) "Rural areas" in CEECs and NIS - different from Western Europe

What makes the present situation in rural areas of East European states in transition different from Western Europe? There are five elements shown in the following table VI and worth for consideration.

A. Effects of state centralism: One of the most important operations of political planning in most of CEECs and NIS was the centralization of all functions of rural settlements, including the regional distribution of the working and residential population, of adminis-

V. Changes in CEEC's regional policy at the end of the 20th century¹

Policy	bureaucratic (1985-1990)	in transition (1991-1995)	decentralized regional development 1996-
Aim	regional and economic adjustment		structural transformation
Object	regional underdevelopment		lowering of negative effects of the market areas of innovation
Target group	underdeveloped areas	underdeveloped settlements	problem areas, underdevelopment, economic depression, "rurality"
Means	fund for territorial development and organization, central planning	fund for territorial development projects	fund for territorial development, development programmes
Financing	centralized		decentralized
Stimulation	automatically	by consideration	by consideration
Monitoring center	National Planning Office	Ministry for Environment and Regional Development	Councils for Regional Development
Decisive levels	Central Planning Office County Council	Municipalities, communities	"Development Councils" on national, County and lower regional level
Effects of methods applied	isolated		integrative
Privileged branches	industry	infrastructure (gas, telephone)	processing industry, service industries, "R&D"
Effectuated population	4%	17%	25-30%
Percentage of budgetary means	0.05% of GDP	0.2% of GDP	1-1.2% of GDP

¹ Following the compilation of Guyla Horváth, A magyar regionális politika és Európai kihívások, Vezetéstudomány, 1996, 1. szám.

VI. Definitory elements of rural areas in "East" and "West"

Planning attributes	in CEECs and NIS	in Western Europe
State centralism	"Active sanitation" "Systematization" of settlements	"Passive sanitation" "Rural blights"
Rural infrastructure	Partly very low standard Agricultural co-operatives as infrastructural innovators	Fairly well developed rural infrastructure
Economic "regionalization"	On national and regional levels: Regional distribution of production orders	In prosperous regions: "Vergetteidung" "Vergrünlandung" and abandonment of marginal land
Pollution and environment destruction	Socialist heritage Heavy industrial pollution, and by motor vehicles in high productivity regions: heavy impacts on the living conditions of wildlife populations "checks"	Capitalist heritage Pollution by intensive agricultural production Effects of pollution on agriculture (industries, agglomerations, traffic)
Demography, unemploy- ment and social tensions	"Overpopulation" "Overaged" population Majorities of unemployed High social tensions	"Underpopulation" Emigrant active population High ratio of old people Little social tensions Cultural and political lethargy

trative and educational institutions, the localization of industrial enterprises, administrative control of economic functions, "regionalization" of the agricultural production, and the limitation (or prohibition) of private activities. It is said that this was a very clever "programme of village destruction", more or less part of the general programme to create a "new human being". Some exemplary data from Hungary reflect some selected results of these proceedings (table VII).

B. The secondary role of infrastructure development: The central administration of East European states very often neglected infrastructures in rural areas or set back their development. So one of the most severe problems concerning political and social aspects of privatization processes was that the greater part of infrastructure in rural areas used to be constructed and maintained by (socialist) co-operatives. The active participation of state and collective farms in the construc-

Year	1965	1980	1985
Number of settlements	3,259	3,121	3,058
– without autonomous councils	339	1,597	1,556
– without schools	48	828	924
– without agricultural production co-operatives	200	1,500	1,800

tion and maintenance of housing, public utilities and social infrastructure was encouraged by several factors:

- state legislation very often excluded the private sector from construction and management activities in this field;
- the lower level government's role in planning infrastructure was insignificant and in spite of their responsibility for the development of rural districts in general they did not dispose on the financial means necessary;
- in order to further develop primary production, agricultural enterprises had to allocate a part of their resources to the needs of infrastructure, an innovative process starting with advanced collective farms; a great part of so-called secondary activities was dealing with construction, maintenance of flats, schools,

be considerably advanced in comparison to rural development policy. It is not possible to elaborate this topic in this paper but only to refer in this context to description, evaluation and perspectives of the process "Environment for Europe"¹.

E. Demographic structures, unemployment and social tensions: The forced industrialization, population movements and the "systematization" of rural settlements caused negative effects for the greatest parts of the East European countryside. Rural areas in Eastern Europe on an average lost a very high percentage of their population between 1950 and 1980, rural Romania (as an excessive example) 5 or 6 million people. So the demographic structure changed basically²:

Until 1950 (in "traditional" regions until 1965)	Around 1990
young demographic structure	extremely overaged rural population
high birth and death rates	rural birth and death rates exceed urbans
moderate matrimonial level	very low matrimonial level
large (traditional) family size	small family size due to low standards of living
rather low level of divorce	

kindergartens or cultural institutions, transport services and many others.

C. Consequences of economic "regionalization":

Due to collectivization processes on the one hand and the general principle of a certain (in many countries very strong) regional determination of agricultural production, rural areas of CEECs and more of NIS are characterized by a monotony of charmless landscapes often without even a minimum of traditional shape, the uniformity of the regional economy and a stereotype functionality of rural centers also neglecting any urban or central attractiveness. Planning non-agricultural functions of rural areas in general and of farms in particular, f.i., touristic activities will highly be touched by these circumstances.

D. Pollution and destruction of the environment:

The negative heritage of the materialistic economic system in rural areas of Eastern Europe is ubiquitous. Nevertheless the state of affairs in the discussion about environment policy for or in CEECs and NIS seem to

The weakening of large scale enterprises (not only in agriculture) by the introduction of market economy, privatization and other legal measures, the breakdown of agricultural production and constraints to higher efficiency led to a huge share of unemployed persons especially in the countryside. We may perhaps wonder that this attendant phenomenon of system-change in many CEECs and NIS until now has not, or rarely, led to a discharge of social tensions. However, it remains unsure for how much longer the lack of an adequate social security net can still be endured. But a continuing lethargy in the agricultural society of Eastern Europe cannot last forever.

c) Different systems of rural development policies

Objectives

In general there can be found a widespread heterogeneity of rural development approaches and systems over all countries under consideration.

- Definitions and aims of rural development policy in some countries form an "integrated" political matter,

¹ Published by Jürgen Gneveckow in "Osteuropa", Vol. 4, 1996, pp. 343–363.

² See Vasile Surd, Critical status of rural Romania, in: Franz Greif (Hrsg.): Die Zukunft der ländlichen Infrastruktur in Ostmitteleuropa. Schriftenreihe der Bundesanstalt für Agrarwirtschaft (Wien), Band 75, 1994.

- with comprehensive methods of regional planning. Maybe the most advanced example is Hungary's "Act on Regional Development and Physical Planning". In Slovenia, a coherent rural development and renewal of villages was introduced in a similar comprehensive meaning. In the Czech Republic, rural development policy is not really "comprehensive" but plays its role more as a "cross-section" matter. Ministries for Planning and Development are established in Hungary and the Czech Republic.
- Regional policy sometimes is a subordinate part of the existing planning system (Slovak Republic) and represented by rural development agencies or councils on state level.
- Regional policy as a part of the economic policy is reported from Poland. Lithuania has developed special programmes for agriculture and for social welfare and employment in the countryside. A similar approach seems to be in pursuance in Estonia on the basis of "Principles of Evaluating Laws on Rural Development and Economy".
- Political efforts are standing before the first version of rural development policy programmes in Latvia, but so far they are not yet completed. Bulgaria, because of higher lacks of resources, is dealing with the rural development measures only in the most problematic (individual) cases.

Institutions

Institutions as acting instruments of rural development policy in the CEEC and NIS represent once more a broad field of heterogeneity between hierarchical systems and central planning methods:

- A hierarchical system of institutions likely with the highest degree of differentiation was established in Hungary and the Czech Republic. In these countries the state is acting in co-operation with institutions on self-government levels. "Regional Development Councils" and/or local authorities are involved in planning in rural areas. In Slovenia, central authorities are acting as co-ordinators while the performance lies in the hands of municipalities and local authorities.

- In some countries the planning system can be defined as a "modified centralized system", where leading institutions of the states central authorities partly co-operate with regional and local administrations (Poland, Lithuania, Estonia).
- No strict institutional determination of planning activities was so far introduced in Latvia, while Bulgaria still persists in a centralized system with more or less strong control of regional and local planning operations.

The position of some rural problems in planning systems

The questionnaire was to indicate which problems or facts are considered as most characteristic for the respective countries' interests in rural development policy:

- In the "Visegrad area" and Austrian neighbourhood, the central political idea for planning the countryside is more or less a balanced approach to a coherent rural development (Czech and Slovak Republic, Hungary, Slovenia).
- Security in food supply for the national population is indicated as the most important aim in Estonia and Lithuania, and as an additional target together with agriculture as an element of economic stability for rural areas in Slovakia.
- Preserving agriculture to keep upright a certain density of rural population is part of the planning systems in Estonia and Latvia, while pluriactivity or (in general) the combination of all sources of rural incomes was only mentioned by the Slovak reporters.
- On the opposite, it is an important aim for Bulgaria and Poland to reduce considerably unemployment in rural areas, and for the latter not least by stimulating a drift to the cities.

The following scheme is a tentative to indicate the position of rural development policy systems in CEEC and NIS. The horizontal dimension shows the sequence of political system objectives between centralized and decentralized approaches; the vertical dimension represents the differentiation of instruments for the perform-

VIII. Policy systems for rural development in CEECs and NIS

Differentiation of instruments				
Hierarchical system of institutions				(H)?
Co-operation of central agencies with regional bodies		PL(?) AL	CZ	SLO
"Modified centralized systems"	R(?)	SK	EE	LV, LT(?)
Centralized instruments and isolated methods still in action (or no priority...)	BG, BLR UKR RO(?)			
	Centralized bureaucratic approach	Regional concentration – R.D.P. as part of other political matter	R.D.P. as Cross-section matter New version of R.D.P. in elaboration	R.D.P. as integrated policy Decentralized approach
Political system objectives				

ance of rural development between centrally planned procedures and the co-operation of hierarchical institutions (table VIII).

FINAL REMARKS AND RECOMMENDATIONS

It is remarkable that reference to important regional questions *f.i.* referring to less favoured areas (mountainous zones, costal regions, wetlands, poor or degraded soils, *a.s.o.*) is given in most of the answers to the questionnaire. But indications of rural policy measures for other types of rural problem regions are almost completely missing. But it is a fact that regional development problems in border areas close to the former iron curtain are still considerably high, and under new political circumstances entirely comparable to those problems in borderlands of West European neighbour countries.

A second hint concerns the neglected regional category of peri-urban areas; these are zones of contacts of "urban" and "rural" interests and in so far full of prospective conflict potentials (well known from peri-urban areas in Western countries). In many cases there are good and even best conditions for agricultural production for near and considerably demanding markets, but also with drive away effects for farmers because of high land values, pollution of soils and water resources and a multitude of potential damages in cultivated areas.

So finally three recommendations can be submitted:

- First it seems to be absolutely necessary to make available basic information about regional structures in the countryside, the main problems the inhabitants of communities are in touch with, and about

needs (capital, manpower, land) to achieve sound solutions. In this context, the example of Bulgaria is very remarkable: The Ministry of Territorial Development and Construction existing since 1995 decreed the elaboration of a comprehensive inventory for regional policy purposes. The issue of the first volumes already happened (for the Haskovo oblast) and it must be mentioned that these reports seem to be of an extraordinary value for preparing decisions about rural development planning. The collection of data is subdivided by communities (*obština*) and comprise all activities projected or planned, together with their correlated (estimated) costs.

- Secondly, the principles of communal autonomy and self-determination must be improved all over Central and Eastern Europe. This will be indispensable if the new political systems are interested not only in changing but sustainably developing social and economic conditions in rural areas, with their own and growing local and regional centers - maybe for the first time since decades. If the "approach to Europe" should go on, and it will go on, enlarged rights and duties of communities will be successful among others, and their political initiative and financial capacity will grow.
- Last but not least, to come to a political decision for agriculture and agricultural activities in different varieties as the fundamental element of rural societies and economies. Although rentabilities of agricultural production are decreasing world-wide, there must be found a clear political declaration that agriculture and forestry form an economic, social and ecological basis for a promising and long-term rural development policy.

- Last but not least, to come to a political decision for agriculture and agricultural activities in different varieties as the fundamental element of rural societies and economies. Although rentabilities of agricultural production are decreasing world-wide, there must be found a clear political declaration that agriculture and forestry form an economic, social and ecological basis for a promising and long-term rural development policy.

Franz Greif, Bundesanstalt für Agrarwirtschaft, Vienna, Österreich

POKYNY PRO AUTORY

Časopis uveřejňuje původní vědecké práce, krátká sdělení a výběrově i přehledné referáty, tzn. práce, jejichž podkladem je studium literatury a které shrnují nejnovější poznatky v dané oblasti. Práce jsou uveřejňovány v češtině, slovenštině nebo angličtině. Rukopisy musí být doplněny krátkým a rozšířeným souhrnem (včetně klíčových slov).

Autor je plně odpovědný za původnost práce a za její věcnou i formální správnost. K práci musí být přiloženo prohlášení autora o tom, že práce nebyla publikována jinde.

O uveřejnění práce rozhoduje redakční rada časopisu, a to se zřetelem k lektorským posudkům, vědeckému významu a přínosu a kvalitě práce.

Rozsah vědeckých prací nemá přesáhnout 15 stran psaných na stroji včetně tabulek, obrázků a grafů. V práci je nutné používat jednotky odpovídající soustavě měrových jednotek SI (ČSN 01 1300).

Vlastní úprava rukopisu má odpovídat státní normě ČSN 88 0220 (formát A4, 30 řádek na stránku, 60 úhozů na řádku, mezi řádky dvojité mezery), k rukopisu je vhodné přiložit disketu s prací pořízenou na PC v některém textovém editoru, nejlépe v T602, a s grafickou dokumentací. Tabulky, grafy a fotografie se dodávají zvlášť, nepodlepují se. Na všechny přílohy musí být odkazy v textu.

Pokud autor používá v práci zkratky jakéhokoliv druhu, je nutné, aby byly alespoň jednou vysvětleny (vypsány), aby se předešlo omylům. V názvu práce a v souhrnu je vhodné zkratky nepoužívat.

Název práce (titul) nemá přesáhnout 85 úhozů. Jsou vyloučeny podtitulky článků.

Krátký souhrn (Abstrakt) je informačním výběrem obsahu a závěru článku, nikoliv však jeho pouhým popisem. Musí vyjádřit všechno podstatné, co je obsaženo ve vědecké práci, a má obsahovat základní číselné údaje včetně statistických hodnot. Musí obsahovat klíčová slova. Nemá překročit rozsah 170 slov. Je třeba, aby byl napsán celými větami, nikoliv heslovitě. Je uveřejňován a měl by být dodán ve stejném jazyce jako vědecká práce.

Rozšířený souhrn (Abstract) je uveřejňován v angličtině, měly by v něm být v rozsahu cca 1–2 strojopisných stran komentovány výsledky práce a uvedeny odkazy na tabulky a obrázky, popř. na nejdůležitější literární citace. Je vhodné jej (včetně názvu práce a klíčových slov) dodat v angličtině, popř. v češtině či slovenštině jako podklad pro překlad do angličtiny.

Úvod má obsahovat hlavní důvody, proč byla práce realizována a velmi stručnou formou má být popsán stav studované otázky.

Literární přehled má být krátký, je třeba uvádět pouze citace mající úzký vztah k problému.

Metoda se popisuje pouze tehdy, je-li původní, jinak postačuje citovat autora metody a uvádět jen případné odchylky. Ve stejné kapitole se popisuje také pokusný materiál.

Výsledky – při jejich popisu se k vyjádření kvantitativních hodnot dává přednost grafům před tabulkami. V tabulkách je třeba shrnout statistické hodnocení naměřených hodnot. Tato část by neměla obsahovat teoretické závěry ani dedukce, ale pouze faktické nálezy.

Diskuse obsahuje zhodnocení práce, diskutuje se o možných nedostacích a práce se konfrontuje s výsledky dříve publikovanými (požaduje se citovat jen ty autory, jejichž práce mají k publikované práci bližší vztah). Je přípustné spojení v jednu kapitolu spolu s výsledky.

Literatura musí odpovídat státní normě ČSN 01 0197. Citace se řadí abecedně podle jména prvních autorů. Odkazy na literaturu v textu uvádějí jméno autora a rok vydání. Do seznamu se zařadí jen práce citované v textu. Na práce v seznamu literatury musí být odkaz v textu.

Na zvláštním listě uvádí autor plné jméno (i spoluautorů), akademické, vědecké a pedagogické tituly a podrobnou adresu pracoviště s PSČ, číslo telefonu a faxu, popř. e-mail.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

Original scientific papers, short communications, and selectively reviews, that means papers based on the study of technical literature and reviewing recent knowledge in the given field, are published in this journal. Published papers are in Czech, Slovak or English. Each manuscript must contain a short and a longer summary (including the key words).

The author is fully responsible for the originality of his paper, for its subject and formal correctness. The author shall make a written declaration that his paper has not been published in any other information source.

The board of editors of this journal will decide on paper publication, with respect to expert opinions, scientific importance, contribution and quality of the paper.

The paper extent shall not exceed 15 typescript pages, including tables, figures and graphs.

Manuscript layout shall correspond to the State Standard ČSN 88 0220 (quarto, 30 lines per page, 60 strokes per line, double-spaced typescript). A PC diskette should be provided with the paper, written in an editor program, preferably T602, and with graphical documentation. Tables, figures and photos shall be enclosed separately. The text must contain references to all these annexes.

The **title** of the paper shall not exceed 85 strokes. Subtitles of the papers are not allowed either.

Abstract is an information selection of the contents and conclusions of the paper, it is not a mere description of the paper. It must present all substantial information contained in the paper. It shall not exceed 170 words. It shall be written in full sentences, not in form of keynotes, and comprise base numerical data including statistical data. It must contain key words. It should be submitted in English and if possible also in Czech or Slovak.

Introduction has to present the main reasons why the study was conducted, and the circumstances of the studied problems should be described in a very brief form.

Review of literature should be a short section, containing only literary citations with close relation to the treated problem.

Only original method shall be described, in other cases it is sufficient enough to cite the author of the used method and to mention modifications of this method. This section shall also contain a description of experimental material.

In the section **Results** figures and graphs should be used rather than tables for presentation of quantitative values. A statistical analysis of recorded values should be summarized in tables. This section should not contain either theoretical conclusions or deductions, but only factual data should be presented here.

Discussion contains an evaluation of the study, potential shortcomings are discussed, and the results of the study are confronted with previously published results (only those authors whose studies are in closer relation with the published paper should be cited). The sections Results and Discussion may be presented as one section only.

The citations are arranged alphabetically according to the surname of the first author. References in the text to these citations comprise the author's name and year of publication. Only the papers cited in the text of the study shall be included in the list of references. All citations shall be referred to in the text of the paper.

If any abbreviation is used in the paper, it is necessary to mention its full form at least once to avoid misunderstanding. The abbreviations should not be used in the title of the paper nor in the summary.

The author shall give his full name (and the names of other collaborators), academic, scientific and pedagogic titles, full address of his workplace and postal code, telefon and fax number or e-mail.

OBSAH – CONTENT

Kraus J.: Úvodní slovo k zahájení mezinárodního semináře k problematice regionální, sociální a agroenvironmentální politiky.....	97
Doucha T.: Názorové pozadí přípravy dlouhodobé zemědělské politiky – Conceptual background of the long-term agricultural policy.....	99
Marková C.: Komparace regionálního rozvoje v EU – Comparison of the regional development in the European Union	105
Hrabánková M.: Vybrané problémy regionální politiky v zemědělství související se vstupem ČR do EU – Selected problems of regional policy in agriculture in connection with the access of CR into EU	111
Fitz M.: Kritériá pre klasifikáciu regiónov Slovenska – Criteria for region classification in Slovakia	115
Horská H., Spěšná D.: Sociální změny v zemědělství – Social changes in agriculture	121
Pražan J.: Možnosti agroenvironmentální politiky v regionech – Possibilities of environmental policy in regions.....	125
Trnková V.: Současný venkov, podmínky pro jeho další rozvoj – Present country and its further development.....	131
Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA – FROM THE SPHERE OF SCIENCE	
Winzek H.: Die Förderung aus den Strukturfonds der Europäischen Union: Ziele, Elemente, Förderabwicklung (Podpora ze strukturálních fondů Evropské unie; cíle, základní prvky, realizace podpor – Support from structural funds of the European Union: aims, elements, realization of supports).....	135
Baier A.: Die Wirtschaftsförderung und die Entwicklung der Agrarstruktur in den neuen Bundesländern (Ekonomická podpora a rozvoj agrární struktury v nových spolkových zemích SRN – Economic subsidy and development of agrarian structure in new federal countries of FRG).....	141
Greif F.: Rural development policy in CEECs and NIS – a status report (Politika rozvoje venkova v zemích CEEC a v NIS – zpráva o stavu).....	146